

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

СРПСКИ ДИЈАЛЕКТОЛОШКИ ЗБОРНИК

КЊИГА XVII

Уредник

Академик МИХАИЛО СТЕВАНОВИЋ,
директор Института за српскохрватски језик

РАСПРАВЕ И ГРАЂА

БЕОГРАД

1968

БЕРИСЛАВ М. НИКОЛИЋ

ТРШИЊКИ ГОВОР

Примљено на II скупу Одељења литературе и језика 19. марта 1968. године
и решено да се упuti Институту за српскохрватски језик ради штампања
у Српском дијалектолошком зборнику.

С А Д Р Ж А Ј

	Страна
Литература	373—375
Увод	377—380
Порекло грчкијског (јадарског) становништва	379—380
Први одељак: Акцент и квантитет	381—396
I. Природа акцента	381
II. Однос дугих и кратких слогова	381—387
1) Даничићеве неакцентоване дужине	381—383
2) Неакцентоване дужине којих нема код Даничића	384—386
3) Акцентоване дужине	387
III. Преношење акцента на проклитику	387
IV. Акцент појединих врста речи	388—396
1) Именице	388—391
Именице мушког рода <i>o/jo</i> -основа	388—389
A) Именице са старим акцентом на почетном слогу	388—389
Локатив јединице	388
Номинатив множине	388
Генитив множине	389
Датив-инструментал-локатив мн.	389
B) Именице које немају стари акцент на првоме слогу	389
Именице средњег рода	389—390
Именице женског рода	390—391
<i>a</i> -основе	390
<i>i</i> -основа	390—391
2) Придеви	391—392
3) Замице	392—393
4) Бројеви	393
5) Прилози	393
6) Глаголи	394—396
a) Инфинитив	394
б) Аорист	394
в) Глаголски придев радни	395
г) Глаголски придев трпни	395
д) Презент	395—396

	Страна
Други одељак: Гласови	397—411
I. Самогласници	397—405
1) Јат	397—401
2) Редукције вокала	401—402
3) Афереза	402
4) Елизија	402
5) Контракције вокала	402—403
6) Остале појаве у вези са самогласницима	403—405
II. Сугласници	405—411
1) Сугласник <i>x</i>	405—406
2) Сугласник <i>ϕ</i>	406
3) Остале појаве у вези са сугласницима	406—411
Трећи одељак: Облици	412—429
I. Деклинација	412—420
1) Именице мушког рода	412—413
2) Именице средњег рода	414—415
3) Именице женског рода на <i>a</i>	415—416
4) Именице женског рода на <i>̄</i> консонант	416—417
5) Облици именичких заменица	317
6) Придевско-заменичка промена	417—419
7) Облици бројева	419—420
8) Прилози	420
II. Конјугација	420—429
1) Инфинитив	420
2) Презент	420
3) Имперфекат	420
4) Аорист	420—421
5) Футур	421
6) Императив	421
7) Потенцијал	421
8) Трпни придев	422
9) Глаголски прилог садашњи	422
10) Глаголски прилог прошли	422
11) Појединачни глаголи и групе глагола	422—429
12) Творба итеративних образовања	429
Четврти одељак: Напомене из синтаксе и лексике	430—434
Пети одељак: Закључак	435—472
I. Опште напомене	435
II. Однос данашњег <i>̄</i> тршићког говора према Вуковом језику	435—449
III. Однос данашњег тршићког говора према <i>̄</i> говору Пиве и Дробњака	449—453
IV. Однос данашњег тршићког говора према мачванском говору	453—460
V. Однос данашњег тршићког говора према говору Ваљевске Колубаре	460—463

VI. Однос данашњег тршићког говора према говору села Биоске	463—464
VII. Однос данашњег тршићког говора према источnobосанском говору	464—468
А) Однос данашњег тршићког говора према тузланском говору	465—467
Б) Однос данашњег тршићког говора према источnobосанском говору уопште	467—468
VIII. Развитаk данашњег тршићког говора и место Вуковог језика у томе развитку	469—472
Прва фаза	469—470
Друга фаза	470—472
Трећа фаза	472
Резюме	473

ЛИТЕРАТУРА

- А. Белић, *Акцентнајске сјудује*, књ. I, Посебна издања СКА XLII, Бгд 1914. (I—VIII + 1—210).
- А. Белић, *Историја српскохрватског језика*, књ. II, св. 2: *Речи с конјугацијом*^а, Бгд. 1962, стр. I—II + 1—214.
- А. Белић, *Историја српскохрватског језика*, књ. II, св. 1: *Речи са деклинацијом*^а, Бгд. 1962, стр. I—II + 1—274.
- А. Белић, *Основи историје српскохрватског језика*, I, *Фонетика*, Бгд. 1960, стр. 1—172.
- А. Белић, *О српским или хрватским дијалектима*, Глас LXXVIII 60—164.
- А. Велић, *О љаквском* ', Zbornik u slavu V. Jagića.
- А. Белић, *Српскохрватски језик*, Нар. енци. Ст. Станојевића, IV.
- Иван Врбес, *Главније фонетске особине говора у тuzlansком крају*, Pitanja književnosti i jezika, knj. IV i V, sv. B, стр. 43—68.
- Dalibor Brozović, *Izveštaj o dijalektološkim istraživanjima u dolini rijeke Fojnice*, Ljetopis JAZU, knj. 63, стр. 431—438.
- Dalibor Brozović, *Izveštaj o istraživanju govora u dolini rijeke Fojnice*, Ljetopis JAZU 62, стр. 375—380.
- Dalibor Brozović, *O problemu ijekavskošćakavskog (istočnobosanskog) dijalekta*, Hrv. dij. zb. II, 119—208.
- Јован Л. Вуковић, *Акцентниј говора Пиве и Дробњака*, СДЗБ X 187—417.
- Ј. Вуковић, *Говор Пиве и Дробњака*, ЈФ XVII, стр. 1—114.
- Данило Вушовић, *Диалекти источне Херцеговине*, СДЗБ III 1—70.
- Б. Даничић, *Српски акценџии*, Пос. изд. СКА LVIII, Бгд. 1925, стр. I—XIV + 1—320.
- Гл. Елезовић, *Речник косовско-метохиског дијалекџиа*, СДЗБ IV и VI.
- P. Ivić, *Die serbokroatischen Dialekte ihre Struktur und Entwicklung I*, Mouton and Co, 'S-Gravenhage 1958.
- П. Ивић, *Дијалекџиологија српскохрватског језика*, Нови Сад, 1956/1957, стр. 1—220 + Дијалекџолошка карта штокавског наречја.
- P. Ivić, *Izveštaj o dijalektološkoj ekskursiji po uškoj Srbiji oktobra 1959*, ГФФНС IV (1959) 397—400.
- P. Ivić, *Inventory fonetske problematike štokavskih govora*, Годишњак Филоз. фак. у Новом Саду, књ. VII 99—110.
- П. Ивић, *О Вуковом Рјечнику из 1818. године*, Посебан отисак из Сабраних дела Вука Караџића, књ. II, изд. Просвета, Бгд. 1966, стр. 19—186.

- Павле Ивић, *О говорима Баната*, ЈФ XVIII 141—156.
- Stj. Ivšić, *Današnji posavski govor*, Rad 196 (124—254) и Rad 197 (9—138).
- Вук Стеф. Караџић, *Скупљени грамањички и њолетички јазиси I—III*.
- Вук Стеф. Караџић, *Српски рјечник¹*.
- Вук Стеф. Караџић, *Српски рјечник²*.
- Т. Магџић, *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga jezika³*.
- Боривоје Ж. Милојевић, *Рађевина и Јадар*, СДЗБ XX 633—936.
- А. Младеновић, *Језичке особине Вуковог краја из 1861. године*, ЈФ XXVI 293—336.
- Милош С. Московљевић, *Акцентнајски систем њоцерског говора*, Библиотека Јужнословенског филолога, књ. I, Бгд. 1928.
- Аврам Мразовић, *Руководство к словенској грамањичици*, Будим, 1811.
- Берислав М. Николић, *Акцентнајски вид њроклизе и енклизе у српскохрватском језику*, НЈ Н. С. XII 156—178.
- Берислав М. Николић, *Акцентнајски речник шабачког говора*, ЗбМСФЛ, IV—V, 225—234.
- Берислав М. Николић, *Главније акцентнајске особине у говору Ваљевске Колубаре*, ЗбМСФЛ IX 77—95.
- Берислав М. Николић, *Мачвански говор*, СДЗБ XVI 179—314.
- Берислав М. Николић, *Сремски говор*, СДЗБ XIV 201—412.
- Стојан Новаковић, *Неговање језика српског*, Глас X, Бгд. 1888.
- А. Пецо, *Акцентнај села Орџијеши*, Грађа НД БиХ X.
- А. Пецо, *Једно њоређење Вукова језика са говорима јекавске Херцеговине*, ЈФ XXVI 177—218.
- Асим Пецо, *Сугласник х у Вуковој њрејисци*, Вуков зборник, Пос. изд. САНУ, књ. CD, стр. 91—104.
- А. Пецо, *Фонетика Вукова језика њрема фонетичари јекавске Херцеговине*, *Анали Филолошког факултета* 5, 191—197.
- М. Роровић, *Die Betonung in der Mundart von Zumberah*, *ZslPh* VI 345—363.
- М. Реџетаг, *Der štokavsche Dialekt*, Wien 1907.
- М. Реџетаг, *Die serbokroatische Betonung südwestlicher Mundarten*, Wien 1900.
- Г. Ружицић, *Акцентнајски систем њљевалског говора*, СДЗБ III 113—176.
- Живојин П. Симић, *Предавања из српског језика на њрактичним учитељским предавањима у Негојинику 1882*, Бгд. 1882.
- Живојин П. Симић, *Српска грамањичка за основне школе у краљевини Србији*, Бгд. 1887.
- Милија Станић, *Говор њлмена Ускока у Црној Гори*, Гл САН V, св. 2, 325—331.
- М. Стевановић, *Значај и њшребе дејталног њроучавања Вукова језика*, Вуков зборник, Пос. изд. САНУ, књ. CD, стр. 3—32.
- М. Стевановић, *Језик у Вукову делу и савремени српскохрватски књижевни језик*, ЈФ XXVI 73—150.
- М. Стевановић, *Карактер дијалектизама у језику Вука Караџића*, *Анали Филолошког факултета* 5, стр. 209—226.

- М. Стевановић, *О данашњем акценцију аориста*, НЈ Н. С. V 250—263.
- М. Стевановић, *Падожне синтагме с предлогом за*, НЈ Н. С. XI 207—225.
- М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик (граматички системи и књижевнојезичка норма)*, Бгд. 1964, стр. I—X+1—696.
- Љуб. Стојановић, *Живот и рад Вука Силеф. Караџића*, Бгд. 1924, стр. I—XXIV + 1—784.
- Гр. Томљеновић, *Бунјевачки дијалекат халеда старијег с особитим обзиром на naglas*, *Nastavni vjesnik* XIX 335—348, 401—419, 483—499, 579—604.
- Јован Цвијић, *Метанасијазичка кретања, њихови узроци и последице*, СЕЗБ XXIV 1—96.

УВОД

1. Тршићки сам говор проучавао од 28. VIII 1957. до 11. IX 1957. и од 20. VII 1963. до 27. VII 1963. године. Проучавање тршићкога говора надовезује се на моје раније обављено проучавање сремског и мачванског говора*.

2. Ова монографија има ове одељке. У Уводу дајем опште карактеристике тршићког говора и приказујем порекло тршићког (јадарског) стањовништва. После тога долазе одељци о акценту, гласовима, облицима, синтакси и лексици. У Закључку најпре говорим о односу данашњег тршићког говора према Вуковом језику и говору Вуковог родног краја из средине 19. века, а затим према говорима Пиве и Дробњака, Мачве, Ваљевске Колубаре, ужичког краја и источне Босне, да бих, најзад, изнео своје мишљење о развоју данашњег тршићког говора и месту Вуковог језика у томе развоју.

3. Основне су одлике данашњег тршићког говора:

— а к ц е н а т с к е :

а) тршићки говор има, разуме се, четвороакценатску систему млађих, новоштокавских говора;

б) као ни сремски ни мачвански, ни данашњи тршићки говор не познаје кановачког дуљења;

в) добро чува мелодичност сва четири акцента и неакцентоване дужине;

г) преношење акцента на проклитику углавном се, бар код именица, креће у оквиру Вуковог и Даничићевог стандарда;

д) у данашњем тршићком говору нису очуване све Даничићеве неакцентоване дужине, мада се оне боље чувају него у Мачви, а поготову него у Срему;

ђ) у тршићком говору јављају се извесне дужине којих нема код Даничића, али нема дужина типа *крѹшкѹма*, — *гѹнѹти*, *ѹдѹѹти*, *мѹслиѹти*, — *гѹрѹв*, *кѹиѹѹѹси*;

* Пријатна ми је дужност да се најљубазније захвалим своје професору, академику дру М. Стевановићу, што је констатацијом да „данас имамо екавско-ијскавску мешавину . . . и у самом Тршићу, родном месту Вука Караџића“, коју је дао на стр. 11. свога тако значајног дела *Савремени српскохрватски језик (граматички системи и књижевнојезичка норма)* прихватио резултате мога теренског проучавања тршићког говора изнете у моме раду *Данашњи тршићки говор*, ЈФ XXIII (Бгд, 1958) 263—274.

е) у лок. синг. именица средњег рода не помера се акценат према крају;

ж) у множини именица средњег рода *ӣ*-основе акц. се помера према крају (*дугме̄ша*);

з) у неодређеном виду придева не јавља се појава која се може представити формулом: *в̄сео — весела — в̄село*;

и) не јављају се придевски акценатски типови: *ндв — ндво — ндвй* и сл.;

ј) у одређеном виду придева јављају се, као и у Мачви, Поцерини, Колубари и Срему, акценти: *ндвй, мекй, љушйа, йдзнё* и сл.;

к) постоји однос код личних заменица који се може изразити формулом: ген.-ак. јд. *менё — кдд мене*: дат.-лок. јд. *мени — о мени*;

л) у акценту инфинитива карактеристични су односи: *ддн̄йшй — мр̄йшй — умр̄ёшй, — ӯћи — из̄а̄ћи — из̄а̄ћи, дов̄ёсшй, — вӯћи — увӯћи — дз̄ёйсшй*;

љ) у акценту глаг. прид. радног нема појаве која се може изразити формулом: *йд̄чео — йоч̄ела — йд̄ч̄ело*;

м) у акценту глаг. прид. трпног нема појаве која се може изразити формулом: *йд̄ч̄ёшй — йоч̄ёша — йд̄ч̄ёшо*;

н) у 1. и 2. л. мн. през. јавља се само акц. *йч̄ёмо — бер̄емо — чшй̄амо — број̄имо* и сл.;

њ) у Тршићу је само *чувај̄у*, а не (и) *чувај̄у*;

— ф о н е т с к е

а) данашњи тршићки говор представља слободну мешавину екавизма и ијекавизма;

б) у Тршићу је: *нисам, сш̄арији*, дат.-лок. јд. *ж̄ени, м̄ени*, ген. мн. *д̄вй*;

в) постоји узајамни утицај префикса *йр̄в-* и *йри-*;

г) најновије јотовање захватило је само сонанте *л* и *н* и денталне сугласнике *д* и *ш̄*;

д) и данашњем тршићком говору познате су разне редукције, контракције и елизије вокала;

ђ) сугласника *х* нема у данашњем тршићком говору;

е) често место *ф* долази *в*;

ж) презент *мдр̄ем* од *моћи*;

з) несумњиво је да пажњу привлаче и појаве у сугласничким групама;

— м о р ф о л о ш к е

а) именице типа *Драго* овако се деклинирају: ном. јд. *Драго* — ген. јд. *Драг̄ё* — прид. *Драг̄ш̄н*;

б) и у Тршићу постоје вишесложна мушка лична имена типа *Вић̄н̄ш̄ија*;

в) вок. јд. трслужних женских личних имена на *-ица* гласи: *Мил̄ица* и сл.;

г) померање односа тврђих и меких основа у корист тврђих може се овако схематски представити: *кд̄њом, йӯш̄ом — м̄ш̄еви (жр̄ењови), йрӯш̄еви — м̄ђе, св̄д, йӯђ̄е (вр̄ућо) — нд̄ш̄ёг — нд̄ш̄ём — л̄ш̄о*;

- д) заменички облици *зџ њебом* и сл.;
- ђ) имперфекат и глаг. прилог прошли практично одсуствују из система глаголских облика;
- е) у 3. л. мн. през. VII и VIII Белићеве врсте, поред чешћег наставка *-е*, јавља се и *-у*; доследно је: *дћѹ*;
- ж) из 3. мн. аориста *и* се шири и у остала лица мн.: *ддошмо*;
- з) футур *дбће*;
- и) глаголски облици: *ѡршићѣ, мљѣшићѣ, ѡскѡ (ѡшићѣ) ѡшићѣ, кршићен, нѡмешћайи*.

ПОРЕКЛО ТРШИЋКОГ (ЈАДАРСКОГ) СТАНОВНИШТВА

4. О пореклу данашњег јадарског, па, дакле, и тршићког становништва постоји студија Б. Ж. Милојевић *Рађевина и Јадар* у СЕЗБ XX, стр. 623—816. Како је познато, Тршић је у XVIII веку страдао од куге¹. Већи део данашњег становништва доселио се у другој половини 18. века (Херцеговина, Дробњак, Пива)² и у првој половини 19. в. (Босанска крајина, разна јадарска села)³. Вуков дед, „*Јоксим*, син *Томе Караџића*, послје онога времена кад је Млатишума излазио у Куче (1730—1740) из Дробњака из села Петнице населио се у Србију“⁴. (Неизд. преп.)⁴.

Међутим, када је реч о развјутку тршићког говора, јасно је да Тршић не треба гледати изоловано од Јадра као целине, или, још тачније, од северне Србије, уопште. Зато ваља истаћи неколико чињеница.

Прво. Милојевић за Јадар претпоставља постојање и старинаца⁵.

Друго. За старинце у северозападној Србији Цвијић у својој синтетичкој студији *Мейанасијазичка креишања, њихови узроци и посљедице*⁶ каже: „Наши старинци подринске, ваљевске и старовлашке области одликовали су се једним старим, сталоженим патријархалним режимом, у коме је било много остатака и трагова неманићке цивилизације“⁷. И мало даље: „Стари мотиви у орнаментици ових старинаца исти су као на Косову и у Метохији“⁸.

Треће. Цвијић у северозападној Србији указује на имиграционе трагове косовско-метохијске струје. Он каже: „Интересантно је да су се најстарији исељеници косовско-метохијске струје расипали и по Шумадији и по ваљевско-подринским крајевима“⁹.

¹ Љ. Стојановић, *Живот и рад Вука Сћеф. Караџића*, стр. 1—2.

² Б. Ж. Милојевић, о. с. 757.

³ о. с. 758.

⁴ Љ. Стојановић, о. с. 1.

⁵ Б. Ж. Милојевић, о. с. 673—679.

⁶ СЕЗБ XXIV.

⁷ Ј. Цвијић, о. с. 57.

⁸ о. с. 57—58.

⁹ о. с. 9.

Четврто. О односу досељеника из косовско-метохијске струје и старинаца Цвијић каже: „Досељеници косовско-метохијске струје прилагодили су се врло брзо: Косовци, који у Шумадији у опште узевши представљају старе досељенике из XVI до XVIII века, потпуно су се асимилovali са старинцима, јер су се мало разликовали од њих . . . Ови су се Косовци и Скадрани у Подрињу толико изједначили са старинцима, да су образовали целину која је као таква утицала на динарске досељенике“¹⁰.

Но јасно је да велику већину данашњег јадарског становништва, као и становништва северозападне и западне Србије уопште, сачињавају Динарци. За ове области може се у најбољем случају говорити о траговима ранијих насеља.

Више сам се задржао на Цвијићевом излагању зато да бих указао да и етнoлошка проучавања допуштају да се укаже на три слоја становништва у северозападној Србији:

први, најбројнији и најмлађи — динарски слој;

други, чији се само трагови могу наслутити у овим крајевима — представници косовско-метохијске струје. Он је старији од првог;

трећи, такође изванредно мален — стариначки. Он је, разуме се, најстарији.

¹⁰ о. с. 58.

ПРВИ ОДЕЉАК

АКЦЕНАТ И КВАНТИТЕТ

І. ПРИРОДА АКЦЕНТА

5. Као говор са новоштокавском четвороакцентском системом, данашњи тршићки говор добро чува мелодичност сва четири акцента и неакцентоване дужине.

6. На последњем слогу, непосредно после узлазних акцената, може се, необавезно, чути иктус: *кдлац*, *иди́ок*, *идван*, *ћдишак*, — *и́ишак*, *чеи́вршак*, *и́ишк*, *чеи́вршк*.

ІІ. ОДНОС ДУГИХ И КРАТКИХ СЛОВОГА

7. У данашњем тршићком говору нису очуване све Даничићеве неакцентоване дужине. Постоје такође неакцентоване дужине којих нема код Даничића. Најзад, у вези са дуљењем пред сонантом у данашњем тршићком говору нешто је друкчији однос акцентованих дугих и кратких слогова.

1) Даничићеве неакцентоване дужине

8. У данашњем тршићком говору нису очуване све Даничићеве неакцентоване дужине, мада се оне много боље чувају овде него нпр. у шумадијско-војвођанском дијалекту. У последњем слогу у речи дужине су подложне скраћивању. Скраћивање дужина зависи пре свега од говорног темпа: при споријем говору оне се боље чувају, а при бржем лакше губе. Сем тога, од значаја је за судбину дужина квалитет и квантитет акцента. Дужине се боље чувају после узлазних него после силазних акцената; исто тако, дужине се боље чувају после кратких него после дугих акцената. Најбоље се чувају после кратког узлазног, а најлакше губе после дугог силазног. У последњем отвореном слогу дужине су најподложније скраћивању. Најзад, у мањем броју случајева задржавају се две дужине; скраћује се она која није непосредно иза акцента. Све ће ово бити јасније из табела које прилажем (в. табеле 1—4).

Облици	А		Б	
	Дужине непосредно иза (°)		Кад нису непосредно иза (°)	
Непарадигматски лексички лик (затворени слог)	пўтнїк			
Затворени слог парадигматског лика	ра́дїм			
Отворени слог парадигматског лика	пїшѣ//ка́жѣ		вра́бацѣ//вра́бацѣ	

Табела 1. — Дужине после (°).

Облици	А Непосредно иза (°)	Б	
		Кад нису непосредно иза (°)	
		а) (°) + (°) + (-)	б) (°) + (-) + (-)
Непарадигматски лексички лик (затворени слог)	гдлўб	вѣренїк	
Затворени слог парадигматског лика	мїслїм	ћѣлавїм// ћѣлавїм	
Отворени слог парадигматског лика	сјѣтї // сјѣтї	ћѣлавї // ћѣлавї	ѡбрўчѣ // ѡбрўчѣ

Табела 2. — Дужине после (°).

Облици	А Непосредно иза (°)	Б			
		Кад нису непосредно иза (°)			
		а) (°) + (°) + (-)	б) (°) + (°) + (°) + (-)	в) (°) + (-) + (-)	г) (°) + (°) + (-) + (-)
Непарадигматски лексички лик (затворени слог)	лѡпѡв	на́реднїк			
Затворени слог парадигматског лика	зїмѡм	ва́рницѡм	ра́зликую́ѣм // ра́зликую́ѣм		
Отворени слог парадигматског лика	зїмѣ	пўстајў // пўстајў	ра́зликую́ѣ // ра́зликую́ѣ	ва́рницѣ // ва́рницѣ	га́талїцѣ // га́талїцѣ

Табела 3. — Дужине после (°).

Облици	А Непосредно иза (')	Б Кад нису непосредно иза (')			
		а) (')+(')+(-)	б) (')+(')+(')+(-)	в) (')+(-)+(-)	г) (')+(')+(-)+(-)
Непарадиг- матски лек- сички лик (затворени слог)	јунџк	вјногрџд	молитвенџк	дoглџвнџк	
Затворени слог парадигмат- ског лика	џмџм	џзмислџм	ођелавџм // ођелавџм	џзмџшлџм // џзмџшлџм	
Отворени слог парадигмат- ског лика	џмџ	џзмислџ // џзмислџ	ођелавџ // ођелавџ	џзмџшлџ // џзмџшлџ	брџспослџцџ // брџспослџцџ

Табела 4. — Дужине после (').

9. Јасно је да се скраћивање т. *ђелавџм* јавља према *ђелавџ*, да се скраћивање т. *разликујџм* јавља према *разликујџ*, да се скраћивање т. *ођелавџм* јавља према *ођелавџ* а да се скраћивање т. *џзмџшлџм* јавља према *џзмџшлџ*.

10. Скраћивањем Даничићевих неакцентованих дужина данашњи се тршићки говор разликује од Вука и од говора оних крајева из којих су додигли Вукови преци, а приближава шумадијско-војвођанским говорима. У поређењу са шумадијско-војвођанским дијалектом тршићки говор много боље чува дужине, али је важно да су у с л о в и за скраћивање и с т и у оба случаја. Уосталом, ни у самом шумад.-војвођ. дијал. скраћивање дужина није у свим говорима заступљено у подједнаком броју категорија. Источније области овога дијал. подложније су скраћивању од западнијих.

11. У данашњем говору Пиве и Дробњака нема дужине наставка *-е-* код глагола типа *џрџсџи*: *џрџсем*, *џрџсџеш*, *џрџсе*, *џрџсџемо*, *џрџсџеџи*, *џрџсџу* (СДЗБ X, 319). Јован Вуковић додаје: „У Његоваћи и селима североисточније границе овога говора чуо сам дужину у једнини, али у множини остаје *е* кратко: *врџшџм* — *врџшџемо*, *рџсџџџм* — *рџсџџџемо*“ (СДЗБ X, 319). Данашњи тршићки говор овде се слаже са Вуком, тј. има дуг наставак *е* код глагола типа *џрџсџи*: *џрџдџ* — *џрџсџемо*. Тако је и у шумадијско-војвођанском дијалекту.

12. У I изд. *Срџског рџечника* Вук није обележавао дужину код глаголских именица акценатског типа *џисање* („кад се зна да је свуда“). Вук је, дакле, имао у свом говору ту дужину, али је само није обележавао. Та дужина постоји и у данашњем тршићком говору: *џисање*.

2) Неакцентироване дужине којих нема код Даничића

13. У данашњем тршићком говору јављају се у извесном броју категорија дужине којих нема код Вука и Даничића.

а) Дуљење пред сонантом јавља се у овим случајевима:

α) Присвојна заменица 3. л. јд. м. р. гласи у Тршићу *њѣѣѣ*.

β) Заменице *какав*, *овакав* и сл. гласе: *какѣв*, *овакѣв* и сл.

γ) Суфикси присвојних придева на *-ов(-ев)* и *-ин* имају доследно дуг вокал: *Радѣв*, *ћѣѣв*, *Миланѣв*, *дѣѣв*, *Драгѣин*, *Љубѣин*, *Сѣјѣин*.

Напомена. У „Нашем језику“¹ учињен је и образложен предлог да се у савременом српскохрватском књижевном језику допусти, поред Вукових облика ових придева без дужине суфиксовог вокала (*сѣсѣјрин*, *мѣмков*, *дѣѣв* и сл.), и употреба облика с дугим вокалом суфикса (*сѣсѣјѣин*, *мѣмкѣв*, *дѣѣѣв* и сл.). То је учињено пре испитивања данашњег тршићког говора. Проучавањем савременог тршићког говора утврђено је² да он познаје само облике с дугим суфиксовим вокалом. Тим поводом учињене су ове две констатације:

прво, да „чињеница што ова дужина постоји и у тршићком говору оправдава . . . предлог да се та дужина призна и у књижевном језику . . .“³;

друго, да „није лако објаснити зашто код Вука суфикси присвојних придева на *-ов*, *-ев* и *-ин* немају дуг вокал кад та дужина постоји и у савременом дробњачком и у савременом тршићком говору“⁴. Овде је додато: „Једно се ипак сигурно може рећи: ова је дужина свакако прилично стара у западној Србији. Списак говора у којима се она јавља указује на једну, и то прилично стару изоглосу србијанско-војвођанско-славонску“⁵.

Питање је, дакле, и даље отворено: какве све закључке сугерира чињеница што је код Вука *сѣсѣјрин*, *мѣмков*, *дѣѣв*, а на Косову и Метохији⁶, у пјеваљском⁷, у Пиви и Дробњаку⁸, Ускоцима⁹, Тршићу¹⁰, Поцерини¹¹, Мачви¹², Срему¹³ и Славонској Посавини¹⁴ *сѣсѣјѣин*, *мѣмкѣв*, *дѣѣѣв* (или сл.)?

¹ *Наш језик*, нова серија, VIII, св. 5—6 (1957), 184—188.

² *Јужнословенски филолог*, XXIII, 267—268.

³ о. с., 267—268.

⁴ о. с., 267.

⁵ *loc. cit.*

⁶ Гл. Елезовић, *Речник косовско-метохијског дијалекта*, I (*Андрић*, стр. 16) и II (*очѣв*, стр. 47).

⁷ Гојко Ружицић, *Српски дијалектолошки зборник*, III, 141—142.

⁸ Јован Л. Вуковић, *Српски дијал. зборник*, X, 274—275.

⁹ Милија Станић, *Гласник САН*, V, 2, 329.

¹⁰ *Јужнословенски филолог*, XXIII, 267—268.

¹¹ М. С. Московљевић, *Акц. сисѣј. њоц. говора*, стр. VI и 38.

¹² *Ријачја књижевности и језика*, кнј. IV и V, св. В, стр. (127—134), 132.

¹³ Мој материјал.

¹⁴ Стј. Ившић, *Rad*, 196, 156—157.

Засад — у могућности смо да дамо ове и овакве закључке: први — сигуран. Овде је у питању дуљење пред сонантом¹⁶. Оно је настало као последица губљења полугласника у слабом положају¹⁶. Полугласник је у слабом положају изгубљен већ од краја XI века¹⁷. Тада, дакле, почиње процес који доводи до дуљења. Ово је податак који историја српскохрватског језика може да пружи као доказ за старину овога процеса. И као још један доказ да је та појава поодавно у системи говора који су дали основни лик западносрбијанским говорима;

други закључак — више као претпоставку. У вези с њим треба узети у обзир ове околности:

а) У Тршић се у другој половини XVIII в. становништво досељавало из Херцеговине, Бањана, Пиве и Дробњака¹⁸; у првој половини XIX в. било је досељавања и из Босанске крајине¹⁹.

б) Вук је старином из Дробњака²⁰. Отац му се такође родио у Тршићу²¹. Дед Вуков Јоксим „из Дробњака из села Петнице населио се у Србију“²².

в) Овакав ред идеја сугерира закључак да је и Вук у своме говору могао имати ову дужину. На извештан начин, наиме, косовско-метохијски говор је доказ да је старије становништво Србије и само могло имати ову дужину. А плеваљски говор, као и говор Пиве и Дробњака, доказ је да су је и динарски досељеници такође имали. Мачвански је, пак, говор доказ да ни босански досељеници нису реметили ове дужине. — У вези с Вуком треба рећи и ово. У првом издању *Рјечника* он ипак још није био сасвим начисто са својом акцентуацијом. Употребљавао је у ствари три знака за акценте, четврти само као диференцијални знак за значење (*јарица* — *јарица*)²³. А што је најважније, и сам у Предговору каже да дужину не обележава у глаг. именица типа *йисање*, *сйругање* и сл., истичући да се она у том облику јавља по правилу²⁴. Можда је из истих разлога не бележи ни код придева на *-ин*, *-ов*, *(-ев)*. Што се, пак, тиче другог издања *Рјечника* (1852), оно је рађено уз помоћ Даничићеву²⁵. Новосађанин Даничић у своме говору свакако није имао

¹⁶ *Српски дијалектолошки зборник*, X, 275. Мада код придева на *-ин* може бити у питању и чување старе дужине (разуме се кад се на слогу непосредно пред наставком не налази узлазни акц.).

¹⁶ А. Белић, *О чакавском* ', *Zbornik u slavu V. Jagića*, 454.

¹⁷ А. Белић, *Српскохрватски језик*, Нар. енци. Ст. Станојевића, IV, 393/2.

¹⁸ Боривоје Милојевић, *Рађевина и Јадар*, Српски етнографски зборник, XX, 757.

¹⁹ о. с., 757.

²⁰ Љуб. Стојановић, *Живот и рад Вука Стеф. Караџића* (Бгд., 1924), стр. 1.

²¹ loc. cit.

²² loc. cit. — Стојановић цитира неизд. преп.

²³ Вук. Ст. Караџић, *Српска грамајика уз I изд. Српског рјечника* (1818), стр. XXXVI.

²⁴ loc. cit.

²⁵ *Српски рјечник* (1852), Предговор, стр. 3. — Вук каже за Даничића да „се трудом око преводиња ријечи на Њемачки и на Латински језик и око поправљања и надгледања у штампању“. Овим, разуме се, не треба искључити ни консултације друге врсте.

3) Акцентиране дужине

14. У вези са дуљењем пред сонантом ситуација код у з л а з н и х акцената нешто је другачија него код Вука.

а) Именица *удовац* и у ном. синг. доследно гласи *удѡвац* (према косим падежима). Именица *синовац* гласи у Тршићу као и код Вука *синѡвац*.

б) Према *ндѡвац* говори се и *ндѡцом*; према *члѡњак* (!) говори се и *члѡњци*.

15. С друге стране, као и код Вука, у слоговима са с и л а з н о м интонацијом које затварају сонанти после којих долази слог који почиње сугласником — не изостаје дуљење вокала: *здѡвље*, *сѡнце*, *јѡрца*, *Тѡрци*.

16. Затим, такође као код Вука, у данашњем тршићком говору не изостаје ни дуљење код именица неутр. на -ѡје у којих се завршни сугласник основе јотује пред овим наставком: *гѡѡжѡје*, *грѡбље*, *грѡжѡјом*, *снѡбље*.

17. Као једну од измена акцената на јужнословенском земљишту Белић помиње и ову: „ . . . када је код именица мушког рода на првом слогу стари кратки низлазни акценат . . . тада се у ном. синг. добија . . . [^] у свима јужнословенским језицима [нпр.] . . . *мѡсѡй* : *мѡсѡја* . . .“ (А. Белић, *Основи историје српскохрватског језика*, I Фонетика, Београд 1960, 166). А затим: „Када се у овом случају деси на крају слога *ѡ* или *ј*, слог постаје на овај исти начин продужен: *бѡј* : *бѡја* . . .“ (А. Белић, н. д., 167). Овако је и у Тршићу: *Бѡг*, *дѡм*, *мѡсѡй*, *јѡсѡй*, *рѡк*; — *крѡј*, *крѡв*, *рѡј*.

18. Најзад, слажући се опет с Вуком, тршићки говор не познаје скраћивање вокалнога *р* : *крѡв*, *цѡв*, — *чѡвѡрѡјѡк*, *чѡвѡрѡјѡка*, — у *цѡркеу*.

III. ПРЕНОШЕЊЕ АКЦЕНТА НА ПРОКЛИТИКУ

19. Преношење акцента на проклитику изванредно је живо и креће се, бар код именица, у оквиру Вуковог и Даничићевог стандарда: *нѡ мѡбу*, *нѡ брѡзину*, *јѡрѡко ѡѡша*, *јѡ дѡвѡ*; — *јѡс кућѡ*, *кѡјѡ кућѡ*, *јѡ кућѡ*, *јѡ дешѡлину*, *нѡ јѡрагу*, *изѡ сна*, *јѡдѡй јѡзувом* и сл. Али хоћу да нагласим да сам у разговорном језику ипак слушао и случајеве с акцентом пренесеним на проклитику: *у мѡгаѡзину*, *ка и бѡба* и сл.

20. О преношењу акцента са заменичких облика в. т. 53—58.

21. О преношењу акцента са бројева в. т. 61.

22. Најзад, у вези с акцентом сложеница да овде само напоменем да се у Тршићу говори *Југѡслѡвија*, али поред *земљѡрдѡник* и *земљѡрдѡдник*.

IV. АКЦЕНАТ ПОЈЕДИНИХ ВРСТА РЕЧИ

1) ИМЕНИЦЕ

Именице мушког рода o/ǰo-ослова

23. Према Белићевој интерпретацији српскохрватског именичког акцента, именице мушког рода *o/ǰo*-основа деле се у две групе: а) именице које имају стари акценат на првоме слогу и б) именице које немају стари акценат на првоме слогу (А. Белић, *Историја српскохрватског језика, Речи са деklinацијом*², Београд 1962, 16—17. и д.). Овим ћу редом приказати тршићки акценат износећи најпре прилике у падежима једине а затим и прилике у падежима множине.

А) Именице са ситарим акценћом на почетном слогу

24. Потребно је задржати се на променама у локативу једине, номинативу множине, генитиву и дативу-инструменталу-локативу множине.

Локатив једине

25. Као и код Вука и Даничића, и у данашњем тршићком говору живо је повлачење акцента према крају у лок. синг.:

брку, граду, зиду, зубу, снегу, — у шћм смислу, — дувару, месецу, — обичају, — рџку, — говџру, камену, — љрџиу, раџу, — мџзгу.

Код Даничића нема *Круџињу, лаќију.*

Ова је појава доследна код типа *град* у познатом случају, тј. кад именице не значе какво биће. Код осталих типова може се у тршићком говору јавити и неповучен акценат: *дбичају, на љрагу.*

Номинатив множине

26. Као и код Вука и Даничића именице типа *град* могу у данашњем тршићком говору имати тројак акценат у ном. пл.:

а) с непроширеним пл. имају (˘): *дани, зџби, мрави, црџи;*

б) с проширеним пл. већина именица има (˝) (< ˘) на првоме слогу: *брџгови, брџкови, зџчеџи, зџдови, сџнови;*

в) мањи број именица с проширеним пл. има (˘) на првоме слогу. Са Даничићем се слажу: *делови, жуљеџи, јеџсеџи.* Према Даничићевом *жџрови, снеџови, цџџџови, црџџџови* у Тршићу сам забележио: *жџџрови, снеџџови, цџџџџови, црџџџџови.*

27. У Вука је: *џџр — џџра — џџрови* (в. и Даничић, *Срџски акценћи*, 22—23). У Тршићу је: *џџр — џџра — џџрови.*

Генитив множине

28. У данашњем тршићком говору живо је померање акцента према крају у ген. пл.:

- а) *данā, зубā, мрāvī, црвā, — месѣрī, — ђаволā, — ѿмїћā* (али и *ѿмїћā*), — *ѿријаѿѿелā*;
 б) *брквā, гласвā, зидвā, синвā, — лакївā* (нема код Даничића), — *каменвā* (нема код Даничића);
 в) ген. пл. именица које у ном. пл. имају акценат по типу *делови* гласи: *деловā, јѣжѣвā, цвѣћвā*.

Датив-инструментал-локатив множине

29. У данашњем тршићком говору живо је померање акцента према крају у дат.-инстр.-лок. пл.:

- а) *зубма, — ндкїшима, — ѿријаѿѿелма*. Али исп. и *ѿмїћима*. Може да дође и до скраћивања (') > ('): *црвима*;
 б) *брегдвима, бркдвима, зиддвима, синдвима, — голубдвима, — рогдвима, — дуварѣвима* (нема код Даничића), — *камендвима* (нема код Даничића);
 в) *дѣловима, јѣжѣвима, црѣћовима*.

Напомена: Именица *крај* у данашњем тршићком говору гласи у пл.: *крајѣви, крајѣвā, крајѣвима*.

Б) Именице које немају сїари акценат на ѿрвоме слогу

30. Множина именица типа *сїриц* гласи у Тршићу као код Даничића: *кључѣви, лекови, нѣжѣви, ѿѿѿови, сїричѣви, сїубови, — сїубвѣвā*.

31. Померање акцента према почетку у ген. пл. исто је као код Даничића: *врāбѣца, — вѣлвѣвā, — ѿдслвѣвā, — мѣћѣвā, дрāјā*.

32. Код Даничића ном. пл. именице *вѣнац* гласи *вѣнци* (*Срїски акценїи*, 26). У Тршићу је: *вѣнци*.

33. Ном. пл. именице *мѣмак* гласи у Тршићу: *мѣмци*; ген. пл. *момāкā*; 3-6-7. пл.: *мѣмцима*; 5. пл.: *мѣмци*.

34. У Тршићу је: *брѣ, — брлови*.

35. Као и код Даничића и у Тршићу је: *кѣњима*.

36. Именица *човек* овако се акценатује: ном. јд. *чѣвек*, ген. јд. *чѣвѣка/чѣвѣка*, дат. јд. *чѣвѣку*, вок. јд. *чѣвѣче*.

Именице средњег рода

37. Нисам у тршићком говору у лок. синг. именица средњег рода чуо акценат померен према крају: *сѣнку, рѣмену*.

38. Сосиров, одн. њему аналошки акценат у ном. пл. именица *о/јо*-основа неутр. са старим акценатом на почетном слогу забележио сам у овим примерима:

- а) *звѡна* (исп. и *звѡнā*, *звѡнима*), *ѡдѡла* (исп. и *ѡдѡлима*);
- б) *брѡда* (исп. и *брѡдима*), *дрѡва* (исп. и *дрѡвā*, *дрѡвима*), *мјѡсѡта* (исп. и *мјѡсѡтā*, *мјѡсѡтима*), *сѡиѡта*;
- в) *сѡиѡна*.

39. Померање акцената према почетку код именица које немају стари акценат на почетном слогу забележио сам у случајевима: *рѡбро* — *рѡбра* — *рѡбрā* — *рѡбрима*, *сѡло* — *сѡла* — *сѡлā* — *сѡлима*.

40. У вези с предлозима и у тршићком се говору код плуралија тантум типа *врѡиѡта* јавља метатонијски акценат: *нā* *врѡиѡта*. Без предлога је: *врѡиѡ^мта*, *лѡѡ^мта*, *уѡиѡта*.

41. Код именица средњег рода на консонант у зависним се падежима скраћује (') у (') на слогу трећем од краја: *дрѡиѡше* — *ѡѡшеѡта*, — *јāје* — *јāјеѡта*, — *чѡлāде* — *чѡлāдеѡта*.

42. У множини именица *ѡ*-основе акценат се у данашњем тршићком говору помера према крају:

- дугѡѡта* — *дугѡѡтā*;
- дрѡѡта* — *дрѡѡтā* — *дрѡѡтима*, *ѡѡѡта* — *ѡѡѡтā*,
- уѡѡта* — *уѡѡтā* — *уѡѡтима*.

Именице женског рода

а-основе

43. Стари силазни акценат почетнога слога у акуз. синг. именица типа *глāва*, *вѡда*, *ѡлāниѡна*, затим у дат. синг. именица типа *глāва*, *вѡда* и у ном.-акуз. пл. именица типа *глāва*, *вѡда*, *ѡлāниѡна* јавља се у данашњем тршићком говору углавном у мери као код Даничића:

- глāву*, *грѡду*, *нā* *мѡбу*, *рѡку*, *сѡѡну*, — *дāску*, — *нā* *брзину*, *ѡлāнину*; —
- глāви*, *рѡци*, — *ѡѡци*; —
- глāве*, *грѡде*, *рѡке*, *сѡиѡе*, — *дāске*, *чѡле*, — *ѡлāниѡне*.

44. У данашњем тршићком говору живо је скраћивање (') у (') у 3-6-7. пл. именица типа *глāва* : *грѡдама*, *ѡвѡама*, *рѡкама*, *сѡиѡама*.

45. Ген. пл. именице *рѡка* гласи у Тршићу *рѡкѡ* а именице *нѡга* : *нѡгѡ*.

46. Вок. пл. именице *жѡна* гласи *жѡне* а именице *ѡѡѡјка* : *ѡѡѡјке*.

ѡ-основа

47. У Тршићу се код именица које имају стари акценат на основи акценат помера у лок. синг., ген. пл. и 3-6-7. пл.

- а) лок. синг.: *крѣви, ндћи, — жалдсѣи, — младдсѣи, — ма-
сѣи, рѣѣчи, цѣви, — ѣамѣѣи;*
- б) ген. пл.: *ндћѣи, ћѣри, — вечѣри, — власѣи, — бурадѣи, шѣладѣи,
чѣладѣи, — зайовѣсѣи;*
- в) 3-6-7. пл.: *кдсѣима, ндћѣма, ћѣрима, — кокдшима, — рѣѣ-
чима, — шѣладѣма = шѣладма, чѣладѣма.*

2) ПРИДЕВИ

48. Као и код Даничића, ни у данашњем се тршићком говору не чува у неодређеном виду придева разлика међу облицима фем. синг. и неутр. пл., тј. облицима у којима је акценат измењен по Сосировом закону, и облицима неутр. синг. и маск. пл. и фем. пл., тј. оним облицима у којима овај закон није могао бити примењен: *млад — млада — млада, ндв — ндва — ндво, бдс — бдсо, глдан — глдна, жѣдан — жѣдна, крѣва — крѣва.* Од придева *јѣднак* фем. гласи *јѣднака* и *јѣднака*; али и неутр. гласи *јѣднако* и *јѣднако*; па и пл.: *јѣднаки* и *јѣднаки*.

49. Треба указати на две појаве у штокавским говорима у вези с овим питањем и то између осталог и зато да се одреди место данашњег тршићког говора.

Прво. Има говора српскохрватских у којима се чува поменута разлика настала деловањем Сосировог закона и коју можемо представити формулом *вѣсео — вѣсѣла — вѣсело*. Такви су: дубровачки (Решетар, *Vetoving*, 113, 115, 117, 121, 122. и 141), посавски славонски (Стј. Ившић, *Rad* 197, 42—48), фојнички (Д. Брозовић, *Ljetopis JAZU* 63, 436) и буњевачки залеђа сењског (Гр. Томљеновић, *NVj XIX*, 403). Као што сам већ рекао, тога у Тршићу нема.

Друго. У Пиви и Дробњаку, Ортијешу и донекле пљеваљском и жумберачком јавља се неколико придевских акценатских типова којих нема код Вука и Даничића. Ево их:

ндв — ндово — ндвѣ: Пива и Дробњак (СДЗБ X 277), Ортијеш (А. Пецо, *Акцентаи села Ортијеша*, 39);

мѣк — мѣко — мѣкѣ: Пива и Дробњак (СДЗБ X 278), Ортијеш (А. Пецо, н. д., 39) и пљеваљски (Г. Ружичић, СДЗБ III, 143);

бѣсѣар — бѣсѣиро — бѣсѣри: Пива и Дробњак (СДЗБ X, 280), Ортијеш (А. Пецо, н. д., 39); исп. у Жумберку: *слѣдак — слѣшка — слѣшко* (М. Поповић, *ZslPh VI* 357).

Иако се јавља у постојбини Вукових предака, ова је појава непозната данашњем тршићком говору, као што је нема ни код Вука, уосталом.

Прва од наведене две појаве очевидно припада западнијим штокавским говорима; друга — југозападнијим. Незахваћен ниједном од њих, тршићи говор, као и Вуков и Даничићев језик, иде у исту групу у коју и шумадијско-војвођански дијалекат, у којем такође нема ниједне од ових појава.

50. Мислим да је развитак ових појава текао овако. Најпре су сви говори имали *ндв* — *ндва* — *ндво* и сл. као последицу деловања Сосировог закона. Ово је стање сачувано у дубровачком, посавском, фојничком и буњевачком залеђа сењског. Затим је дошло до уједначавања. У Пиви и Дробњаку, ортијешком и донекле пљеваљском и жумберачком средњи се род изједначио са женским — бар у наведеним типовима. У Вука, у тршићком и шумадијско-војвођанском у питању је изједначавање женског рода са средњим, у истим типовима. И то баш и јесте занимљиво што приликом уједначавања Вук и Тршић с једне стране и Пива и Дробњак са друге не иду истим путем, већ се Вук и Тршић слажу са шумадијско-војвођанским дијалектом.

51. У данашњем тршићком говору је, у односу на Даничића, знатно више двосложних придева који у неодређеном виду имају неки од силазних акцената (° или ^) а у одређеном виду добијају (˘) на првome слогу. Забележио сам ове примере са (˘):

т и п *ндв*: *ндвѣ*;

т и п *дуг*: *здравѣ сѣрану*, *мекѣ*, *мркѣ*, *слабѣ*, *чѣстѣ*; али исп.: *сѣврѣ*;

т и п *млад*: *благѣ*, *љушѣ*, *љушѣ ракију*, *шѣћѣ*; али исп. *младѣ*;

т и п *модар*: *ноћнѣ*, *идзнѣ шљиве*;

т и п *сѣшан*: *слашѣ*, *дугачак ко часнѣ њбсѣ*;

т и п *злашан*: *гдркѣ*, *ладнѣ*, *ладнѣ водѣ*, *ѣразнѣ шањѣре*, *на равнѣм мѣсѣима*, *рѣшкѣ*; али исп. и: *гладнѣ*, *шѣснѣ*;

т и п *дрвен*: *балавѣ*, *вѣлѣкѣ гумно*, *веселѣ*, *дрвенѣ ѣлѣгови*, *машорѣ*;

т и п *крѣв*: *крѣвѣ*.

Са Даничићем се слаже: *висок* — *висока* — *високѣ*, *дубок* — *дубока* — *дубокѣ*, *широк* — *широка* — *широкѣ*; *дугачак* — *дугачка* — *дугачкѣ*.

У својој дисертацији *Сремски говор* показао сам прилике у штокавским говорима у вези с акцентом придевског вида. Данашњи тршићки говор разликује се и од говора Пиве и Дробњака и од Вуковог језика а слаже са шумадијско-војвођанским говорима. У своме раду *Придевски акценатѣ у мачванском говору* (ЈФ XXIV, 321—326) покушао сам да објасним откуд толика распрострањеност ове појаве у мачванском говору, тј. шумадијско-војвођанском дијалекту. То се објашњење односи и на тршићки говор.

3) ЗАМЕНИЦЕ

52. Као што сам већ рекао, у данашњем тршићком говору дуг је наставак ген.-акуз. синг. личних заменица 1. и 2. лица, повратне заменице, личне заменице 3. синг. маск. и заменица *ко*, *шѣо*: *менѣ*, *ѣдѣ*, *сѣѣ*, *њѣгѣ*, *кодѣ*, *чѣгѣ*. И овом се особином данашњи тршићки говор одваја и од Даничићевог акцената и од говора постојбине Вукових предака, а слаже са шумадијско-војвођанским дијалектом.

53. Када се ген.-акуз. синг. личних заменица 1. и 2. лица, затим 3. лица маск. и повратне заменице употреби с предлогом, акценат се у данашњем тршићком говору често преноси на предлог и то у виду кратког силазног: *кдд мене, љ њебе, дд њега, љ себе*. О овоме видите у СДЗБ XIV, 270—275.

54. У дат.-лок. синг. ових заменица акценат је у данашњем тршићком говору једнак Даничићевом: *мени, њеби, себи*; — *о мени, о њеби, о себи*.

55. Када уз енклитичке облике (ген.-) акуз. синг. личних заменица 1. и 2. лица и повратне заменице стоји двосложан предлог, на првом слогу предлога долази кратки силазни акценат: *љрдд ме*.

56. Лична заменица 3. лица синг. маск. гласи у Тршићу: *он*.

57. С акузативног облика заменице *ми (нас)* акценат се у Тршићу преноси на предлог у виду кратког силазног: *кдд нас, љ нас* и сл. У својој раду *Акцентнајски вид љроклизе и енклизе у српскохрватском језику* ову сам појаву тумачио као аналошку према ген.-акуз. синг. (Наш језик, књ. XII, св. 3—6 (156—178) 168).

58. Показне заменице *овај, онај* гласе много чешће: *двāj — двога, днāj — днога, дна*, а знатно ређе *двāj, днāj*. На проклитику се акценат преноси у виду кратког силазног: *дд овог* и сл.

4) БРОЈЕВИ

59. Број *један* има овакав акценат у парадигми: ген. *једнѓг*, дат. *једнѓм*, инстр. *једнѓм*, лок. *једнѓм*. Женски род гласи: *једна*.

60. Број *два* у дат. и инстр. женскога рода гласи у Тршићу: *двѓма* и *двѓма*. Исп. и у Писменици *двѓма* и *двѓма* (стр. 38).

61. У Пиви и Дробњаку бројеви 1—10, 20, 30 и 100 могу постати проклитике, па се говори *двѓ брајѓа, љѓѓ љѓра, девѓѓ брајѓѓа, десѓѓѓ динѓрѓа, сѓѓѓ кѓлѓа* и сл. (Ј. Вуковић, СДЗБ X, 300). Ове очевидно новије појаве нема у Тршићу: *двѓ мѓѓра, ѓрѓ гддине, љѓѓ сѓдѓѓѓнѓ* и сл.

62. Говори се *љрвѓѓ, сѓдмѓѓ, всмѓѓ*.

5) ПРИЛОЗИ

63. Навешћу оне забележене прилоге који или имају у Тршићу акценат друкчији од Вуковог, или, иако у Тршићу гласе као код Вука, у неком другом говору имају акценат друкчији од Вуковог.

З а н а ч и н : *брзо*;

З а к о л и ч и н у : *мдго, сѓсвѓм, љдликѓ*;

З а м е с т о : *гдре, ддље = ддле, нѓзѓд, ѓвде, вѓде, ѓвѓмо, вѓмо, двудѓ, вудѓ, одѓклѓ, днѓмо, ѓнде, нѓде, свудѓ*;

З а в р е м е : *дѓнѓс, дѓѓи = дѓњу = дѓѓѓм, нѓћу = нѓћи = нѓћѓм, ддмѓ, дѓѓѓ, љдслѓ, сѓдѓ, љвече (= уочи)*.

6) Глаголи

а) Инфинитив

64. Глаголи код којих се у акценту инфинитива опажа деловање Сосировог закона, одн. закона метатоније у Тршићу гласе овако:

- α) *дднѣи*;
- β) *мрѣи*, *узѣи*, *умрѣи*;
- γ) *изѣи/изѣи*, *дѣи* = *изѣи/изѣи*;
- δ) *наи*, *уи*;
- ε) *довѣси*;
- ζ) *вуи*, *иѣси*, *увуи* = *дзѣси*.

65. С обзиром на ситуацију у разним говорима српскохрватским навешћу тршићки акценат и ових инфинитива:

- идси* (*идсѣм*), *сидси* (*сидсѣм*); —
- кашѣаи*; —
- мѣшнуи* = *мѣшнуи* = *мѣшуйи*; —
- шдѣи*; —
- куидваи*; —
- лѣси*; —
- играи*, *дѣвараи*, *иѣуцаи*, *иусѣаи* = *иусѣаи*; —
- бѣри* = *бѣри*, *иусѣи*; —
- вѣи* = *видѣи* = *видѣи*.

б) Аорис

66. Према акценту аориста Белић глаголе дели у две групе: а) глаголи с акцентом повученим на први слог у 2. и 3. синг. (*куидвах* — *куидва* — *куидвасмо*); б) глаголи код којих је акценат у свим лицима аориста на истом слогу (*казѣвах* — *казѣва* — *казѣвасмо*). Оба акцената сматра старим. Повучени је акценат у ствари акценат аориста-имперфекта а неповучени је акценат правога аориста. Ликове као *сѣде* — *сѣдосмо* тумачи акценатским уједначавањем: *сѣде* — *сѣдосмо* > *сѣде* — *сѣдосмо* под утицајем других облика с претериталном основом (*сѣси*, *сѣла*).

67. Судећи према материјалу којим располажемо, тршићки говор углавном добро чува Даничићеву ситуацију:

а) *дднесе*, *дзѣбе*, *идкисе*, *идрѣва*, *идрѣмени*, *уваи*, *учини*, *задржѣ*. Код Даничића је *идбјеже*, а у Тршићу: *идбјеже*.

б) *лѣже*, *мѣче* = *мѣкну*, *мѣже* (*не мѣже*), *иомѣже*, *оде* (*одоше*), *дѣде*, *идрѣда* (Даничић: *идрѣдаде*; исп. *Српски акценѣи*, 106), *дѣже*, *наиѣса*, *сѣде*, *идѣде*, *идѣже*, *не виѣе*.

У Даничића је *разѣме* (*Срп. акц.*, 125) а у Тршићу *рѣзуме*. У Даничића је *зажѣље* (*Срп. акц.*, 129), а у Тршићу *изгоре* = *изгори*.

О данашњим књижевним приликама в. М. Стевановића, Н Ј н. с. V 250—263.

в) Глаголски *йридев* радни

68. Ни у глаголском придеву радном у данашњем тршићком говору не чува се разлика између облика фем. синг. и неутр. пл., тј. облика код којих је акценат измењен по Сосировом закону, и облика неутр. синг. и маск. и фем. пл., тј. облика у којима овај закон није могао бити примењен: *дднѣла, йдчео — йдчѣла, ддбѣла, йдѣла, ддо — дѣла — дѣло, йррдѣла, брдѣла, држѣ — држѣла*.

Тако је и код Вука и код Даничића, у Пиви и Дробњаку, пљеваљском и у шумадијско-војвођанском дијалекту. Ову разлику помињу Решетар (*Vetovung*, 170, 174) и Будмани (*Rad* 65, 177) за Дубровник, Брозовић за Фојницу (*Ljetopis JAZU* 63, 436), Гр. Томљеновић за буњевачки залеђа сењског (*NVj XIX*, 594), Стј. Ившић за посавски славонски (*Rad* 197, 95—98).

69. Од глагола који у разним српскохрватским говорима имају различит акценат глаголског придева радног у тршићком говору, у формули приказан, акценат је овакав: *исѣкѣла, йлѣла, — изишѣ, изашѣ = изишѣ, изашѣ, — вукла, увукѣла, дзѣбла, — куйовѣ, куйовѣла; дшро-вѣла, — йррдѣла, држѣла, — дбеѣла, — дчешѣла, чийѣ, чийѣла; мдѣла, — ждѣра, — йусѣно*.

г) Глаголски *йридев* *йрѣни*

70. Ни у глаголском придеву трпном у данашњем тршићком говору не чува се разлика између облика фем. синг. и неутр. пл., тј. облика код којих је акценат измењен по Сосировом закону, и облика неутр. синг., маск. пл. и фем. пл., тј. облика у којима овај закон није могао бити примењен: *йдчѣша, дѣша* и сл.

Ову разлику помињу Стј. Ившић за славонски посавски (*Rad* 197, 102—103) и Далибор Брозовић за Фојницу (*Ljetopis JAZU* 63, 436).

71. Од глагола *чинѣши* одн. његових композита акценат глаголског придева трпног у Тршићу је: *учињѣна* и сл. Код Даничића је *начињен* и сл. У Пиви и Дробњаку (*СДЗБ X*, 372), пљеваљском (*СДЗБ III*, 172) и мачванском (*ЗБМСФЛ VI*, 132), међутим, исто је као у Тршићу: *начињен, начињѣна* и сл.

д) Презентѣ

72. Даничић допушта двојак акценат у 1. и 2. лицу множине презента код глагола типа *йѣћи*: *йѣчѣмо, йѣчѣше* и *йечѣмо, йечѣше*. У Тршићу постоји само други акценат: *йечѣмо, йлешѣмо, йровѣдѣмо* и сл.

Тим пре се у осталим глаголским врстама не изједначаје акценат 1. и 2. лица мн. с акцентом осталих лица у случајевима као: *бѣрѣмо, йѣрѣмо; — чийѣмо, — разумѣмо, умѣмо; сјѣдѣмо; бројѣмо*.

73. Глаголи сложени од типа *йѣћи* у презенту имају у Тршићу, као и код Даничића, данашњи (') на основи: *извѣзѣм, исѣдѣ* и сл.

74. Глаголи сложени од *несӣи у данашњем тршићком говору у през. имају двојак акценат: а) данашњи кратки узлазни на префиксу: *дднесѣи*, *дднесемо* и сл.; б) данашњи кратки узлазни на основи: *ѣресеме* и сл.

75. Глагол *ићи* у презенту гласи као и код Вука и Даничића: *идѣм*, *идѣш*, *идѣше*, *иду*. — Двосложни глаголи сложени од *ићи* гласе двојако: а) *нађѣ*; б) *идђѣмо*.

76. Глаголи *брѣӣи* и *ѣрѣӣи* гласе у данашњем тршићком говору: *берѣмо*; *ѣрѣ*, *ѣрѣмо* и сл.

77. Глаголи сложени од *звѣӣи* имају у данашњем тршићком говору у презенту акценат (') на префиксу: *идзовѣ* и сл.

78. Глагол *идӣи* у през. има (") на основи: *идјѣмо* и сл., што се слаже са Даничићем.

79. Вук у *Рјечнику* за глагол *дѣватӣи* бележи као главни облик и акценат презента: *дѣјѣм* а у заграду ставља: *дѣјѣм* уз напомену да се по југозападним крајевима говори и *дѣвѣм*. — У Тршићу је: *дѣјѣм*, *дѣјѣмо*.

80. Само је: *бѣцѣ*, — *кдѣѣм*, — *чѣшѣѣше*, — *имѣм* — *имѣмо* — *имѣју*, — *мдѣѣ*.

81. У Тршићу се говори: *не вѣѣ* и *не вѣѣ*.

82. Код глагола VI Белићеве врсте код којих се акценат 3. пл. през. разликује од акцента других лица през. не долази до изједначавања акцента у свим лицима през.: *ѣѣсѣјају*, *чѣвајају*, *цѣливајају* и сл.

83. У Тршићу је: *свѣдѣѣи*, — *жѣѣри*, — *вѣдѣѣм*, — *вѣлѣ* (3. пл.), — *жѣѣѣмо*, — *ломѣѣмо* — *ѣрѣломѣѣмо*.

84. Одречни облик през. гл. *хѣѣӣи* гласи у данашњем тршићком говору: *неѣѣ*, *неѣѣмо*, *неѣѣше*. Потврдни: *ѣѣу*, *ѣѣш*, *ѣѣмо*, *ѣѣју*.

85. Одречни облик 3. синг. през. глагола *јесам* гласи у Тршићу: *није* и *није*.

Н а п о м е н а. Од глагола *ићи* глаголски прилог садашњи гласи: *идући*, а заповедни начин: *иди*. — У Тршићу је: *ѣѣде* — *ѣѣѣмо*, као код Вука.

ДРУГИ ОДЕЉАК

ГЛАСОВИ*

I. САМОГЛАСНИЦИ

1) Јаӣ

86. Данашњи тршићки говор представља слободну мешавину екавизма и ијекавизма. Код старијих особа ијекавизми долазе чешће него код млађих, али је екавизам исто тако саставни део и њиховога говора. Сем тога, у неким категоријама у вези с јатом данашњи тршићки говор слаже се са шумадијско-војвођанским дијалектом. На тај начин данашњи тршићки говор разликује се и од дробњачког говора и од Вуковог језика.

87. Није очуван класични Вуков ијекавски изговор за рефлекс јата под данашњим дугим силазним акцентом.

Само се спорадично рефлекс јата под (^) акцентом изговара с кратким силазним акцентом на и. Међутим, и тада се на вокалу е налази дужина: *сиіѐно, лиіѐно*; исп. и вок. јд. *дијјѐије*.

Такође ређе може се чути и изговор *иіѐ* (= и + сонантни елемент *і + ѐ*): *сиіѐно*.

Као типичан изговор рефлекса за дуго јат под (^) акцентом може се сматрати онај при коме се на е налази дуги силазни акценат. Вокал и при таквом изговору до извесне је мере редукован, неслогован је. При завршетку његова се артикулација сужава до артикулације сонантног *і*:

срѣіѐду, цѣкіѐће, смѣіѐнй, цѣіѐдй, цѣіѐйѧмо, бѣіѐлй иѧсуљ, мѣіѐно.

Вуков изговор забележио сам само у ликовима *деѣје, ирѣје*.

Поред свега овога, у подједнакој су употреби и екавски ликови: *мѧѧ се, мѧси се, бѧлѧ сѣкѧе, бѧлога илѧиѧа, лѧвѧ нѧга, лѧвѧ илѧѧка, лѧно.*

88. У вези с „рефлексом продуженог јат у ген. мн. именица с кратким јат у последњем слогу основе“ (П. Ивић, *Инвентар* . . . , стр. 101) за Тршић су карактеристични ови примери: *мѧѧѧдѧ, мјѧсиѧѧ = мѧсиѧѧ, кѧлѧѧѧѧ.*

* В. *Литѧраѧуру*, бр. 20.

89. Рефлекс јата под данашњим дугим узлазним акцентом изговара се тако што се на вокалу *e* налази (') акценат. Вокал *и* је неслогован па се при завршетку и његова артикулација сужава до артикулације сонантног *ǐ*:

врќи́еме, дрќи́еше, завќи́ездѡм, млќи́ека, одќи́ело, ѿќи́еска, сќи́ело, сќи́ела, исќи́ечѣ, насќи́ечѣ, обќи́елио, одќи́елио се, рќи́ешио, сќи́ечѣ се, врќи́една, лќи́еѿо, ѿќи́ела.

Покадшто се може чути изговор *дрќи́еше*.

Према *ђеца, ђед* говори се и *ђеѿе, ђедо*.

У подједнакој су употреби и екавски ликови:

бѣду, врѣме, дѣлови, дѣѿе, рѣкѣ, рѣка̄, сѿѣна, црѣва̄, ѿобѣдли (sic!), ѿодѣлио, ѿромѣнуо, сѣчѣ, сѣчѹ, уврѣдио, вѣрна, вѣрно, лѣѿе, цѣлѿм, цѣло лѣѿио, цѣлу, рѣѿико.

90. Рефлекс неакцентованог дугог јата изговара се тако што се на вокалу *e* налази дужина. Вокал *и* је и овде неслогован па се при завршетку и његова артикулација сужава до артикулације сонантног *ǐ*:

ддрќи́ела, заддрќи́емѡм, исѿрѣсќи́еца̄, оддрќи́емѡм, дрќи́ѣѿим, ѿбќи́ѣлѣ, ѿмќи́ѣшѣ се, ѿрѣкрдрќи́ѣчка мѡла.

Покадшто се може чути и изговор *дрќи́ѣшѿи*, а такође и: *ддрќи́ела*.

У подједнакој су употреби и екавски ликови:

ддрнѣѿи, ддрнѣли, ддрѿрнѣла, изнѣѿи, разѹмѣм, ѿѿдрѣбѿи, наѿрѣд, ѿдслѣн.

91. Као рефлекси за кратко јат у подједнакој су мери у употреби и ијекавски и екавски ликови:

а) и јекавски ликови:

бјежѡније, бјега̄, бјежѡ, ѿбјегли, — ѿјѣсме, ѿјѣсму, исѿјевѡ, ѿјѣва̄, — вјеѿрѣнѡча, ѿвјерѣ, — мјѣсѣѹ, мјѣсѣѿина, мјѣсѿио, мјѣсѿиѡ, на равнѡм мјѣсѿиу, — ђѣвѡјки, ђѣвѡјку, ђед, ђѣца, ђѣцѣ, нађели, сађене, сађесѿиѿи, мѣђед, — ѿдђерај, ђѣо, шђѣо, ђѣли су, нѣ ђѣде, шђѣде, — Сѿѿјѣѿѡновић, — кѡљѣно, на кѡљѣну, ѡба, ѡбаѿ, цѣло ѡѣѿио, у ѿрѡљеђе, ѿрѡљеђа, ѿрѡљеѿиѿи рѡдови, дѡље, ѿдшље (nach), — усјеѣе, исјеѣли, ѿдсјеѡда, ѿдсјеѡдајѹ, сјеѡдиѿиѿи, сјеѡдио, сјеѡди, сјеѡли, сјеѡѿио сѡ.

Говори се: *мѿјѹр*.

б) екавски ликови:

збѣгови, бѣгали, бѣжѡ, ѿдбегосмо, — ѿѣсма, ѿѣшѡчили, усѿѣѡ сам, ѿѣшкѣ, — чѡвѣк, чѡвѣка, чѡвѣку, нѣ верѹјѣм, вѣран, — Цвѣѿико, — мѣсеѿ дѡна̄, ѿрѿи мѣсеѿа, месѣѿѿи, мѣсѿиѡ, мѣсѿиу, смѣна, ѿмео, умесѿио, — дѣда, дѣвѡјкѣ, дѣвѡјку, дѣца, дѣцѣ, дѣо, кѹдеље, недеља, недеље, — ѡѿѣрѡ, —

лѣба, лѣбац, ориљају за лѣшинѣ, у лешо, љрдлеће, лѣшиније, љдле,
 љдслен, —
 љдседају, љдседаше, сѣдѣ, сѣдиши, сѣднѣмо, сѣшим, сѣхам, суседни, —
 цѣо.

Поред ликова бјѣжашѣи/бѣжашѣи = бјѣгаши/бѣгаши, забележио сам
 и ове икавске ликове овога глагола: импер. бѣжси, 3. л. јд. през. бѣжшѣ,
 3. л. мн. през. бѣжсѣ, р. пр. бѣжсѣ, бѣжсѣла, бѣжсѣли x 2.

О најновијем јотовану исп. т. 175. одељка о сугласницима.

92. Рефлекс кратког јата иза *r* увек је *e* у примерима:

мрѣжа, љрѣшња, љрѣшња,

врѣмена, врѣшено, брегдвима, бубрег, бубрези, љрѣба, љрѣбѣ.

Говори се: зрѣѣ = сазрео = сазрио, гдрела = гдрила, осшаршѣи.

93. Однос префикса љрѣ- и љри- нешто је сложенији:

а) Префикс љре- (< љрѣ-) у великом броју случајева добро се
 чува:

љреседник, љрѣславе (ном. мн.), љрѣчника, љрѣбациши, љрѣбацијемо,
 љрѣбацивали, љрѣгрѣ, љрѣдавати, љрѣдају, љрѣдали, љрѣдано, љрѣ-
 зирали, љрѣкојамо, љрѣкрсши се, љрѣместило, љрѣмро, љрѣсашују,
 исљрескиѣцѣ, љрѣшрѣио, љрѣшли, у љрѣдње чѣло, љрѣдошње.

б) У мањем броју случајева јавља се љри- (: љрѣ-):

око Придбражѣња, љрибаци љрико њѣга, љрибацили, љрисрѣшну
 (begegnet).

в) Изворни префикс љри- чува се у тршићком говору:

љријашѣљ, љријашѣљом, љријашѣљи, љо љрироди, љримају, љричал
 су (sic!), љричешћујѣ.

г) Међутим, често место изворног љри- долази љре-:

сѣ се љрѣбавѣ за слѣву, љрѣзнају, љрѣкучили близу, љрѣлѣљен, љрѣмѣ-
 шио, љрѣѣ Румунима, љрѣѣрављају људи за зѣму, љрѣѣуцаше, љрѣ-
 ѣуцали, љрѣслоња ѣс кућу, љрѣсшижѣ лѣшина.

д) Прилог љрѣ гласи двојачко у Тршићу: љрије x 7 и љрѣ x 6.

ѣ) Предлози љрѣд, љрѣко и љрѣма гласе такође двојачко: љрѣд, љрѣ-
 ко, љрѣма и љрид, љрико, љрѣма.

94. У вези с рефлексима кратког јата испред *j* треба навести ове
 случајеве:

а) кратко $b + j > u + j$ у коренима глагола свѣшѣи, грѣшѣи,
 додѣшѣи, смѣшѣи, свѣшѣи:

развијѣ, развијѣвѣ, развијѣвају, —

грѣјѣ, —

дддијѣ, —

смѣјали, —

сијѣ, сијѣ, сијали, љдсијѣмо, љдсијѣ, љдсијѣ, сијѣчѣ.

Екавски облик покадишто се може чути једино од свѣшѣи: свѣјали,
 свѣјѣње;

б) компаратив: *сїдѣри, чїсїиїѣ*;

в) имперфекат: *бијаше*;

г) аорист: *бијаде, бијаде*;

д) презент: *нїје*.

Облик *лија* (das Beet) показује да је овде ова појава захватила и дуго јат. Али се говори и *леја*.

95. У вези с рефлексом кратког јата испред љ карактеристични су примери:

неђеља = *недеља*, *ионеђељак* = *иондељак*, *ионеђељник* = *иондељник*, —
биљезиїи.

96. Кратко јат испред *о* у рад. прид. рефлектира се у *и*: *објелио, иреїїрио, смїо, сједио* = *седїо, сазрио, вїдио, вдлио*. Али сам забележио и примере с *е*: *вїдео, вdleо, обdleо, разбdleо, сазрео, смдо, јусїеб сам*. Може се срести и лик *вїђео*.

Говори се: *јѣ^{мб}*.

О случајевима *р* + кратко јат. + *о* в. тачку 92.

Глаголски придев радни м. р. јд. од гл. *хїеїи* гласи: *сїдо/ћдо/шћдо*.

Говори се: *Бедград* и *Бидград*.

97. У вези с односом рефлексѣ јата и *и* у флексионим наставцима у Тршићу је овако:

а) лок. мн.: *брегдвима, кдњима, врдїї^мма, лѣ^мма*;

б) дат-лок. јд.: *ћевдји, мдћији, гуски, дѣци, браћи, ндзи, рѣци* (дат.), *рѣци* (лок.), *жѣни*;

в) дат.-лок. јд.: *мѣни, иїдби*;

г) INSTR. јд.: *иїм, јѣднїм, ддбрїм*;

д) ген. мн.: *двї[x], мдјї*;

ђ) дат. мн.: *свїма, мдјїм*;

е) INSTR. мн.: *мдјїм*;

ж) лок. мн.: *мдјїм*;

з) 2. л. мн. императ.: *идиїе*;

и) инфинитив: *сјѣдиїи* = *седїиїи* = *седеїи*, *жївиїи*, *вїћеїи* = *вїдеїи*;

ј) глаг. прид. радни: *сед^мла, вїдила* = (ређе) *вїђела* = *вїдела, вдлила* = *вdleла, гдрила* = *гдрела, жївили*; исп. и: *смјѣла* = *смдла*.

98. Говори се: *гњѣздо*.

99. Од осталих појава у вези с рефлексом јата у Тршићу је овако:

сїкира = *сїкера*, —

нїсам, —

ће, ће је *ћевдјка, ће ли је, иїамо ће је* *Мїлорад, неђе, нїђе*, —

гри^мдїа, —

нѣкї, кроз нѣко дббā (sic!), *нѣкдј, нѣкāко, нѣђе, иїднеки, иїнеко*, —

двїје, —

овде, вѣде, нѣде, —
дѣјѣше (вок. јд.), —
зѣнѣца, целѣвају, —
обѣћа, дбећа̀ла, —
ѣрај, ѣраја, ѣраји, —
брѣскѣй = брѣсѣка.

100. У вези с односом *и*: *ја̄й̄* у Тршићу се говори: *кукѣрѣчѣ, вѣдѣ̄м.*

101. У вези с односом *е* : *ја̄й̄* у Тршићу се говори: *кѣдрѣ̄н* (али, и то је, дабоме, важно за лексику, у Тршићу је чешће *жѣлѣ*), *кѣсео — кѣсела — кѣсели.*

2) Редукције вокала

102. Редукције вокала карактеристична су особина данашњег тршићког говора, иако ни у једној категорији нису уопштене. Редукције могу бити:

- потпуне,
- делимичне.

103. Нарочито је честа **п о т п у н а** редукција вокала *и*:

сѣрѣ̄м-мо, —
лѣсѣ̄ше (= лезите), *бѣц̄ли, —*
кѣж му, бѣл смо, нају̀рли, ѣрошѣ̄рло, смѣ̄рло се,
мѣ̄ршиѣ, ѣз̄мѣ, дѣ̄ вѣ̄мо, дѣ̄лаз̄мо, бѣ̄рли се, вѣ̄дла, зарѣ̄бл̄и, дн с'
ѣ̄[з] Шљивѣ̄, сѣ̄ њма, слѣ̄н-ну, за сѣ̄дѣ̄ц̄б̄м, —
вѣ̄шалце, Дѣ̄брловићи, ѣ̄гарц̄б̄м, ѣ̄дкѣ̄й̄ли, ѣ̄ва̄ш̄ла, ѣ̄ва̄й̄ли.

104. И вокал *у* такође може бити потпуно редукован: *ѣ̄вда, ѣ̄з-иц̄ли, крѣ̄ц̄ли, ѣ̄рѣ̄ з бѣ̄ле.*

105. За вокал *е* исп.: *ѣ̄ мне, дѣ̄ц̄ла.*

106. У досад наведеним примерима редукован је вокал у слогу **п о с л е** акцента. У примеру *сѣ̄вина* (= осовина) редукован је вокал **и с п р е д** акцентованог слога.

107. Ако се испред редукованог вокала налази неки од сонаната *л* или *н* а за њим долази сугласник, при изговору се ствара нека врста вокалног *ѣ* и *н̄*:

рѣ̄ѣце, вѣ̄шалце, —
грѣ̄ѣца, Корѣ̄ѣща, Лѣ̄ѣѣца, мошѣ̄ѣѣца, ѣ̄ѣѣѣѣца, шѣ̄ѣѣца, шѣ̄ѣѣцу,
склѣ̄ѣѣли се, окрѣ̄ѣѣли се.

108. Ако се после редукције вокала нађу један до другог два иста или слична сугласника или сонанта, не долази до губљења једног од њих, већ се оба изговарају: *вѣ̄л-ли су, извѣ̄л-ли, развѣ̄л-ли, сѣ̄рѣ̄м-мо, слѣ̄н-ну.*

109. Д е л и м и ч н а р е д у к ц и ј а захватила је такође првенствено вокал *и*:

Будѣ̄ мѣ̄р, рѣ̄дѣ̄шеље, шѣ̄нѣ̄ѣ, ѣ̄дсѣ̄й̄а се, лѣ̄сѣ̄ли, —
ѣ̄дрѣ̄дѣ̄цу, —

избац^мли, њреку^мли, —

Јдв^мчић, вѣл^мка.

За вокал *е* исп.: *ѡдкош^ена.*

За вокал *о*: *ѡз^орѣ.*

3) Афереза

110. С обзиром на могућност појаве аферезе у разним говорима, треба навести ове тршићке примере:

ѡшорак = ѡшѡрник, —

онѡмаде, —

ѡвѡмо = вѡмо, нѡде, ѡвде = вѡде, ѡвуда = вѡдѡ, ѡвѡкѡв = вѡкѡ, вѡкѡ, нѡкѡ.

4) Елизија

111. Честе су, иако неупштене, и елизије вокала:

— вокал *а*: *д' ѡдѡмо, д' ѡдѡмо;*

— вокал *и*: *јѡ б' у сѡѡњу бѡ;*

— вокал *у*: *нѡс' ѡзѡили, нѡс' ѡмали, ѡн[и] с' ѡ[з] Шљивовѣ* и сл.

5) Контракције вокала

112. Контражује се група *-ао-* у примерима: *сѡнѡцама, — рѡник, ѡнѡколо.*

113. У радном придеву не долѡзи до контракције у завршној групи *-ао* кад је први вокал (*а*) под (") акц.: *ѡѡ.*

114. Ненаглашено *-ао* (< *-ао, -ѡ*) у радном придеву доследно се контражује:

ѡрѡзнѡ, —

кѡзѡ му, —

бѡловѡ, дрѡгово, ѡрѡзново, —

ѡѡшѡ, ѡшѡ.

115. Реч као има у Тршићу ове ликове: *ко, ка, кѡ^о.*

116. Недоследно се контражује *-ао-* (< *-ѡ-*): *зѡва = зѡва.*

117. Али на крају речи *-ао* (< *-ѡ*) доследно се контражује и код именица као *ѡрѡ, ѡѡсѡ.* О глаг. прид. радном в. т. 114.

118. Према књижевном *сѡеона* у Тршићу је: *сѡѡвана.*

119. Ненаглашено *-ео* у глаг. прид. радном недоследно се контражује:

а) примери с контракцијом: *ѡзѡ, ѡѡдѡ, сѡрдѡвѡ, ѡзѡ;*

б) примери без контракције: *ѡѡдео, ѡѡдео, разѡдео, разѡдео, ѡѡдео сам.*

Исп., уосталом, и: *кѡсео.*

120. Говори се: *ѡнѡео.*

121. Група *-ио* у глаг. прид. радном не контражује се уопште: *ѡѡсѡио, забѡравио.*

чдване,
мауна,
маом,
узјашла (sic!), *узјашїм,*
мијур (ном. јд.), *мијуреви* (ном. мн.),
њйов = њѣв.

146. Сугласник *x* губи се и у парадигматским наставцима:
свију, моји, њи (све ген. мн.), — *дођо, узѣ, не виђо* (све I. л. јд. аориста).

147. Говори се *зѣвѣ*.

148. У Тршићу је, разуме се: *лак, лака, лакши* и (чешће) *лаган, лагана, лагании*.

149. Нема секундарног *x* у : *рђа*.

150. Глагол „рвати се“ гласи у Тршићу: *врвѣ се, врвали се*.

2) Сугласник *ф*

151. Сугласник *ф* Тршићани радо замењују сугласником *в*:
вамилија, вѣрби, вѣрбѣм, вѣс; вишеклија, ипрѣвїмо.

152. Може се, међутим, чути и *ф*: *фѣс, фамелија*.

153. Поред имена *Јѣфїо*, забележио сам и овакав изговор презимена: *Јѣйїић*.

У вези с односом завршних *в* : *ф* : *й* исп. и: *чѣршай*.

154. Говори се *йѣсѣљ* (али је много чешће *грѣ*); *кава (кафа)*.

3) Осїале њојаве у вези са сугласницима

155. У вези са с о н а н т о м *в* треба навести ове случајеве:

врѣбач (ном. јд.), *врѣбѣцѣ* (ген. мн.);

чдвек, чдвѣка = човѣка (ген. јд.), *човѣку* (дат. јд.), *чдвѣчѣ* (вок. јд.);

дїићи = дїгнуйи, мѣђед (ном. јд.), *мѣђѣдѣ* (ген. мн.), *свѣкрѣ, чей-врѣшѣк;*

сврѣка;

йѣук.

156. У вези са с о н а н т о м *ј* треба истаћи ове случајеве:

улаѣр;

йїј = йй.

157. Тршићани, разуме се, имају књижевну артикулацију с у г л а с н и к а *ш, ч, ж, њ*.

Говоре: *Маѣѣр*; — *маѣдари* — *маѣдари*.

Место „жбун“ кажу *шеѣѣр* (исп. у Мачви село *Шевѣрице*, СДЗБ XVI 289).

158. Тршићи изговор г л а с о в а *ћ* и *ђ* (одн. рефлекса **dj*) одговара књижевном. Говори се:

како гдђ знаш;
Ведка Госпојина.

159. С у г л а с н и к а *дз* (сливено!) нема у тршићком говору.

160. С о н а н т и *љ* и *њ* изговарају се као у књижевном језику.

161. И с о н а н т и *л* и *н* имају у тршићком говору књижевну артикулацију. У вези са судбином старога *л* на крају слога исп. т. 113—124. одељка о самогласницима, а такође и примере: *вд*, *сд*.

162. Књижевни изговор имају и с у г л а с н и ц и *к* и *г*.

163. Звучни сугласници на апсолутном крају речи изговарају се као полувзвучни, али никад не губе потпуно своју звучност: *зуб^в*, *дуг^г*, *млад^д*, *куруз^з*.

164. У наставцима *-м* се изговара као у књижевном језику.

165. Говори се *море*. Овај податак важан је и за акценат.

166. У през. глагола *моћи ж* > *р*: *мдрѐм*, *мдрѐш*, *мдрѐ*, *мдрѐмо*, *мдрѐше*, *мдрѐ*.

167. Г р у п а **st'* > *шӣ* у случајевима: *гүшӣѐр*, *ушӣинѐ*.

У Тршићу је: *врискали*, *вршӣӣӣ*; — *њиска̄ӣӣ*, *њӣӣӣѐ*/*њӣӣӣӣ*.

През. глагола *иска̄ӣӣ* гласи: *иска* = *ӣӣӣѐ* = *ӣӣӣѐ*, *ӣӣӣу*.

Глаг. прид. трпни од глагола *крсӣӣӣӣ* гласи: *кршӣѐн*, *рскршӣѐно*.

Аналошке је природе *-ш̄-* м. *-шӣ-* код неких итератива VI Белићеве врсте: *кршӣћава*, *наmesh̄аӣӣ*, *ӣушӣћаӣӣ*. Овај последњи глагол гласи још и: а) *ӣушӣћаӣӣ*; б) *ӣусӣћаӣӣ*, *ӣусӣћајѐ*.

168. Говори се: *шӣа̄ӣ*, *јушӣа̄ӣ*.

169. Група **zd'* > *жд*: *дужде̄н̄а̄к*.

170. У вези са судбином г р у п а *јӣ* одн. *јд* у глаголу *дојӣӣ*, у Тршићу је као у књижевном језику: *доћи* (инф.), *доћо* (1. л. јд. аор.), *доће* (2, 3. л. јд. аор.).

171. И у вези са судбином група *џ-* и *џѐ-* у Тршићу је као у књижевном језику:

џре, *џреи*, *џреа̄*, *џрвима̄*; *џрвӣћ*, *џрвӣћи*; *џрна*, *џрно*, *џрна̄*, *џрни*
лук = *џрни* *лука̄*; *џрвена*, *џрвена̄*, *џрвенка̄сӣ*; — *ӣрџӣња*, *ӣрџӣња̄*; — *џрсӣ*, *џршӣћ*.

172. Н о в о ј о т о в а њ е извршено је у истим категоријама у којима је извршено и у књижевном језику.

173. У Тршићу је: *сүӣра*.

174. Говори се: *двчӣ*, *мач̄јӣ*, *дџчӣје* = *дџӣш̄ѐ*.

175. У вези с н а ј н о в и ј и м ј о т о в а њ е м треба рећи ово:

а) Захватило је сонанте *л* и *н*:

- група гд-: ђе;
 група -гд-: најђе;
 група гд-: гѹња (= дивља), дѹња (= калемца);
 група кћ-: ћерка, ћеркѣ, ћерци, ћерку, ћеркѡм = ћѣр, ћѣри;
 група хш-: сшѣли|ћѣли|шћѣли;
 група -кш-: дркшѡб;
 група -кш-: нѡкшшима;
 група -чк-: мѡчка;
 група шк-: шкѡла;
 група сш-: сшѡбло, сшѡбла, сшѡбѡла;
 група сш-: сшѡкло;
 група ср-: срѣшна = срѣћна;
 група зр-: зрѣб;
 група зр-: зрѡк;
 група жр-: жрѡвањ;
 група сл-: шљѡва;
 група чл-: члѡњак;
 група чл-: чѡвек;
 група гл-: глшсшѡ;
 група гн-: гнѣздо;
 група гн-: гнѡј;
 група сн-: снѣг = снѣгѣг;
 група зн-: знѡш = нѡѣш;
 група сњ-: ш њѡм;
 група -зњ-: ѡжљѹбшмо, рѡжљѹшшѡ, ѡж њѡвѣ;
 група зј : ѹзјашшѡ;
 група јк : ћѡвѡјка;
 група ћн : срѣшна = срѣћна; ѡмѡш'њѡк, кѹш'њѡ;
 група ћњ : вѡш'њѡк;
 група ћк : вѡћки (лок. јд.);
 група вр-: врѣме = врѣѡме; врѣшѣно;
 група хв-: вѡла = фѡла;
 група -хв-: ѹвѡшшѡ;
 група дл-: глѣце;
 група -шл-: мѡшѡла;
 група сш : ѡрѡсшѡ;
 група шч : гѹшчѣ;
 група шч : бѡшчѡ = бѡшшѡ, ген. мн. бѡшшшѡ;
 група шх : вѡшѡ (глагол. ѹвѡчѡшшѡ, глагол. прид. трпни ѹвѡчѡно);
 група шх-: шѡвр;
 група -сшр- : дшшѡр;
 група мн : рѡвна, зѡмнѣ се, зѡмнѣмо, дѡмно, углѡмнѡм;
 група мн : гѹмно (гѹвно);
 група мн : сѡдѡмнѣс;
 група мн-: млѡго = мнѡго;
 група мл-: млѡѡѡ, млѡѡѡ, млѡћѡ;
 група мљ : зѡмљѡ (зѡмњѡ);
 група вљ : ѡрѡслаљѡ|нѡбѡвљѡ;

- група *вл-*: *влакно|Ласѿа*;
 група *гњ*: *јање* (знатно ређе *јагње*);
 група *дн*: *једна, једнбј, једнбм*;
 група *дн*: *јаднѿ*;
 група *дм*: *ддма*;
 група *мк*: *мдмкбм*;
 група *мц*: *мбмци, мдмцима*;
 група *мч*: *мбмче*;
 група *мд*: *седамдесѿи*;
 група *ми*: *јадниѿм*;
 група *нч*: *Грмчара; Грмчарац, Грмчарка, Грмчаруша*;
 група *ис*: *дѿсечена* (африката у процесу формирања);
 група *иск*: *Рвајска* (африката у процесу формирања).

178. У вези с познатим случајевима асимилације у Тршићу сам констатовао:

- с — ш*: *дсуш^чмо, осушѿи*;
в — б: *вдбѿмо*.

179. У вези са дисимилацијом наводим ове појаве:

- а) *двадесѿи|двајес један*;
 б) *шесѿи*;
 в) *грдб*;
 г) *благосдвѿи* (именица: *благосов*).

180. Чешћи је хаплоглошки облик *кѿруз*, рећи лик *кукѿруз*.

181. У вези с метатезом истичем ове појаве:

- а) *ндмасѿѿр = манасѿѿр*;
 б) *свднѿ*;
 в) *гдврѿн*;
 г) *ндѿве*;
 д) *мауна*.

182. Поред предлога *јокрај* у употреби је, у истом значењу, и: *крај, јоред*.

183. Од појединачних случајева треба истаћи још ове:

- а) у вези с односом *ћ*: *ши*: *двѿиѿина = дѿиѿина*;
 б) у вези с односом *ћ*: *ш*: *ћуѿаѿи*, 3. л. мн. през. *ћуѿѿе*, глаг. прид. радни м. р. јд. *ћуѿѿ*, импер. *ћуѿи*;
 в) у вези с односом *љ*: *л(о)*: *бдсиљак, бдсиљка*;
 г) у вези с односом *с*: *ѿ*: *к*: *јдслѿ|јдслиѿе|јдслиѿе*;
 д) у вези с односом *н*: *м*: *јјѿсма = јѿсма*;
 љ) у вези с односом *н*: *њ*: *лѿњ = лиѿњ*;

184. У Тршићу се говори: *квдчка*.

185. У вези с партикулама треба, најпре, истаћи да се партикула *зи* јавља врло често уз показне заменице:

двизи, са ѿѿѿим војником, окренли се ѿѿѿим јоѿѿком, ѿѿѿим јуѿѿом, ѿѿѿи људи, да ме ѿѿѿим научи, днзи.

Прилог *днда* доследно гласи: *дндај*.

За партикулу *н* исп.: *д̄аклен, д̄ндан, д̄ӣален, й̄дслен, й̄дш.ьен.*

За партикулу *к*: *й̄удека.*

За партикулу *р*: *д̄зг̄др.*

186. Говори се: *с̄д̄ = с̄д̄д̄.*

187. У вези са гласовним ликом придева „доњи“ у Тршићу сам записао: *д̄б̄л̄н̄а м̄ла.*

188. Јавља се паразитско *м* у: *ок̄ӣб̄мбар.*

189. Јавља се паразитско *н* у: *й̄р̄ан̄ђед.*

190. Предлог „без“ у Тршићу доследно гласи: *брез.*

191. Само је: *с/са*; нисам сусрео примере с редупликацијом.

ОБЛИЦИ*

I. ДЕКЛИНАЦИЈА

1) Именице мушког рода

192. Вокатив једнине. Вок јд. именице *сѣн* гласи, као и у књиж. јез., *сѣне*. О овоме облику в. код А. Белића, *Речи са деклинацијом* (Бгд. 1962) 9.

Вок. јд. именице *цар* гласи: *царе*.

Вок. јд. именице *зѣц* гласи: *зѣче*.

193. Инструментал једнине. У INSTR. јд. старих меких основа долази -ом м. -ем:

јѣжом, — *мишом*, — *ножѣм*; —

зѣцом, — *кѣцом*, — *дрѹгим ѣрвѣѣм*; —

кѣном, — *Кокѣшовиѣм*, *Пријѣѣм*, *ѣријѣѣм*.

Instr. јд. именице *ѣѣѣ* гласи *ѣѣѣм*. О облику *ѣѣѣм/ѣѣѣм* в. код А. Белића, *Речи са деклинацијом*, 10.

194. Множинско проширење -ов/-ев-. Забележио сам ове именице с множинским проширењем:

ѣирови, *зидови*, *гдлубови*, *мијѣреви*, *каменови*, *мишѣви*, *дѣѣви*, *јѣрѣѣви*, *ножѣви*, *зѣѣви*, *жѣѣви*, *јѣжѣви*, *снѣговѣ*, —

зидѣѣѣ, *ѣдслѣѣѣ*, *голубѣѣѣ*, *каменѣѣѣ*, *мишѣѣѣ*, *дѣѣѣѣ*, *јѣжѣѣѣ*, — *бредѣѣѣ*, *зидѣѣѣ*, *голубѣѣѣ*, *каменѣѣѣ*, *јѣжѣѣѣ*, *вдловѣѣѣ*.

Као што се види из примера, код старих меких основа у множини се чешће чува уметак -ев-. Мање је примера с уметком -ов-. У наведеним примерима однос је 10 : 3 у корист -ев-.

Обрнуто, у примерима *ѣруѣѣѣ*, *фѣсѣѣѣ* јавља се уметак -ев- место очекиваног -ов-.

195. Именица *дѣѣѣ* има и облике без уметка: ном. мн. *дѣѣѣ*, ген. мн. *оѣѣѣѣѣ*.

196. Генитив множине. Ген. мн. именице *ндѣѣѣ* гласи *ндѣѣѣѣѣ*.

Ген. мн. именице *мѣсѣѣѣ* гласи: *мѣсѣѣѣѣѣ*.

* Израђено према рукописном штокавском морфолошком упитнику П. Ивића.

Узевши у обзир прилике у разним дијалектима, треба навести и ове тршићке ген. мн.: *зубā, људй, црвā*.

197. Акузатив множине. У Тршићу постоји архаични ак. мн. *џ гостй*. О овоме облику в. код А. Белића, *Речи са деklinацијом*, 14—15.

198. Датив — инструментал — локатив множине. У вези с односом наставака *-има/-ма* у Тршићу сам забележио: *кдњима, зубма, људима/људма*. О приликама код Вука исп. код П. Ивића, *О Вуковом Рјечнику из 1818. године*, 125.

199. Појединачне напомене. Личне имена типа *Драго* у ном. јд. увек се завршавају на *-о*:

Гајо, Драго, Жићс, Јефџо, Крсџо, Луко, Љубо, Рајо, Симо, Чедо.

Деклинирају се по типу: *Боро — Борѣ, Драго — Драгѣ, Жићо — Жићѣ — Жићи, Рајо — Раји, Саво — Саву* (ак. јд.). Ово потврђују и присвојни придеви: *Драгџн, Љубџн* и сл.

200. Тросложна и вишесложна мушка лична имена на *-ија* завршавају се у тршићком говору на *-ија*: *Аксѣнџија, Вићѣнџија*, дат. јд. *Вићѣнџији, Димџирија, Савџија*.

201. Због губљења *x* именица *сиромах* има ове облике: ном. јд. *сирџма = сирџмак*, ген. јд. *сирџмака*, вок. јд. *сирџмаче*, ном. мн. *сирџмаци*, ак. мн. *сирџмаке*, дат. мн. *сирџмаџма*.

202. Суфикс *-ин* чува се у јединици: *Цџганин, чџбанин, хрџићанин*. У множини се губи: *хрџићани*.

203. Према ном. јд. *Срџин* записао сам ген. мн. *Срџā*. У ВРј¹ „облици *Срџин* и *Срџин* упућени су . . . на *Срџ*, али је Вук у оно време писао редовно *Срџин*“ (П. Ивић, *О Вуковом Рјечнику из 1818. године*, 128).

204. Говори се: ном. јд. *шџв*, ном. мн. *шџвови*.

205. У употреби је лик *лџбац = лџбац*. Вук у Рј¹ има *љџб* и *лџбац*.

206. Именица „дјед“ гласи: ном. јд. *ћџд*, *џранћџд*, ном. мн. *ћџдови*.

207. Карактеристични облици именице „дан“ гласе: ном. јд. *дāн*, ген. јд. *дāна*, ак. јд. *дāн*, ном. мн. *дāни*, ген. мн. *дāнā*; *џрџи дāна*.

208. Као и у ВРј¹ (s. v.), и у Тршићу је: ном. мн. *џрџци*, ген. мн. *џрџцаџа*, дат. мн. *џрџцима*.

209. Именица *рџи* у Тршићу је мушкога рода: ген. јд. *рџиā*, лок. јд. *рџиу*. У ВРј¹ ова је именица и мушког и женског рода. Тако је и у дробњачком (Ј. В у к о в и ћ, ЈФ XVII 50).

210. Место „Духови“ Тршићани говоре *Трџице*.

211. Говори се: *сиџж*. У ВРј¹ облик *сиџж* упућен је на облик *џџж* (в. и П. Ивић, *О Вуковом Рјечнику из 1818. године*, 121).

212. Место „пас“ Тршићани говоре: *џукелс*.

2) Именице средњег рода

213. Инструментал једине. И у инстр. јд. ср. р. старе *јо*-основе шири се наставак *-ом м. -ем:* *камењом, њићом, грџом, лишићом*. Записао сам само један пример с *-ем:* *лишићем*.

214. Датив-инструментал-локатив множине. У вези с односом наставака *-има/-ма* у Тршићу сам забележио: *шелаџ^мма/шелаџма*.

215. Појединачне напомене. Именица *шлџ* овако се деклинира: ном.-ак. јд. *шлџ*, лок. јд. *шлџу*, лок. мн. *шлџма*.

216. Индеклинабилни су и именица „доба“ и њен атрибут: ген. јд. *из сѣаро дџба*, ак. јд. *дџба*, лок. јд. *у сѣаро дџба*.

217. Именица *вече* овако се деклинира: ном. јд. *вече*, ген. јд. *вечера*, ном. мн. *вечери*, ген. мн. *вечери*.

218. У ВР¹ је *џазуо*, а у Тршићу: ном. јд. *џазуо*, инстр. јд. *џазуом*.

219. За множину именице *шеле* употребљава се збирна именица *шелаџ*, ген. *шелаџи*, дат.-инстр.-лок. *шелаџ^мма/шелаџма*.

220. За именицу *џиле* употребљава се суплетивна множине: *џил^лхи*, ген. *џил^лхи* = *џилихи*, дат.-инстр.-лок. *џилихи^{ма}*.

221. За множину именице *буре* употребљава се збирна именица *бурџ*, ген. *бурџи*.

222. Говори се:

а) *дугмић*, ном. мн. *дугмићи*;

б) *дугме*, ном. мн. *дугмеџа*, ген. мн. *дугмеџи*.

223. Место „уже“ говори се: ном. јд. *кџоџац*, ном. мн. *кџоџци*, ген. мн. *кџоџацџ*, дат.-инстр.-лок. мн. *кџоџ^мма*. Ово истичем зато што је било потребно утврдити промену именице „уже“ јер је у ВР¹: *уже, џа (и ужа)*.

224. У ВР¹ само је: *јаје, јајеџа* (в. и П. Ивића, *О Вуковом Рјечнику из 1818. године*, 127). У Тршићу је у једнини такође само: ном. јд. *јаје*, ген. јд. *јајеџа*. У множини: ном. мн. *јајеџа* = *јаја*, ген. мн. *јајеџи* = *јаја*, инстр. мн. *јајеџи^мма* = *јајума*. И у Мачви је као у Тршићу (СДЗБ XVI 264).

225. Именица *дрџо* у Тршићу се у једнини овако деклинира: ном. јд. *дрџо*, ген. јд. *дрџеџа*, лок. јд. *дрџеџу*. У множини кад значи „*ono što raste iz zemlje sa stablom i granama*“ (Маретић, *Gram.*³, 160), у Тршићу има ове облике: ном. мн. *дрџеџа*, ген. мн. *дрџеџи*, дат.-инстр.-лок. мн. *дрџеџима*. Кад значи „*ono što je isječeno za vatru i za građu*“ (Маретић, *Gram.*³, 160), у Тршићу се употребљавају ови облици множине: ном. мн. *дрџа*, ген. мн. *дрџа*, дат.-инстр.-лок. мн. *дрџима*.

226. Именица „око“ деклинира се овако: ном. јд. *џко*, ген. јд. *џка*, лок. јд. *џку*, ном. мн. *џчи*, ген. мн. *џчију*, дат.-инстр.-лок. мн. *џч^мма*.

227. У ВРј¹ је *уво* (генит. *ува* и *увейџа*; пл. *уши*) (в. и П. Ивића, *О Вуковом Рјечнику из 1818. године*, 127). У Тршићу је овако: ном. јд. *уво*, ген. јд. *ува* = *увейџа*, лок. јд. *уву* = *увейџу*, ном. мн. *увейџа*, ген. мн. *увейџа*, дат.-инстр.-лок. мн. *увейџа*.

228. У ВРј¹: *раме*, *мена* и *рамо*, *мена* (в. и П. Ивић, *О Вуковом Рјечнику из 1818. године*, 127). За облик *рамо* Вук даје у загради „у Ерц.“. У Тршићу се именица „раме“ овако деклинира: ном. јд. *рџме*, лок. јд. *рџмену*, ном. мн. *рамеџа*, ген. мн. *рамеџа*.

229. У ВРј¹ је *иџеме*, *мена*. У Тршићу се говори: *иџемеџача* и *иџме*.

230. У ВРј¹ нема именице *јеџира*, већ постоји само именица *иџерица*. У ВРј² реч *јеџира* ф. локализована је на Дубровник. У Тршићу је чешће *иџерица*, а ређе *јеџира* (ном. јд. ж. р.). Рекао бих да је *јеџира* импорт.

231. Место „плеће“ у Тршићу се говори: ном. јд. *иџеџка*, ном. мн. *иџеџке*, ген. мн. *иџеџки*, дат.-инстр.-лок. мн. *иџеџкама*.

3) Именице женског рода на -а

232. Резултат друге палатализације у дат.-лок. јд. чува се у већини случајева у тршићком говору:

џевџици = *дџевџици*, *руџи*, *ћерџи*, —
ндџи, *ваџи*, *заџруџи*.

Палатализовани сугласник јавља се и код личних имена: *Јуџи*, *Слободџаници*.

Забележио сам *маџки* = *маџици*, али само: *гџуски*, *кодџици*, *вџџки*

233. Вок. јд. именице „госпођа“ гласи: *гџсџоџа*.

234. Од тросложних женских личних имена на -ица вок. јд. једнак је ном. јд.: *Дрџица*, *џди ваџа*, — *Миџица*, *ндџи маџи дрџа*.

235. Вок јд. именице „кукавица“ гласи: *куџавиџа*.

236. У ген. мн. чест је наставак -и:

баџиџи, *ваџиџи*, *вџдрџи*, *квџкиџи*, *кодџициџи*, *лаџиџи*, *иџиџиџи*, *иџеџкиџи*, *ћерџиџи*.

Исп. и: *брџекџи* = *брџсџаџа*, *гџускиџи* = *гџусџаџа*, *маџкиџи* = *маџсџаџа*, *ндџиџи* = *ндџсџаџа*.

Ипак, само сам забележио:

буџаџа, *вџлџаџа*, *грџбуџаџа* = *грџбаџаџа*, *џевоџаџа* = *дџевоџаџа*, *звџздаџа* = *звџиџеџдаџа*, *јџсџаџа*, *оваџаџа*, *иџрџиџаџа*.

237. Ген. мн. именице *руџа* гласи: *руџкуџа*, а именице *ндџа*: *ндџкуџа*.

238. Карактеристични падежи у мн. именице „свиња“ гласе: ном. мн. *свиџиџе*, дат.-инстр.-лок. мн. *свиџаџама*. Ово наводим зато што у појединим сремским селима ном. мн. именице *свиџа* гласи: *свиџиџи* (СДЗб XIV 342).

239. Карактеристични падежи именице „деца“ гласе: дат. *ћџци* = *дџци*, вок. *ћџцо* = *дџцо*.

240. У ВРј¹ је *наћве* (*наћви*) (в. и П. Ивића, *О Вуковом Рјечнику из 1818. године*, 128). У Мачви је *наћуве* (СДЗБ XVI 263). У Тршићу је: ном. *наћве*, ген. *наћва̄д* = *наћвӣ*, лок. *наћвама*.

241. Као и код Вука, и у Тршићу је: ном. *грабуље* = *грабље*, ген. *грабуља* = *грабља̄д*.

242. У ВРј¹ је: *јасле*, *јасала* f. pl. и *јасли*, *јасала* f. pl. (в. и код П. Ивића, *О Вуковом Рјечнику из 1818. године*, 128). У Тршићу именица „јасле“ женског је рода и овако се деклинира: ном. *јасле*, ген. *јасла*, лок. *јаслама*. У дробњачком говору ова именица у ном. и ак. гласи: *јасли* (Ј. В у к о в и ћ, ЈФ XVII 55).

4) Именице женског рода на консонант

243. У инструменталу једнине долазе наставци: -и, -ју и -јом: *ма̄сти*, *кџкоши*, *ћџри* — *ма̄шћу*, *кџвљу* — *ма̄шћом*, *ма̄шћерџм*. Карактеристични су и адверби: *на̄ћу* — *на̄ћи* — *на̄ћџм*, *да̄њу* — *да̄њи* — *да̄њџм*. О овоме облику в. код А. Белића, *Речи са деклинацијом*, 49—51. Код Вука је -и чешће, а -ју ређе (П. Ивић, *О Вуковом Рјечнику из 1818. године*, 123). У дробњачком је наставак -и доминантан.

244. Г е н и т и в м н о ж и н е ових именица гласи: *јӯшију* (ном. јд. *јӯш*, поред ном. јд. *ва̄шка*, ген. мн. *ва̄шкџ*), *ко̄кџију*, *ко̄сџију*.

245. П о ј е д и н а ч н е напомене. Именица *гла̄д* женског је рода: ген. јд. *гла̄ди*.

246. Именица *ма̄ши* овако се деклинира: ном. јд. *ма̄ши*, ген. јд. *ма̄шџерџ*, дат. јд. *ма̄шџери*, ак. јд. *ма̄шџер*, инстр. *ма̄шџерџм*.

Али је у подједнакој, ако не и у чешћој употреби именица: ном. јд. *ма̄јка*, ген. јд. *ма̄јке*, дат. јд. *ма̄јци* = *ма̄јки*, ак. јд. *ма̄јку*, инстр. јд. *ма̄јкџм*.

247. Именица *ћџр* овако се деклинира: ном. јд. *ћџр*, ген. јд. *ћџри*, дат. јд. *ћџри*, ак. јд. *ћџр*, инстр. јд. *ћџри*, ном. мн. *ћџри*, ген. мн. *ћџрӣ*, дат.-инстр.-лок. мн. *ћџрима*.

Али је у подједнакој употреби и именица *ћџрка* која се овако деклинира: ном. јд. *ћџрка*, ген. јд. *ћџркџ*, дат. јд. *ћџрци*, ак. јд. *ћџрку*, инстр. јд. *ћџркџм*, ном. мн. *ћџрке*, ген. мн. *ћџркџӣ*, дат.-инстр.-лок. мн. *ћџркама*.

248. У подједнакој су употреби именице *кџкџи* и *кџкџшка*. Карактеристични падежи гласе:

ном. јд. *кџкџи* = *кџкџшка*,
дат. јд. *кџкоши* = *кџкџшки*,
ак. јд. *кџкџи* = *кџкџшку*,
инстр. јд. *кџкоши* = *кџкџшком*,
ном. мн. *кџкоши* = *кџкџшке*,
ген. мн. *ко̄кџију* = *кџкџшки*,
дат.-инстр.-лок. мн. *ко̄кџима* = *кџкџшкама*.

249. Карактеристични падежи именице „чељад“ гласе: ном. *чѣљад* = *чѣљади*, ген. *чѣљади*, дат.-инстр.-лок. *чѣљадма*.

*

* *

250. Напомена. У бројним конструкцијама прилике су као у књижевном језику: *два мѣйра*, *ѣри дана*, *ѣри гддне*.

5) Облици именских заменица

251. Карактеристични падежи заменице *ја* јесу: ном. *ја*, ген. *мѣнѣ*, *дд мене*, дат. *мѣни*, ак. *мѣнѣ*, *ѣрдд ме*, инстр. *сд мнѣм*, лок. *мѣни*, на *мѣни*.

252. Карактеристични падежи заменице *ми* јесу: *ми*, ген. *кдд нѣс*, *ѣ нѣс*, дат. *нѣма* (енкл. *нам*), ак. *нѣс* (енкл. *нас*), инстр. *нѣма*, лок. *нѣма*.

253. Карактеристични падежи заменице *ѣи* јесу: ном. *ѣи*, ген.-ак. *ѣѣѣ*, дат.-лок. *ѣѣѣи*, инстр. *с ѣѣѣѣм* = *сд ѣѣѣѣм*.

254. Карактеристични падежи заменице *ѣи* јесу: ном. *ѣи*, дат. *ѣѣма* (енкл. *ѣѣм*), ак. *ѣѣс* (енкл. *ѣѣс*), инстр. *ѣѣма*, лок. *ѣѣма*.

255. У вези са заменицом *сѣѣ* треба истаћи двоје:

а) инстр. *сѣѣѣм/зѣ сеѣѣм*;

б) у тршићком говору нема енклитике *си*.

256. Карактеристични падежи заменице *он* јесу: ном. *он*, ген. *нѣгѣ*, *дд нѣга*, *дко нѣга*, дат. *нѣму*, ак. *нѣгѣ*, *зѣ нѣга*, инстр. *ш нѣм*, лок. *нѣму*.

257. Карактеристични падежи заменице *она* јесу: ном. *она*, дат. *нѣѣ* (енкл. *ѣѣ*), инстр. *нѣм*.

258. Карактеристични падежи заменице *они* јесу: ном. *они*, дат. *нѣма* (енкл. *им*), ак. *нѣ* (енкл. *ѣѣѣм и*), инстр. *ш нѣма*, лок. *д нѣма*.

259. Карактеристични падежи заменице *ко* јесу: ном. *кѣ*, дат. *кѣмѣ*, ак. *кѣгѣ*, инстр. *с кѣме*.

260. Предлог употребљен с косим падежом заменице *нѣко* одваја негацију *ни* од заменице: *нѣ оѣи когѣ*. Иначе исп.: ном. *нѣко*, ген. *нѣкогѣ*.

261. Карактеристични падежи заменице *ѣѣѣ* јесу: ном. *ѣѣѣ*, ген. *чѣгѣ*, дат. *чѣму*, ак. *ѣѣѣ*, инстр. *чѣме* = *чѣм*, лок. *чѣму*.

262. У конструкцији *с дѣѣм* јавља се *о* као покретни вокал (*сд чѣм*). Овде је *о* дошло свакако према *с дѣѣм* или сл.

263. Предлог употребљен с косим падежом заменице *нѣѣѣѣ* одваја негацију *ни* од заменице: *нѣ за ѣѣѣѣ* (ак.). Иначе исп.: ном. *нѣѣѣѣ*, ген. *нѣѣѣѣга*.

б) Придевско-заменичка ѣромена

264. У ном. јд. ср. рода добро се чува наставак меких основа: *нѣше*, *ѣрѣѣѣ*, *мѣје*, *ѣѣѣѣ*, *чѣјѣ*, *ѣрѣѣѣ чѣло*. Само сам забележио *ѣрѣѣѣ* х 2. Доследно је *лѣѣѣ* (прилог).

265. У ген. јд. м. р. и ср. р. такође се добро чува наставак меких основа: *на̋шѣг*.

266. И у дат. јд. м. р. и ср. р. добро се чува наставак меких основа: *на̋шѣм*.

267. Придев „јак“ у ном. јд. неодређеног облика гласи *ја̋кѣ*; ном. мн. *ја̋ки*, ген. мн. *ја̋кѣ*.

268. Придевски наставак *јъ* сачуван је у тршићком говору у именима празника: *Јѡва̋ндѡн*, *Нѣко̋лѡдѡн*.

269. Од именица ж. р. *а*-основа придеви на *-ски* граде се у ствари од придевске основе на *-н*: *ѡр̋мѣнску*, *аӳсѣр̋ѣнску*, *дивѣзѣнску*, *ѣши̋дѣнску*, *ра̋кѣнску* и сл.

270. С обзиром на прилике у разним српскохрватским говорима, од значаја су ови тршићки компаративи:

ја̋чи,
ве̋ћи,
ви̋ши,
чи̋стија̋, *на̋јчи̋стија̋*,
зѡр̋ави,
сла̋бѣи̋а,
си̋рѡдѡжи̋е (прилог),
ла̋кши̋, *ме̋кши̋ји*, *ле̋иши̋ји*,
сӳвѣи,
дѡ̋вѣи, *дѡ̋жд*,
дѡ̋вѣ̋,
ра̋ди̋е (прилог).

271. Говори се *њѣн* и *њѣн̋*.

272. Присвојна заменица 3. л. мн. гласи у Тршићу двојако: *њѡв* и *њѣв*.

273. С обзиром на прилике у разним српскохрватским говорима наводим да је у Тршићу: *чи̋ји̋*, *чи̋ја̋*, *чи̋јѣ̋*.

274. Карактеристични облици заменице *мој* гласе:

ј е д н и н а: ном. м. р. *мо̋ј*, ср. р. *мо̋је*, ген. *мо̋г/мо̋га*, дат.-лок. *мо̋м/мо̋ме*, INSTR. *мо̋јѣм*; — ном. ж. р. *мо̋ја*, ген. *мо̋јѣ̋*, INSTR. *мо̋јѡм*; м н о ж и н а: ном. м. р. *мо̋ји*, ж. р. *мо̋је*, ср. р. *мо̋ја*, ген. *мо̋јѣ̋*, ак. *мо̋је̋*, дат.-INSTR.-лок. *мо̋јѣ̋м*.

275. Карактеристични облици заменице *ѡ̋ја̋ј* гласе у јд.:

ном. м. р. *ѡ̋ја̋ј*, ср. р. *ѡ̋ѡ̋*, ген. *ѡ̋ѡ̋г/ѡ̋ѡ̋га*, дат. *ѡ̋ѡ̋м/ѡ̋ѡ̋ме*, INSTR. *с ѡ̋ѡ̋ѣ̋м*, лок. *ѡ̋ ѡ̋ѡ̋м*;
ном. ж. р. *ѡ̋ја̋*, ген. *ѡ̋ѣ̋*, дат. *ѡ̋ѡ̋ј*.

276. Карактеристични облици заменице *ѡвај* гласе: ном. јд. м. р. *ѡвѡ̋ј* (*ѡвѡ̋ј*), ген. јд. м. р. *ѡвѡ̋г/ѡвѡ̋га* (*ѡвѡ̋г/ѡвѡ̋га*).

277. Придевске заменице *какав* и сл. гласе у Тршићу двојако: а) *ка̋ка̋в* (ном. јд. м. р.), *ка̋ка̋вѡ̋* (ном. јд. ж. р.), *ка̋ка̋вѡ̋г/ка̋ка̋вѡ̋га* (ген. јд. м. р.), — *ѡвѡ̋ка̋в* (ном. јд. м. р.);

б) *ка̋кѣ̋* (ном. јд. м. р.), *ка̋ка̋* (ном. јд. ж. р.), — *ѡвѡ̋кѣ̋* (ном. јд. м. р.).

278. Карактеристични облици заменице *сāv* гласе:

ј е д н и н а: ном. м. р. *сāv*, ср. р. *свд*, ген. *свдг*, дат. *свдм*;

м н о ж и н а: ном. м. р. *свй*, ж. р. *свѣ*, ср. р. *свā*, ген. *свйју*, дат. *свйма*.

7) Облици бројева

279. У вези са деклинацијом броја *два* забележио сам ове примере карактеристичне за тршићке прилике:

м у ш к и р о д: ном. *двā*, ген. *од двā*, за дат. употребљавају *двд-јици*, INSTR. *са двā*;

с р е д њ и р о д: ном. *двā*, ген. *од двā*, INSTR. *са двā*, лок. у *двā сѣла*;

ж е н с к и р о д: ном. *двѣ*, ген. *од двѣ*, дат. *двйма/двѣма*, INSTR. *са двйма/двѣма*. Облик *двйма* постоји и код Вука и настао је „у двоструком ослоњу на и у *двйју* и на и у *йрйма*“ (П. Ивић, *О Вуковом Рјечнику из 1818. године*, 134).

280. Нисам забележио косе падеже бројева *йрй* и *чѣйрй*.

281. Говори се: *йѣй*, *йѣс*, *сѣдам*, *дсам*, *дѣсѣй*.

282. Бројеви од 11 до 19 гласе у Тршићу: *једанѣс*, *дванѣс*, *йрйнѣс*, *чѣйрнѣс*, *йѣйнѣс*, *йѣснѣс*, *сѣдамнѣс*, *осамнѣс*, *двѣйнѣс*.

283. Остали карактеристични кардинални бројеви гласе: *двадѣсѣй*, *двајесједан*, *йрйдѣсѣй*, *чѣйрес*, *йѣсѣй*, *сѣдамдѣсѣй*, *сйб*, *двѣсйа*, *йрйсйа*, *чѣйри сйбййине*, *йѣй сйбййина*, *йѣс сйбййина*, *йѣада*.

284. Забележио сам ове редне бројеве:

йрѣй,

дрѣй,

йрѣй (м. р. јд.), *йрѣйѣ* (ср. р. јд.),

чѣйврйи, *чѣйврйога*, *чѣйврйом*, *чѣйврйим*,

йѣсйй,

сѣдмй,

једанѣсйи,

йрйнѣсйй,

двāдѣсѣйй,

чѣйрдѣсѣйи/чѣйресйй,

сйбйи,

двѣсйбйи,

йѣсйбйи,

йѣадишйи.

285. Говори се: *дба* = *дбадвā* (м. р.), *дбе/дбадвйе* (ж. р.).

286. У Тршићу је: *чѣйверо*, *сѣдмеро*, *дсаммеро*, *двѣйшѣро* и сл. поред *двѣйшѣоро*, *двајесјѣоро* и сл. Исп. и: *йѣйшѣоре/йѣйшѣре гāйе*; *йѣйшѣрѣча*.

287. Карактеристични падежи броја *двоје* јесу: ном. *двдје*, ген. *двдѣга*, дат. *двдма*.

288. Говори се: *једàрèд* (најчешће), али и *једàниӯӣ*, па и: *јèднòћ̄*. У овом контексту исп. и: *д̄ӣӣӯӣ* (у значењу „одједаред“).

8) Прилози

289. Овде ћу навести оне прилоге које нисам поменуо у одељку о акценту:

з а н а ч и н: *б̄р̄жè, јàчè, л̄дшо, р̄àдо;*
 з а к о л и ч и н у: *в̄р̄ло, вèдма;*
 з а м е с т о: *бл̄изу, дал̄èко = дол̄èко* (комп. *дàљè*), *св̄уд, нàзàд;*
 з а в р е м е: *с̄ӯӣра, ј̄учè, с̄ӣнòћ̄, ӯвèк (ӯвèк) = в̄àвèк, д̄ндà, л̄àни*
(л̄àне).

290. Н а п о м е н а. У тршићком говору у употреби је предлог *увече* у значењу „уочи“: *увече Бџића на Бадњидан.*

II. КОНЈУГАЦИЈА

1) Инфинитив

291. Чува се инфинитивни наставак *-и*: *ӯрèсàд̄ӣӣ, ӯр̄ж̄ӣӣ, д̄ӣвар̄аӣӣ, д̄ӣӣћ̄ӣ, ӯдсàӣӣ* (= saugen), *ӯлèс̄ӣӣ, р̄аж̄алд̄с̄ӣӣӣ, р̄àс̄ӣӣ.*

292. Није познато удвајање инфинитивног наставка у примерима типа: *ӯлèс̄ӣӣ, р̄àс̄ӣӣ, из̄јес̄ӣӣ*, иако ова појава није непозната западно-србијанским говорима; исп. у Шапцу: *из̄р̄àс̄ӣӣӣ* (Берислав М. Николић, *Акцентајски речник шабачкога говора*, ЗбМСФЛ IV—V 227).

2) Презент

293. 1. л. јд. през. гл. *моћи* гласи: *мòгу = м̄òжем = м̄брèм.*

294. У наставку 3. л. мн. през. гл. VI Белићеве врсте с основом на *-а* не губи се интервокално *ј*: *д̄àј̄у, ӯмај̄у, ӣграј̄у се.*

295. 3. л. мн. през. гл. типа *разумети* гласи: *раз̄ӯм̄у.*

296. Код глагола VII и VIII Белићеве врсте наставак *-е* у 3. л. мн. през. чува се у већини примеру: *б̄àве, нàгрàде, д̄ӣазе, ӯвере* итд.

У мањем броју случајева јавља се *-у* м. *-е*: *д̄длазу, д̄дносу, м̄длу.*
 У 3. л. мн. през. глагола *хидети* доследан је наставак *-у*: *д̄ћ̄у, нèћ̄у.*

3) Имперфекат

297. Чува се једино облик *бијаше.*

4) Аорист

298. Забележио сам ове облике аориста:

1. л. јд.: *д̄òћ̄о, нè вӣћ̄о, ӯзè;*

2. л. јд.: *д̄де, д̄òћ̄е, д̄днесе, д̄ӣже, нè вӣће;*

8) Трїни ѓридев

308. Пример *дїрїїа* допушта закључак да су тршићке прилике у вези с односом наставака *-ан* и *-аїї* сличне мачванским (СДЗ6 XVI 274).

309. У вези с односом наставака *-її* : *-вен* : *-јен* за Тршић су карактеристични ови примери:

їроливєна;
добивен = *ддбїїї*, добивєна = *ддбїїа*;
сакрївен, *сакривєна*.

310. Облици трпног придева глагола VII Белићеве врсте исти су као у књижевном језику: *дєљена*, *джењен*.

9) Глаголски ѓрилог садашњи

311. У употреби је овај облик, иако не честој: *їдўћи*, *їграјўћи*, *їдсєћи*, *їрчєћи*.

10) Глаголски ѓрилог ѓрошли

312. За време бављења у Тршићу 1957. нисам чуо ниједан облик глаголског прилога прошлог. За време бављења 1963. једино сам чуо, једном: *сїшїаши*. Несумњиво је овај облик редак, чак врло редак, у данашњем тршићком говору.

11) Појединачни глаголи и групе глагола

313. Карактеристични облици промене глагола *јесїи* гласе:

и н ф и н и т и в : *јесїи*;
п р е з е н т : 2. л. мн. *јдємо*, 3. л. мн. *јдў*;
г л. п р и д. р а д н и : *јєшб*;
и м п е р а т и в : *јди*.

314. Говори се: *їзјесїи*.

315. Карактеристични облици промене глагола *ићи* гласе:

п р е з е н т : 1. л. јд. *їдєм*, 2. л. јд. *їдєш*, 2. л. мн. *їдєїе*, 3. л. мн. *їдў*;
и м п е р а т и в : 2. л. јд. *їди*, 2. л. мн. *їдиїе*;
г л а г. п р и д. р а д н и : *ишб*;
г л. п р и л. с а д а ш њ и : *їдўћи*.

316. Карактеристични облици промене глагола *доћи* гласе:

а о р и с т : 1. л. јд. *ддђо*, 2. л. јд. *ддђе*, 3. л. јд. *ддђе*, 1. л. мн. *ддђосмо*, 2. л. мн. *ддђосїе*, 3. л. мн. *ддђоше*;

ф у т у р : 1. л. јд. *ддђу*, 3. л. мн. *ддђу*;
г л. п р и д. р а д н и : ж. р. јд. *ддшла*, м. р. мн. *ддшли*;
к о н д и ц и о н а л : једн.: 1. л. *ддшб би*, 2. л. *ддшб би*, 3. л. *ддшб би*; множ. 1. л. *ддшли би*, 2. л. *ддшли би*, 3. л. *ддшли би*.

317. Карактеристични облици промене глагола *оѡићи* гласе:

инфинитив: *оѡићи*;

презент: 3. л. јд. *оѡе*;

аорист: 2, 3. л. јд. *оѡе*, 3. л. мн. *оѡоше*;

императив: 2. л. мн. *оѡидише* = *оѡићише*;

глагол. прид. радни: *оѡишла*;

футур: једн.: 1. л. *оѡићу*, 2. л. *оѡићеш*, 3. л. *оѡиће*; множ.:

1. л. *оѡићемо*, 2. л. *оѡићете*, 3. л. *оѡићу*.

318. Карактеристични облици промене глагола *изаћи* = *изићи* гласе:

инфинитив: *изаћи* = *изићи* = *изаћи* = *изићи*;

презент: 2. л. јд. *изиће*;

императив: 2. л. јд. *изићи*;

глагол. прид. радни: *изашо* = *изашо* = *изишо* = *изишо*.

319. Забележио сам само: *сѡшо* (глагол. прид. радни м. р. јд.), *сѡшавши* (глагол. прил. прошли). Нисам записао лик *саћи*.

320. Говори се: *ући*.

321. Глаголски придев радни глагола I врсте чија се основа завршава денталним пловивом исти је као у књижевном језику: *ѡдо*, *ѡлела*.

322. Глаголски придев трпни глагола I врсте на *з* гласи: *ѡдмуж^ена* (ж. р. јд.), *ѡдмуж^ене* (ж. р. мн.), *извѡж^ене* (ж. р. мн.), *ѡвѡж^ене* (ж. р. мн.). У питању је аналогија према глаголима VII Белићеве врсте.

323. Глаголски придев трпни глагола I врсте на *с* гласи: *донѡшен*, *сѡш^ена*, *ѡрѡш^ена*.

324. Карактеристични облици од инфинитивне основе глагола *донѡши* гласе:

инфинитив: *донѡши*;

аорист: 2, 3. л. јд. *донѡсе*, 3. л. мн. *донѡше* = *донѡоше*;

глагол. прид. радни: *донѡео* (м. р. јд.), *донѡела* (ж. р. јд.);

глагол. прид. трпни: *донѡшен* = *донѡш* (м. р. јд. неодређ.),

донѡш^ена = *донѡша* (ж. р. јд. неодређ.), *донѡшен^а* = *донѡша* (ж. р. јд. одређ.).

325. 3. л. мн. през. глагола I врсте на *к* типа *ѡѡћи* гласи: *ѡѡч^у*.

3. л. мн. през. глагола I врсте на *к* типа *в^ући* гласи: *в^уч^у*, *дов^уч^у*, *с^еч^у*, *ш^уч^у*.

326. 3. л. мн. през. глагола I врсте на *з* гласи: *мѡжу* = *мѡру*, али сам забележио и *мѡгу*.

Подаци наведени у претходној и овој тачки показују да су код глагола I Белићеве врсте чија се инфинитивна основа завршава на *к* и *з* продрли у 3. л. мн. през. сугласници *ч* и *ж* из осталих лица презента где су добивени I палатализацијом.

327. У императив се код ових глагола не преносе резултати I палатализације, бар судећи према примеру *ѡѡи^ише*.

328. През. гл. *йочейти* исти је као у књижевном језику: *йѡчнѣмо*.

329. Карактеристични облици промене глагола *узейти* гласе:

инфинитив: *узѣйти*;

презент: 1. л. јд. *узѣмѣ*;

аорист: 1. л. јд. *узѣ*, 3. л. мн. *узѣше*;

императив: 2. л. мн. *узмише*;

глагол прид. радни: м. р. јд. *узѡ*, ж. р. јд. *узела* (тако сам забележио, без дужине).

330. През. гл. *клейти* исти је као у књижевном језику: *кѡнѣ* (3. л. јд.).

331. Карактеристични облици промене глагола *умрейти* гласе:

инфинитив: *умрѣйти*;

презент: 3. л. јд. *умрѣ*;

аорист: 3. л. јд. *умрѣ*;

глагол прид. радни: м. р. јд. *умрео*, ж. р. *умрела*.

332. У вези са глаголима I врсте који могу имати и облике по III врсти, у Тршићу је овако:

а) глагол *йомѡћи*: инф. *йомѡћи*; 3. л. јд. през. *йѡмогнѣ*; 3. л. јд. аор. *йѡмѡже*;

б) глагол *лећи*: 3. л. мн. през. *лѣгнѡ*; глаг. прид. радни м. р. јд. *лѣѡ*; 2, 3. л. јд. аор. *лѣже*;

в) глагол *сесѣти*: инф. *сѣсѣти*; 3. л. мн. през. *сѣднѡ*; 3. л. јд. аор. *сѣде*; 2. л. мн. императ. *сѣй-ше*; глаг. прид. радни: м. р. јд. *сѣѡ*, ж. р. *сѣла*;

г) глагол *озейсѣти*: инф. *ѡзѣйсѣти*; глаг. прид. радни ж. р. јд. *ѡзѣбла*; аорист: 2, 3. л. јд. *ѡзѣбе*, 1. л. мн. *ѡзѣбѡмо*;

д) глагол *йогинуйти*: 3. л. јд. аор. *йѡгѣбе*;

ђ) глагол *йасѣти*: инф. *йѡсѣти*; 3. л. јд. през. *йѡднѣ*; 3. л. јд. аор. *йѡде*; глаг. прид. радни м. р. јд. *йѡ*.

333. У вези са глаголима I врсте који могу прећи у VII врсту у Тршићу је овако:

а) није у употреби глагол *живсѣти*, већ је доследно: инф. *жѣивѣйти*; 1. л. мн. през. *жѣивѡмо*; 3. л. мн. аор. *жѣивѣше*; глаг. прид. радни м. р. мн. *жѣивѣли*;

б) није у употреби глагол *сѣясѣти*, већ је доследно: инф. *сѣѡсѣти*; 3. л. јд. през. *сѣѡсѣ*; глаг. прид. трпни м. р. јд. неодређ. *сѣѡшен*;

в) није у употреби глагол *йлѣйти*, већ је доследно: глаг. прид. радни м. р. мн. *йлѣвѣли* = *йл^нйѣв^нли*;

г) доследно је: инф. *рѡсѣти*; 3. л. јд. през. *рѡсѣѣ*; глаг. прид. радни м. р. јд. *рѡсѣѡ*, *йѡрѡсѣѡ*;

д) глагол *врѣћи* гласи: инф. *врѣшитѣи*; 2. л. мн. през. *врѣшитѣе*, 3. л. мн. през. *врѣшѡ*; глаг. прид. радни м. р. јд. *врѣшиѡ*, м. р. мн. *врѣшили*; 2. л. мн. императива *врѣшѣше*.

334. Глагол *рваѝи се* гласи: 3. л. јд. през. *врвћ се*; глаг. прид. радни м. р. мн. *врвали*.

335. Од глагола *ѝкѝѝи* през. у већини случајева гласи: *ѝкѝѝа*, *ѝкѝѝу*, *дѝѝкѝа* и сл. Само сам 1957. од једне старице, рођене у Кореници, суседном селу удаљеном од Тршића 2 km, а која је удата у Тршићу где је живела више од педесет година (умрла је 1963. год.), чуо облик *чѝм*.

336. За значење „saugen“ у Тршићу се употребљава:

а) г л а г о л *ѝосаѝи*: инф. *ѝдсаѝи*; 3. л. јд. през. *ѝдсћ*, 3. л. мн. през. *ѝдсћ*, глаг. прид. радни ср. р. јд. *ѝдсало*;

б) г л а г о л *сѝсаѝи*: инф. *сѝсаѝи*, 3. л. мн. през. *сѝсајћ*; глаг. прид. радни ср. р. јд. *сѝсало*.

337. Карактеристични облици промене глагола *бријаѝи* гласе:

п р е з е н т: 3. л. јд. *бријћ се*;

г л а г. п р и д. р а д н и: *бриѝѝ*.

338. Глаголи III врсте добро чувају инфинитивну основу на *-ну*: *ѝриѝнуло*, *уѝѝѝнѝ*. Ово наводим зато што се у Мачви, поред чешћег *-ну-*, могу срести и облици са *-ни-* (СДЗБ XVI 276).

339. У вези са глаголима III врсте који могу имати облике по I врсти у Тршићу је овако:

а) инф. *дѝѝи* = *дѝгнутѝи*; 2, 3. л. јд. аор. *дѝже*, 1. л. мн. аор. *дѝгосмо*, 3. л. мн. аор. *дѝгоше* = *дѝгнуше*; глаг. прид. радни м. р. јд. *дѝго*;

б) глаг. прид. радни м. р. јд. *ѝдкисо*; 3. л. јд. аор. *ѝдкисе*;

в) глаг. прид. радни ср. р. јд. *ѝвћло*.

340. Глагол *мѝѝнуѝи* гласи двојако:

а) инф. *мѝѝнуѝи* = *мѝѝнуѝи*; 1. л. мн. през. *мѝѝнѝмо*; 3. л. мн. аор. *мѝѝнуше*; глаг. прид. радни м. р. јд. *мѝѝнуо*, ж. р. јд. *мѝѝнула*;

б) инф. *мѝѝуѝи*.

341. Карактеристични облици промене глагола *ѝролиѝи* гласе:

п р е з е н т: 3. л. јд. *ѝрдѝѝѝ*;

г л а г. п р и д. т р п н и: ж. р. јд. неодређ. *ѝроливѝна*.

342. Карактеристични облици промене глагола *дѝбѝѝи* јесу:

п р е з е н т: 3. л. јд. *дѝбѝѝѝм*;

г л а г. п р и д. т р п н и: м. р. јд. *добѝвен* = *дѝбѝѝѝ*, ж. р. јд. *добѝвѝна* = *дѝбѝѝѝа*.

343. Књижевни лик има глагол *ѝумѝѝи се*.

344. През. глаг. *сакриѝи* гласи: *сѝкриѝѝ* (3. л. јд.).

345. Карактеристични облици промене глаг. *коваѝи* гласе:

п р е з е н т: 3. л. јд. *кѝѝѝѝ*;

г л а г. п р и д. р а д н и: *кѝѝѝѝ*.

340. Карактеристични облици промене глаг. *оѝроваѝи* гласе:

п р е з е н т: 3. л. јд. *дѝѝруѝѝѝ*;

г л а г. п р и д. р а д н и: ж. р. јд. *дѣровала*;

а о р и с т: 3. л. јд. *дѣровѧ*.

347. През. глаг. *ѣлуваѣи* гласи: *ѣлуѣѣ* (3. л. јд.).

348. Карактеристични облици промене глаг. *куѣоваѣи* гласе:

и н ф и н и т и в: *куѣоваѣи*;

п р е з е н т: 3. л. јд. *куѣуѣѣ*;

г л а г. п р и д. р а д н и: м. р. јд. *куѣовѣ*, ж. р. јд. *куѣовала*;

и м п е р а т и в: *куѣуѣ*.

349. През. глаг. *слѣѣи*: *шѣѣм* (1. л. јд.).

350. Карактеристични облици промене глаг. *жѣѣи* гласе:

п р е з е н т: 1. л. мн. *жѣѣмо*;

г л а г. п р и д. р а д н и: м. р. јд. *жѣѣ*;

и м п е р а т и в: 2. л. јд. *жѣѣи*.

351. Говори се: *дѣркиѣ* (глаг. прид. радни м. р. јд.), али и: *цѣвѣѣѣ*.

352. У вези с односом између V и VI врсте у Тршићу је овако:

а) *дѣвѧ* (3. л. јд. през.);

б) *кѣѣѣѣ* (3. л. јд. през.);

в) инф. *сѣѣѣи*; 3. л. јд. през. *сѣѣѧ*;

г) 3. л. јд. през. *кукуѣриѣѣ*;

д) 3. л. јд. през. *ѣсѧѧ* = *ѣшѣѣ* = *ѣшѣѣ*, 3. л. мн. през. *ѣшѣѣѣ*.

353. Глаг. прид. радни глаг. *мирисаѣи* гласи *миѣрисала* (ж. р. јд.).

354. Карактеристични облици глаг. *јахаѣи* гласе:

и н ф и н и т и в: *јѣшѣѣи*;

п р е з е н т: 3. л. јд. *ѣзјаѣѣм*;

г л а г. п р и д. р а д н и: м. р. јд. *ѣзјаѣѣи*, ж. р. јд. *ѣзјаѣѣла*

(sic!).

355. Карактеристични облици промене глагола *даѣи* гласе:

п р е з е н т: а) 1. л. јд. *дѧм*, 1. л. мн. *дѧмо*, 3. л. мн. *дѧѣѣ*; б) 1. л. јд. *дѧдѣм*, 3. л. мн. *дѧдѣѣ*;

а о р и с т: 3. л. јд. *дѧде*, 3. л. мн. *дѧдоше*;

г л а г. п р и д. р а д н и: м. р. јд. *дѧѣ*, ж. р. јд. *дѧла*, ср. р. јд. *дѧло*;

г л а г. п р и д. т р п н и: ж. р. јд. *дѧѣѧ*, ср. р. јд. *дѧѣѣ*, м. р. јд. *дѧѣ*.

356. През. глаг. *знаѣи* гласи двојако:

а) 1. л. јд. *знѧм*, 1. л. мн. *знѧмо*;

б) 1. л. јд. *знѧдѣм*, 2. л. јд. *знѧдѣш*, *нѧдѣш*.

357. Карактеристични облици промене глаг. *имаѣи* гласе:

и н ф и н и т и в: *ѣмаѣи*;

п р е з е н т: а) 1. л. јд. *ѣмѧм*, 1. л. мн. *ѣмѧмо*, 3. л. мн. *ѣмаѣѣ*;

б) 1. л. јд. *ѣмѧдѣм*, 3. л. мн. *ѣмѧдѣѣ*;

г л а г. п р и д. р а д н и: м. р. јд. *ѣмѣ*, м. р. мн. *ѣмали*.

358. Говори се: инф. *ѣграѣи*; 3. л. мн. през. *ѣграѣѣ се*; глаг. прил. садашњи *ѣграѣѣи*.

359. Глагол *чиџаџи* има данашњи књижевни лик: 1. л. мн. през. *чиџамо*; глаг. прид. радни м. р. јд. *чиџџ*, ж. р. *чиџала*.

360. И у вези са глаголом *чешљаџи* у Тршићу су књижевне прилике: 2. л. мн. през. *чешљаџе*; глаг. прид. радни м. р. јд. *чешљџ*, ж. р. *чешљала*.

361. У вези с односом између VI и V врсте у Тршићу је овако:

- а) 3. л. мн. през. *шеџајџ се*;
- б) инф. *мљескаџи*; 3. л. јд. през. *мљешћџ*;
- в) инф. *џршкаџи*; 3. л. јд. през. *џршћџ*;
- г) 3. л. јд. през. *зџџ*.

362. У вези с односом између VI и VII врсте код глагола *гледаџи* у Тршићу је овако:

а) 1. л. мн. през. *гледамо*; 2. л. јд. императ. *гледај*; глаг. прид. радни ж. р. јд. *гледала*;

б) 3. л. јд. през. *гледа*.

363. Карактеристични облици промене глаг. *разумеџи* гласе:

презент: 1. л. мн. *разумемо*, 3. л. мн. *разумеџ*;

аорист: *разуме*.

364. Карактеристични облици промене глаг. *џусџиџи* гласе:

инфинитив: *џусџиџи*;

презент: 3. л. мн. *џусџе*;

глагол. прид. радни: м. р. јд. *џусџио*;

глагол. прид. трпни: *џушћен*.

Али се, према глаг. *џушџаџи*, јављају и ликови: инф. *џушџиџи*; 1. л. мн. през. *џушџмо*.

365. Глаг. прид. трпни глаг. *крсџиџи* гласи *кршћен*; исп. и: *раскршћено*, — *кршћеница*, — *кршћавџ*.

366. Карактеристични облици промене глаг. *баџиџи* гласе:

инфинитив: *баџиџи* = *баџиџи*;

глагол. прид. радни: ж. р. јд. *баџила*.

367. У вези с приликама код глагола VII врсте са старом инфинитивном основом на *џ* у Тршићу је овако:

а) инф. *сјџџи* = *сџџи* = *сџџи*; 2. л. мн. *сјџмо*; глаг. прид. радни м. р. јд. *сјџио* = *сџио*, ж. р. *сџла*;

б) инф. *виџџи* = *виџџи*; 1. л. јд. аор. *не виџо*, 2, 3. л. јд. *виџе*, *не виџе*, 3. л. мн. *не виџоше*; глаг. прид. радни м. р. јд. *виџио* = *виџео* = (ређе) *виџео*, ж. р. *виџила* = *виџела* = (ређе) *виџела*.

368. Облици од инфинитивне основе гл. *учиџиџи* гласе: инф. *учиџиџи*; аор. *учиџи*.

369. Карактеристични облици промене глаг. *волеџи* гласе:

презент: 1. л. јд. *вџџм* = *вџџм*, 3. л. јд. *вџџе*;

глагол. прид. радни: м. р. јд. *вџџио* = *вџџео*, ж. р. јд. *вџџила* = *вџџела*.

370. Карактеристични облици промене гл. *горџиџи* гласе:

презент: 3. л. јд. *горџи*;

глагол прид. радни: ж. р. јд. *гòрела* = *гòрила*;
аорист: 3. л. јд. *ÿзгоре* = *ÿзгори*.

371. Карактеристични облици глагол. *осÿарÿи* гласе:
инфинитив: *осÿарÿи*;

презент: 3. л. јд. *осÿарÿ*;

глагол прид. радни: ж. р. јд. *осÿарла*.

372. Карактеристични облици глагол. *зрети* гласе:

инфинитив: *зрети*;

презент: 3. л. јд. *зрÿ*, 3. л. мн. *зрÿју*;

глагол прид. радни: м. р. јд. *зрѐо*, *сàзрио* = *сàзрео*.

373. Карактеристични облици промене глагол. *ударÿи* гласе:

инфинитив: *ударÿи*;

презент: 3. л. јд. *ÿдарÿ*;

глагол прид. радни: *ÿдарÿо*.

374. У вези с односом између VII и III врсте у Тршићу је овако:

а) 3. л. јд. през. *ÿрдмѣнÿ* = *ÿрдмѣнÿ*; 3. л. јд. аор. *ÿрдмѣнÿ* =
= *ÿрдмѣнÿ*; глагол прид. радни ж. р. јд. *ÿромѣнÿла*;

б) глагол прид. радни м. р. јд. *ÿромѣнÿб се*.

375. У вези с односом VII и V врсте код глагола *сломÿи* у Тршићу је овако: 3. л. јд. през. *слòмијѣ*; глагол прид. трпни *слòмьѣн*.

376. У вези с односом између VII и VIII врсте код глагол. *броÿаи* у Тршићу је овако: 1. л. мн. през. *броÿимо*; глагол прид. радни ж. р. јд. *брòјала*; императ. *брòј*.

377. Нисам записао лик *сÿаи*, већ само: инф. *сÿаваи*; 3. л. јд. през. *сÿава*.

378. Карактеристични облици глагол. *врÿишаи* гласе:

презент: 3. л. јд. *врÿиши*;

глагол прид. радни: м. р. мн. *врÿскали*.

379. У Тршићу је: инф. *њÿскаи*; 3. л. јд. през. *њÿшћѣ/њÿшии*.

380. Карактеристични облици промене глагола *бѣгѣи* гласе:

а) инфинитив: *бѣжаи* (*бѣжсаи*, *бижаи*);

презент: 3. л. јд. *бѣжÿ* (*бижÿ*);

императив: *бижи* = *бѣжи*;

глагол прид. радни: м. р. јд. *бижò*, ж. р. *бижàла*;

б) инфинитив: *бѣгаи* (*бѣгсаи*).

381. Карактеристични облици промене глагол. *ћуÿаи* гласе:

инфинитив: *ћуÿаи*;

презент: 3. л. мн. *ћуÿиѣ*;

глагол прид. радни: м. р. јд. *ћуÿò*;

императив: 2. л. јд. *ћуÿи*.

382. Карактеристични облици промене глагол. *биÿи* (*esse*) гласе:

презент: а) 1. л. јд. *бòдѣм*, 2. л. јд. *бòдѣш*, 3. л. јд. *бòдѣ*; б) 1. л. јд. *јѣсам* = *јѣсàм*; *нисам*, 3. л. јд. *није* = *није*;

глагол прид. радни: м. р. јд. *биò*, ж. р. јд. *биàла*, ср. р. јд. *биòло*;

а о р и с т.: 3. л. јд. *бѹ* = *бѹјаде* = *бијаде*;

ф у т у р.: 3. л. мн. *бѹћѹ*.

383. Карактеристични облици промене глаг. *хѹеѹи* гласе:

и н ф и н и т и в.: *сѹѹѹи* = *ћѹи* = *шћѹи*;

п р е з е н т.: 1. л. јд. *дћу*, 2. л. јд. *дћем*, 1. л. мн. *дћемо*, 3. л. мн. *дћѹ*; о д р и ч н о.: 3. л. јд. *неће*, 1. л. мн. *нећемо*, 2. л. мн. *нећете*, 3. л. мн. *нећу*.

г л а г. п р и д. р а д н и.: м. р. јд. *сѹѹо* = *ћѹо* = *шћѹо*, мн. *сѹѹели* = *ћѹели* = *шћѹели*.

12) Творба итеративних образовања

384. У вези са глаголима с инфинитивном основом на *-ава-* прилике су као у књижевном језику: 3. л. јд. през. *обећава*; глаг. прид. радни ж. р. *обећавала*.

385. През. глаг. *даваѹи* гласи: 1. л. јд. *дѹјем*, 1. л. мн. *дѹјемо*; исп. и 2. л. јд. императ. *дѹји му*.

386. През. глаг. *јознаваѹи* гласи као и у књиж. јез.: *јознајем*.

387. Тип *зайисиваѹи* исти је као у књиж. јез.: 3. л. јд. *зайисуѹѹѹ*.

388. Глаголи типа *заграђиваѹи* мењају се као у књижевном језику: 3. л. мн. през. *заграђуѹѹ*.

389. Глаголи типа *казиваѹи* мењају се као у књиж. јез.: 1. л. мн. през. *казујемо*; глаг. прид. радни м. р. јд. *казивѹ*.

390. През. глаг. *дариваѹи* гласи: 3. л. мн. *даруѹѹ*.

391. През. глаг. *свиѹаѹи* гласи: 3. л. јд. *свићѹ*.

392. Глагол *добијаѹи* гласи двојако:

а) инф. *добѹјаѹи*; 3. л. мн. през. *добѹјаѹѹ*;

б) инф. *добѹваѹи*; 3. л. мн. през. *добѹваѹѹ*.

393. У неким категоријама постоји узајамни утицај тренутних и итеративних глагола:

а) према *јѹсѹѹѹи* говори се и: инф. *јѹсѹѹѹи*; 3. л. мн. през. *јѹсѹѹајѹ*; глаг. прид. радни м. р. мн. *најѹсѹѹали*;

б) према *јѹшѹѹѹи* говори се и: инф. *јѹшѹѹѹи*; 1. л. мн. през. *јѹшѹѹѹмо*;

в) сличан је утицај основе тренутног глагола *јрѹслѹѹѹи* на итеративни *јрѹслањаѹи* те се каже: *јрѹслоњаѹи*;

г) такође м. *склањаѹи* говори се, према *склѹѹѹи*, и *склѹњаѹи*;

д) лик *дѹгођај* м. *дѹгађај* развио се према *догѹѹѹи се*.

394. Аналошке је природе *-шћ-* м. *-ши-* код неких итератива VI Белићеве врсте: *крѹћѹва*, *намеѹѹаѹи*, *јѹшѹѹаѹи*.

НАПОМЕНЕ ИЗ СИНТАКСЕ И ЛЕКСИКЕ

395. Уз глаг. *йййййй* долази ген., а не ак.: *ййййј Милкѣ, ййййб бакѣ, ййййб мѣмѣ*. Ова појава постоји и у Поцерини (Милош С. Московљевић, *Акцентајски систем јоцерског говора*, Бгд. 1928, стр. V), Мачви (СДЗб XVI 283), источној Босни (Далибор Брозовић, HDZb II 162), а има је и код Вука (П. Ивић, *О Вуковом Рјечнику из 1818. године*, 146).

396. За исказивање намене у тршићком се говору често употребљава предлог *за* + ген.: *да се дрѣ за кѹрѹзѣ, ориљају за лѣйшнѣ, свѣн за свѣнѣ*. Овако је у Поцерини (М. С. Московљевић, о. с. V), Мачви (СДЗб XVI 284—285), источној Босни (Д. Брозовић, HDZb II 162). Ова појава постоји и код Вука (П. Ивић, о с. 147).

Међутим, у Тршићу је у употреби и *за* + ак.: *йдчнѹ драйи за кѹрузѣ, йрѣйрављајѹ лѹди за зѣму*.

О свему овоме в. код М. Стевановића, НЈ н. с. XI 207—225.

397. Као и у мачванском говору (СДЗб XVI 286), и у тршићком је позната конструкција типа: *с дну сѣфану*.

398. Тршићани радо објекат исказан енклитичким обликом личних заменица стављају иза глагола (предиката): *нисам ни ййййб и(х), је с' нѣшб га, нисам ни вйдиб га*. У мачванском сам говору утврдио читав низ категорија с некњижевним распоредом енклитика (СДЗб XVI 279—281). Далибор Брозовић каже да „особито у варешком и крешевском говору“ „има врло нештокавског смјештаја енклитика“ (HDZb II 162).

399. У могућности сам да покажем изговор имена јадарских села, њихове етнике и ктетике:

ТОПОНИМ	СТНИК		КТЕТИК
	МАСК.	ФЕМ.	
Башчѣлуци	Башчѣлuchанин мн. Башчѣлuchани	Башчѣлuchанка мн. Башчѣлuchанке	башчѣлuchки
Брадић	Брадићанин мн. Брадићани	Брадићанка мн. Брадићанке	брадићки
Брасина	Брасинац мн. Брасинци	Брасинка	брасинско
Брезјак, -ака	Брезјачанин мн. Брезјачани	Брезјачанка	брезјачки
Брѣац	Брѣчанин мн. Брѣчани	Брѣчанка	брѣачки
Вѣликѡ Сѣло	из Вѣликѡг Сѣла		?
Вѡтѣак	Вѡтѣчанин мн. Вѡтѣчани	Вѡтѣчанка	вѡтѣачки
Горња Бадања	Горњобаданяц мн. Горњобаданяци	Горњобаданка	горњобадански
Горње Нѣђелице	Горњонѣђеличанин, мн. -ани	Горњонѣђеличанка	горњонѣђелички
Горњи Дѡбрић	Горњодѡбрићанин, мн. -ани	Горњодѡбрићанка	горњодѡбрићки
Грмчара	Грмчарац мн. -рци	Грмчарка (Грмчаруша)	грмчарски

ТОПОНИМ	СТНИК		КТЕТИК
	маск.	фем.	
Двѡрска, дат. Двѡрскај	Двѡрчанин мн. -ѧни	Двѡрчѧнка	двѡрчѧки
Доња Бадања	Доњобадѧњац мн. -ѧци	Доњобадѧњака	доњобадѧњски
Доње Неђељице	Доњонеђељи- чанин, мн. -ѧни	Доњонеђељи- чѧнка	доњонеђељички
Доњи Дѡбрић	Доњодѡбри- ћанин, мн. -ѧни	Доњодѡбри- ћѧнка	доњодѡбрићки
Драгињац, -иња	из Драгињаца		драгињачки
Зајача	Зајачанин мн. -ѧни	Зајачѧнка	зајачки
Јаребице	Јаребичанин, мн. -ѧни	Јаребичѧнка	јаребички
Јѡшева	Јѡшевчанин, мн. -ѧни	Јѡшевчѧнка	јѡшевачки
Јѡговићи	из Јѡговића		?
Кѧменица	Кѧменичанин, мн. -ѧни	Кѧменичѧнка	кѧменички
Клѡпци, Клубаца Клѡпцима	Клѡпчанин, мн. -ѧни	Клѡпчѧнка	клѡбачки
Ковиљаца	Ковиљчанин, мн. -ѧни	Ковиљчѧнка	ковиљчачки

ТОПОНИМ	СТНИК		КТЕТИК
	МАСК.	ФЕМ.	
Кѡзјак, у Кѡзјаку	Кѡзјачанин, мн. -ѧни	Кѡзјачѧнка	кѡзјачки
Корѣнита	Корѣниѧанин, мн. -ѧни	Корѣниѧѧнка	корѣниѧки
Крајипшници	из Крајипшнѧѧ		крајипшнички
Крѡвајица	из Крѡвајице		крѡвајачки
Лѣшница	Лѣшничанин, мн. -ѧни	Лѣшничѧнка	лѣшнички
Лѡпница	Лѡпничанин, мн. -ѧни	Лѡпничѧнка	лѡпнички
Лѡзница	Лѡзничанин, мн. -ѧни	Лѡзничѧнка	лѡзнички
Мѡлина	Мѡлинац, мн. -ѧнци	из Мѡлине	мѡлински
Пѡсковац, -ѡвца	Пѡсковчанин, мн. -ѧни	Пѡсковчѧнка	пѡсковачки
Плѡча	Плѡчанин, мн. -ѧни	Плѡчѧнка	плѡчански
Пѡмијача	Пѡмијачанин, мн. -ѧни	Пѡмијачѧнка	пѡмијачко
Рѡбарица	Рѡбарчанин, мн. -ѧни	Рѡбарчѧнка	рѡбарички
Руѡѧни	Руѡѧнац, мн. -нци	Руѡѧнка	руѡѧнски
Сѡмино Брдо	из Сѡминог Брда		?,

топоним	етник		кетик
	маск.	фем.	
Сипуља	Сипуљац, мн. -љци	Сипуљка	сипуљски
Слатина	из Слатине		слатиначки
Стража	Стражанин, мн. -џани	Стражџанка	стражанско
Ступница	Ступничанин, мн. -џани	Ступничџанка	ступнички
Текерџ	Текерџанин, мн. -џани	Текерџџанка	текерџски
Трбушница	Трбушничанин, мн. -џани	Трбушничџанка	трбушнички
Трбосиље	из Трбосиља		трбосиљачко
Тршић	Тршићанин, мн. -џани	Тршићџанка	тршићки
Филиповићи	из Филиповића		филиповићки
Цикоте, -џта	Цикоћанин, мн. -џани	Цикоћџанка	цикотски
Читлук	Читлучанин, мн. -џани	Читлучџанка	читлучки
Шџр, Шџра	Шџранин, мн. -џани	Шџрџанка	шџрџански
Шурице	Шуричанин, мн. -џани	Шуричџанка	шурички

ПЕТИ ОДЉАК

ЗАКЉУЧАК

I. ОПШТЕ НАПОМЕНЕ

400. Као што сам већ рекао¹, у закључку ћу најпре говорити о односу данашњег тршићког говора према Вуковом језику² и говору Вуковог родног краја из средине 19. века³, а затим према говорима Пиве и Дробњака⁴, Мачве⁵, Ваљевске Колубаре⁶, ужичког краја⁷ и источне Босне⁸. На крају изнећу своје мишљење о развоју данашњег тршићког говора и месту Вуковог језика у томе развоју. Као што је познато⁹, слично сам поступио и у монографији о мачванском говору. О пореклу тршићког (јадарског) становништва говорио сам раније¹⁰.

II. ОДНОС ДАНАШЊЕГ ТРШИЋКОГ ГОВОРА ПРЕМА ВУКОВОМ ЈЕЗИКУ

401. Указаћу, разуме се, на најважније разлике, задржавајући се на гласовима, акценту и морфологији.

402. У вези са г л а с о в и м а треба говорити о овим питањима.

1) П и т а њ е ј а т а. а) У своме класичном језику Вук је чист ијекавац. Та његова варијанта ијекавскога наречја узета је као образац српскохрватског књижевног језика ијекавског изговора.

Међутим, у његовим ранијим делима, нарочито оним до 1818, тј. до појаве I изд. Српског рјечника, а и у преписци, Вуку је и у текстовима које је писао ијекавски промакао приличан број екавских ликова. Тако сам, нпр., у *Писменици српскога језика* (1814) записао: *разуме х 2* (стр. 6), *смео* (с. 3), *јосле* (с. 3), *јоследње* (с. 24), *изменјују* (с. 35), *умреји*

¹ В. т. 2. ове монографије.

² Ослањајући се пре свега на радове М. Стевановића и П. Ивића.

³ В. А. Младеновић, *Језичке особине Вуковог краја из 1861. године*, ЈФ XXVI 293—336.

⁴ Ослањајући се на радове Ј. Вуковића.

⁵ СДЗб XVI 179—314.

⁶ СДЗб XVI 305—306.

⁷ П. Ивић, *Извештај о дијалектолошкој екскурзији по ужој Србији октобра 1959*, ГФФНС IV (1959) 397—400.

⁸ Ослањајући се на радове И. Брабеца и Д. Брозовића.

⁹ СДЗб XVI 301—310.

¹⁰ В. т. 4. ове монографије.

(с. 47) итд. Намерно не наводим пример *човека* (с. XI) јер та именица и у Пиви и Дробњаку гласи *чдек, чодка*¹¹, нити примере *овде, онде* (с. 102) јер их је такве Вуковић слушао у севернијим дробњачким селима¹², мада Вук има и *ондџе* (*Новине србске* 1817, стр. 637) а најчешће *гди, нигди, негди, игди* (*Писменица*, с. 102). У *Писменици* је готово доследно *време*, али тако је и код Мразовића.

Појава екавских ликова утолико је значајнија што, као што је познато¹³, ни данашњи тршићки говор није доследно ијекавски, већ се екавски облици јављају подједнако спонтано као и ијекавски.

Исто је тако важно истаћи да у данашњем тршићком говору није очуван ни класични Вуков ијекавски изговор за рефлексе дугога јата¹⁴.

Својим ни издалека доследним ијекавизмом данашњи тршићки говор разликује се од говора Пиве и Дробњака.

У вези са свим овим постављају се два питања: прво, како треба тумачити екавизме у данашњем тршићком говору и код Вука и какав однос постоји између раних Вукових радова и његовог језика у преписци с једне стране и данашњег тршићког говора са друге; друго, како се може протумачити данашњи тршићки изговор ијекавске замене за дуго јат.

Говорећи о пореклу данашњег тршићког и јадарског становништва истакао сам да су велика већина досељеници из динарских ијекавских крајева. Више је него јасно да су они долазећи на овај терен донели свој ијекавски изговор. Али сам истакао да у Јадру ипак има и трагова ранијег предмиграционог становништва. Ми можемо само нагађати о ситуацији у вези са јатом код тог стариначког живља. Али не видим да се може извући неки иоле сигурнији закључак да је оно било екавско и да је као такво, иако малобројно, утицало на динарске досељенике да приме и неке екавске ликове. И то не толико због његове малобројности, него више зато што није могућно ишта јасније утврдити да ли је оно било екавско или не. Зато и сматрам да екавизам у данашњем тршићком говору продире под утицајем суседних екавских говора, школе и администрације.

Друго је питање откуд Вуку екавизми. Најједноставније је претпоставити да је он по рођењу чист ијекавац а да је екавизме примио бавећи се по екавским србијанским и војвођанским крајевима. Овоме би ишла у прилог и чињеница да је и у време Вуковог рођења још било живог насељавања Динараца особито у Тршић.

Међутим, можда се, не занемарујући ни у једном тренутку наведено тумачење, о свему овоме може и нешто друкчије размишљати.

Пре свега, фреквенција и спонтаност јављања екавских ликова у данашњем тршићком говору показује да је у питању процес који је морао почети пре прилично деценија.

¹¹ ЈФ XVII 15.

¹² ЈФ XVII 18.

¹³ ЈФ XXIII 263—266.

¹⁴ ЈФ XXIII 265—266.

После тога, Вук је повео своју језичку револуцију не само да из наше књижевности уклони ненародни славеносрпски језик, већ да и у н а ш е м заведе ред. Већ у својим првим рецензијама (на Видаковићевог *Усамљеног јуношу* и *Љубомира у Јелисијуму*) он се јетко обара на Видаковићев немар у језику. Може ли се претпоставити да би Вук, пореклом из евентуално доследно ијекавског Тршића, допустио себи да у својој писаној речи меша ијекавске ликове с екавским које је накнадно примио отиснувши се из Тршића у свет? Зар, наиме, не би и то схватио као извесну врсту немара?

А затим, и неке своје почетне текстове Вук је писао чисто екавски (*Одговор на Палинодију*, *Одговор Госјодину -ц-*). Ако у њима и промакне који ијекавизам, то је доиста изузетак. Много је више екавизама у његовим ијекавским текстовима. То као да упућује на закључак да је Вук знао да у екавским текстовима нема места ијекавским ликовима, али да му језичко осећање у вези са екавизмима у ијекавском изговору није било довољно чврсто. Није ли то све понео још из Тршића?

Уосталом у предговору *Пословицама* (1836) Вук и сам говори — у вези са *x* — о извесним изменама у тршићком говору његовог времена. Он пише: „Тако су у Тршићу, ђе сам се ја родио, само стари људи, који су се изродили у Херцеговини, говорили: *ггаг, кожуг, мијег, овијег*; а остали не само што су говорили: *гра, кожу, мије, овије, оније* и т.д.; него су се онима још и подсмјјевали“ (*Грам. и њолем. сјиси III 9*). Зар није нешто слично могло бити и са јатом?

Додуше, одмах ваља одговорити на питање: како је онда доцније почео спроводити чист ијекавизам? И ту треба указати на неколико момената.

Најпре, Вук је, природно, усавршавао свој језик. Ако се и прихвати претпоставка коју овде износим — да је и у Вуково време било извесног утицаја суседних екавских говора на ијекавски јадарски —, ваља нагласити да је овај говор, разуме се, био изразито ијекавски евентуално са почетком екавске инфилтрације. Зато је разумљиво што је Вук у ијекавском смислу усавршавао свој језик.

Затим, Вук је и мимо проблема јата свој језик усавршавао ослањајући се на динарске говоре. Одатле је нпр. узео *x* (Дубровник, Црна Гора и др.).

После, Вук се уопште све више окретао ијекавском изговору. Временом све је јасније да би он највише волео да ијекавски изговор преовлада у српскохрватском књижевном језику, иако је целога живота званично допуштао равноправност екавског.

Најзад, није искључено да није остао без утицаја и револт према противничкој (екавској!) средини којој су припадали Видаковић, Стратимировић, Хаџић, којој Вук супротставља и свој ијекавски изговор. Пишући рецензију на I и II част *Љубомира у Јелисијуму*, Вук каже да је пише ијекавски зато да „Г. Видаковић (и остали кои не знају)“ виде „како Ерцеговци говоре“ (*НС 1817, стр. 453*).

Разуме се, ако се прихвати претпоставка да утицај суседних екавских говора ни у Вуково време није остао без последица на тршићки

говор, ваља истаћи да је у питању тек почетак процеса који још траје. На тај начин данашњи тршићки говор био би директан наставак онога стања које је одсликано у раним Вуковим радовима.

Одатле је јасно како се може протумачити и данашњи тршићки изговор ијекавске замене за дуго јат: он је последица утицаја екавских говора.

б) Јотоване у вези с рефлексом кратког јата нешто је друкчијег обима у Тршићу него код Вука:

α) сонанти *л* и *н* доследно се јотују и у Тршићу, и код Вука и у Пиви и Дробњаку¹⁵;

β) дентали *д* и *џ* доследно се јотују у Тршићу, а код Вука и до 1839. могу се наћи и нејотовани облици поред знатно чешћих јотованих (П. Ивић, *О Вуковом Рјечнику из 1818. године*, 100). У Пиви и Дробњаку доследно је *ћераиши*, *ћевдјка* (Ј. Вуковић, ЈФ XVII 44);

γ) спиранти *с* и *з* не јотују се ни у Тршићу ни код Вука (П. Ивић, о. с. 101), а јотују се у Пиви и Дробњаку (Ј. Вуковић, ЈФ XVII 44—45);

δ) у Тршићу *џв-* никад не даје *ће-*. Код Караџића „консонант *џ* појављује се јотован једино у формама *ћеришисе*, *ћерене* које Вук упућује на облике са *џе-*; иначе се чува *џј*“ (П. Ивић, о. с. 100—101). У Пиви и Дробњаку је *ћџаница* (Ј. Вуковић, ЈФ XVII 44);

ε) ни у Тршићу ни код Вука не јотују се *ѡ*, *б*, *в* и *м* (П. Ивић, о. с. 101). Међутим, док се код Вука у облицима инфинитивне основе глагола VII врсте јавља ово јотоване: *ѡриљети* и сл. (П. Ивић, о. с. 101), у Тршићу тога нема. У Пиви и Дробњаку је: *ѡјесма* = *ѡјесма*, *живљети* (Ј. Вуковић, ЈФ XVII 47). О приликама код Вука в. још код М. Стевановића, *Језик у Вукову делу и савремени српскохрватски књижевни језик*, ЈФ XXVI 77.

в) У Тршићу кратко јат иза *р* даје увек *е*, а код Вука је: *брежуљак/горјети* (П. Ивић, о. с. 102).

г) У одељку о вокализму приказао сам однос префикса *ѡре-* и *ѡри-* у данашњем тршићком говору¹⁶.

Овом се особином данашњи тршићки говор разликује од Вука и говора Пиве и Дробњака а слаже са шумадијско-војвођанским дијалектом.

У својој докторској дисертацији *Сремски говор* покушао сам да објасним шумадијско-војвођанску ситуацију у вези с односом префикса *ѡрв-* и *ѡри-* (СДЗБ XIV 388). Мислим да се нешто слично може рећи и за тршићки говор (гезр. јадарски терен). Изгледа, наиме, да се у говорима северозападне Србије уопште, под утицајем босанских икаваца најпре *ѡрв-* развило у *ѡри-*. Касније су дошли на овај терен представници оних говора који су добро разликовали префиксе *ѡре-* и *ѡри-*. Тако је дошло до напоредне употребе и *ѡри-* (< *ѡрв-*) и *ѡре-* (*ѡрв-*) што је довело до мешања и *ѡре-* (< *ѡрв-*) са изворним *ѡри-*. Јављање *ѡри-* (< *ѡрв-*) прилично је дубоке старине и припада раним фазама развика

¹⁵ Ј. Вуковић, ЈФ XVII 47.

¹⁶ В. т. 93.

говора на терену северозападне Србије. Та стара црта, као што сам истакао, спаја јадарски са шумадијско-војвођанским тереном.

Није тешко објаснити зашто ове појаве нема код Вука. Он је ту чувао ситуацију каква је морала бити код динарских досељеника, тј. разликовао је ова два префикса добро. Ако је и примио разне друге екавизме, то је разумљиво — јер су и екавски и ијекавски ликови били јасни па није могло бити забуне у значењу речи. Међутим, у осећању свежих динарских досељеника семантика је чврсто диференцирала ова два префикса.

А када су престала насељавања и кад су се прилике почеле смиривати, поново су стале да избијају и разне језичке појаве које је динаризирање пригушивало. Као резултат свега тога — створена је данашња тршићка ситуација у вези с префиксима *йрѣ-* и *йри-*.

д) У Тршићу нема Вукових ликова типа *сиђейи* (ВРј¹, s. v.), али је и у Тршићу и код Вука (ВРј¹, s. v.) *биљезији*. У Пиви и Дробњаку је: *биљег*, *сиђейи* (Ј. Вуковић, ЈФ XVII 17).

ђ) „ . . . у оним облицима придевско-заменичке промене где се у говорима може јавити *и* или *ије* (а то су инструментал једнине м. и ср. р., затим генитив, датив, инструментал и локатив множине . . .) у Рјечнику налазимо углавном чешће *и* (*живим . . .*) него *ије* (*жуијијем . . .*) . . . Форме с елементом *ије* честе су једино у генитиву множине где оне омогућују дистинкцију према облику номинатива множине (и често једнине) на *-и*. У својим доцнијим списима Вук је све више усвајао варијанте са *ије* у свим овим падежима, удаљавајући се од свога говора за љубав схватања о „чистоти“, тј. доследности замене јата. Развој књижевног језика после Вука пресудио је, ипак, у корист супротне солуције“ (П. Ивић, о. с. 104—105). У Тршићу је доследно *-и-*, а у Пиви и Дробњаку *-ије-* (Ј. Вуковић, ЈФ XVII 64). О Вуковим приликама в. још М. Стевановића, *Карактер дијалектизама у језику Вука Караџића*, Анали 5, стр. 209. и д.; *Проучавање Вукова језика*, Вуков зборник, стр. 29; затим код А. Пеца, *Фонетика Вукова језика према фонетички ијекавске Херцеговине*, Анали 5, стр. 193. и д.

е) У Тршићу је *нисам*, а код Вука *нијесам* (П. Ивић, о. с. 104).

ж) Појава и м. *ѣ* код глагола VII Белићеве врсте на *-ѣи* у облицима који су сачињени од инфинитивне основе постоји и у Тршићу (*живили*, *сједији*, *седјији*) и у раним Вуковим радовима (*изволили Писм. V*, *видјији Писм. 47* итд.; али исп. и *видѣји Писм. 8* фуснота 1). Овде је и дошло аналогизом из пропорције

живѣји : *носији* = *живим* : *носим*.

Ова појава постоји и у шумадијско-војвођанском дијалекту али је нема у Пиви и Дробњаку.

з) У Тршићу је *сикира* = *сикера*, а код Вука *сјекира*. У Пиви и Дробњаку је *ѣкира* (Ј. Вуковић, ЈФ XVII 45).

2) Честим примерима вокалске редукције данашњи тршићки говор разликује се од Вуковог језика а слаже са шумад.-војвођ. дијал.

3) Контракција вокалских група у глаголском придеву радном. Разумљиво је што у Вуковој писаној речи нема контракције вокалских група у глаголском придеву радном. Но врло је вероватно да је тога било у Тршићу и у Вуково време. У предговору *Пословицама* (1836) он каже: „ . . . у Србији и у Сријему и у Бачкој и у Банату у оваквим догађајима у говору често [се] изоставља а, а изговара се само о, н. п. дош'о, рек'о, кој'о и т.д.“ (*Грам. и њолем. сѣиси* III, 11). А и сам пише нпр. *ко и сад* (*НС* 1817, стр. 640).

Тршићке сам прилике описао раније¹⁷.

У Пиви и Дробњаку је: дошо¹⁸, узо¹⁹, луино²⁰.

У овоме се данашњи тршићки говор највише слаже са мачванским²¹. Као што је познато²², у Срему су, као и у Пиви и Дробњаку, подједнако контрактибилне и група -ао и група -ео и група -уо.

Контракција вокалских група захватила је вероватно све штокавске српскохрватске говоре па је, разуме се, и Тршић пошао истим развитком.

4) Вук је облик *зџа* оквалификовао као војвођански (П. Ивић, о. с. 108). У Тршићу је: *зџа* = *зџова*.

5) У Тршићу је *једанџ*, а код Вука *једанаесџ* (П. Ивић, о. с. 108). С Тршићем се слажу Пива и Дробњак (Ј. Вуковић, ЈФ XVII 21) и Мачва.

6) У Тршићу је *џијан*, а код Вука *џјан/џијан*.

7) У Тршићу је *џи* = *вџика*, а код Вука *ваи* = *уи*.

8) И у Тршићу и код Вука је *жалац*, *жаока*.

9) И у Тршићу и код Вука јављају се ликови као *наслоњаџи* и сл. (П. Ивић, о. с. 109).

10) И у Тршићу и код Вука је *маџија* (П. Ивић, о. с. 108).

11) Сугласник *х*. У *Писменици* (1814) Вук о сугласнику *х* каже ово:

„Писме *х*, Сербљи прости верло тежко изговарају; него, или га са свим изоставе н. п. *Хрисџос*, *хођу*, *орах*, они говоре: *Рисџос*, *ођу*, *ора*; или га промиене у друго какво писме, а особито у *в* и *к* н. п. *сухи*, *жених*, они говоре *суви*, *женик*. А Сербљи по Херцеговини и по Црној Гори у глаголима у времену прошавшем простом 2ом промиенују га у *г* н. п. *убих*, *видџех*, *најдох*, они говоре: *убиг*, *видџег*, *наџог* и пр. Зато ово писме *х* кад стоји у почетку пред самогласним писменом, или у среди међу два самогласна, онда се може у Сербскоме језику изоставити н. п. *хођу*, *маховина*, *духовник*, може се писати: *ођу*, *маовина*, *дуовник*. Или, могло би се учинити, да се пише свуда, гди се год у Славенском језику находи, али да се неизговара тврђе него Ње-мецко *ћ* без *с*; и на тај начин могло би нам (*х*) на много мјеста од велике потребе и од помоћи бити“ (стр. 10—11).

¹⁷ В. т. 112—126.

¹⁸ ЈФ XVII 20.

¹⁹ ЈФ XVII 24.

²⁰ ЈФ XVII 24.

²¹ ЗБМСФЛ I 164.

²² СДЗБ XIV 322.

У првим својим радовима у већини случајева Вук нема *x*. Увео га је, као што је познато, 1836. у *Пословицама*. Ваља рећи да Вук у првим својим радовима нема ни *z* м. *x* у помињаној позицији.

Зато можемо рећи да се данашњи тршићки говор²³ у вези са сугласником *x* слаже са Вуковим језиком који је одсликан у његовим раним радовима.

Сугласника *x* нема ни у Пиви и Дробњаку²⁴, али се Вук и Тршић разликују од Пиве и Дробњака у томе што се у Пиви и Дробњаку јавља *z* м. *x* у наведеној позицији. Вук и Тршић слажу се са шумадијско-војвођанским дијалектом. О Вуковим приликама в. још код А. Пеца, *Једно њорђење Вукова језика са говорима јекавске Херцеговине*, ЈФ XXVI 209—212; и нарочито: *Сугласник x у Вуковој њрејисци*, Вуков зборник 91—102.

12) С у г л а с н и к *ф*. О сугласнику *ф* Вук каже у *Писменици*: „Писме *ф*, само је за тудје ричи, а Сербске ни једне ричи нејма гди би оно требало; и зато га прости Сербљи у говору, свуд готово, промињују на *в*“ (стр. 10).

Мислим да је оправдано сматрати да је Вук овде мислио и на тршићки говор кад је овако писао о сугласнику *ф*. Уосталом и код њега има *вали* (НС 1817, стр. 664). И данас сугласник *ф* Тршићани радо замењују сугласником *в*, мада се може чути и *ф*²⁵. И у Пиви и Дробњаку место *ф* долази *в*²⁶.

13) У ВР¹ лик *кафа* оквалификован је као војвођански и упућен на *кава*. У Тршићу је *кава* (*кафа*).

14) У граматици уз Р¹ Вук (стр. LXVI) показује императиве типа *ијиј*, али у напомени испод текста додаје да се може *ј* и изоставити и писати само — *иј*. У Тршићу је *ијиј* = *иј*.

15) У ВР¹ лик *јулар* упућен је на *улар*. У Тршићу је само *улар*.

16) У Р¹ Вук *ђе* упућује на *ђе*. И у Тршићу је *ђе*.

17) И код Вука и у Тршићу је *ијица*. Тако је и у Пиви и Дробњаку (Ј. Вуковић, ЈФ XVII 27) и у Мачви.

18) И код Вука и у Тршићу је *чела*. Тако је и у Пиви и Дробњаку (Ј. Вуковић, ЈФ XVII 27) и у Мачви.

19) И код Вука и у Тршићу је: *шеница*.

20) У ВР¹ је *кћи*, а у Тршићу: *ћерка* = *ћер*.

21) У ВР¹ је *исоваиши*, а у Тршићу: *сјују*. С Тршићем се слаже Пива и Дробњак (Ј. Вуковић, ЈФ XVII 27).

22) И у ВР¹ и у Тршићу је: *иќаиши*.

23) У ВР¹ *ижљубиши* је упућено на *изљубиши*. У Тршићу је: *ижљубимо*, па и: *иж њиве*.

24) Појаве типа *овишиина* познате су Тршићу, Пиви и Дробњаку (Ј. Вуковић, ЈФ XVII 27), Мачви, али изгледа не и Вуку.

²³ В. т. 144—150.

²⁴ ЈФ XVII 34.

²⁵ В. т. 151—154.

²⁶ ЈФ XVII 27.

- 25) У ВРj¹ је *зүвно* а у Тршићу: *зүмно* (*зүвно*).
- 26) У Тршићу нисам срео Вукове ликове као *шавница*, већ се чак јавља појава *вн* > *мн* (*дамно*) па и: *зёмља* (*зёмња*).
- 27) У ВРj¹ је *млого*, а у Тршићу *млого* = *много*.
- 28) Прелаз *ћн* > *шн* познат је и Вуку, и у Тршићу, и у Пиви и Дробњаку (Ј. Вуковић, ЈФ XVII 48) и делимично и у Мачви.
- 29) У Рj¹ Вук је *среџан* упутио на *среџан*. У Тршићу је *среџна* = *сређна*.
- 30) И код Вука (П. Ивић, о. с. 119) и у Тршићу добро се чува завршна група *-сш*. У Пиви и Дробњаку губи се *ш* (Ј. Вуковић, о.с.32).
- 31) У ВРj¹ само је *башча*, а у Тршићу *башча* = *башша*.
- 32) И код Вука и у Тршићу јављају се појаве као *ковча* и сл.
- 33) И код Вука и у Тршићу је *меџед*.
- 34) У Рj¹ Вук *јање* упућује на *јагње*. У Тршићу је *јање* (знатно ређе *јагње*).
- 35) У ВРj¹ *манасиџир* упућено је на *намасиџир*. У Тршићу је *намасиџир* = *мџнасиџир*.
- 36) У ВРj¹ *брез* је упућено на *без*. У Тршићу је *брез*.
- 37) У ВРj¹ је *сиуж* упућено на *иуж*. У Тршићу је *сиуж*.
- 38) У ВРj¹ је *чеџресџи* упућено на *чеџрдесџи*. У Тршићу је: *чеџрес*.
- 39) У ВРj¹ је *шесџи* упућено на *шездесџи*. У Тршићу је: *шесџи*.
- 40) Као што истиче П. Ивић: „Вук је облике *мореш*, *море* итд. само регистровао (под речју *могу*), али их сам није употребљавао (Марегић, *Gram.* 205)²⁷ (О Вуковом Рјечнику из 1818. године, 159—160). У Тршићу постоје облици типа *мџрџм*, *мџрџш*, *мџрџш*²⁷. Овом се особином Тршић одваја од Вуковог језика а спаја с Пивом и Дробњаком и србијанским делом шумадијско-војвођанског дијалекта.
- 41) И код Вука и у Тршићу је: *Маџар*.

403. У вези с акценатским појавама ваља се задржати на овим питањима.

1) У данашњем тршићком говору нису очуване све Вукове и Даничићеве неакцентоване дужине. Овом се особином данашњи тршићки говор разликује и од говора Пиве и Дробњака а слаже са шумадијско-војвођанским дијалектом. У поређењу са шумадијско-војвођанским диј. тршићки говор много боље чува дужине, али је важно истаћи да су услови за скраћивање у оба случаја исти. У својој дисертацији *Сремски говор* скраћивање неакц. дужина у шумад.-војвођ. дијал. тумачио сам утицајем косовско-ресавског дијал.²⁸. На то ме је упућивала и структура становништва. С обзиром на порекло јадарског становништва, не може се дати исто објашњење за губљење дужина у тршићком говору. У шум.-војв. диј. то је појава старијег датума. У тршићком говору скраћивање дужина је новија појава којој не треба тражити дубоку старину. У питању је, вероватно, процес који је — у већој или

²⁷ В. т. 293.

²⁸ СДЗБ XIV 394.

мањој мери — захватио србијанске говоре. Можда се једино може говорити о евентуалном подстреку који за ширење овога процеса даје ситуација у шум.-војв. диј., мада је очевидно у питању и потреба за економичнијом применом говорних феномена.

2) У данашњем тршићком говору јављају се неакцентоване дужине којих нема код Вука и Даничића: *негџв*, — *какав*, *овакав* и сл., — *Радџв*, *Ћедџв*, *дџв*, *Драгџн*, — *један*, — *јесам*, — *йравџџм*, *чејџм*, — *видиџ*, *йорддиџ*, — *дџба*, — *радџџи*, — *Руџани*, — *майтерџ*, *майтерџм*, — *кодџију*, *кодџију*, *ушију*, — *менџ*, *џебџ*, *себџ*, *негџа*, *кодџа*, *чегџа*, — *двџдесџи*, — *кадџа*, *сџдџа*, *ндџас*, — *брџжџ*, *виџшџ*, *дџљџ*, *јџчџ*, *радџиџ*. Изузев дуљења у придева типа *мџмџв*, *дџв*, *сџџирџн* (које постоји и у Пиви и Дробњаку^{28а} и у шумад.-војвођ. дијал.) и дужина у компаративу прилога (које постоје и у Пиви и Дробњаку)²⁹, данашњи тршићки говор и овом се особино (тј. да се дужине јављају и у другим категоријама) разликује и од говора Пиве и Дробњака а слаже са шумад.-војвођ. дијал. У својој дисертацији *Сремски говор* и у раду *Дужина суфиксовог вокала код йрисвојних йридева на -ин, -ов (-ев) у Вука и у данашњем йршићком говору*³⁰ показао сам приличну старину ових појава, па сматрам да и у данашњем тршићком говору оне представљају остатак старијег стања јадарског говора. Наиме, без обзира на развитак самога тршићког становништва, тршићки говор не треба гледати изоловано од јадарског говора као целине. А ако га тако гледамо, ваља узети у обзир и резултате етнографске науке да у Јадру ипак има и трагова старијег становништва. Вук несумњиво представља ону фазу у развитку данашњег тршићког говора када је динарско досељеничко становништво, још свеже и снажно као новодосељено, чувало и наметало своје језичке особине крају у који се доселило. Али када су почели престајати таласи досељавања, када се ситуација смирила, поново су почеле излазити на површину и језичке црте ранијег становништва. Међу њима свакако долазе и ове дужине којих нема код Вука и Даничића.

С друге стране, данашњи тршићки говор, као и Вуков језик, нема дужина типа *кџушџама*; *гџнџи*, *йџдајџи*, *мџслијџи*; *гџрав*, *кџиџнџасџи*, иако оне постоје у говору Пиве и Дробњака³¹. И овде је данашњи тршићки говор ближи шумад.-војв. диј. него говору постојбине Вукових предака. Истина, у војвођанској подгрупи шумад.-војвођ. дијалекта постоје дужине типа *кџушџама*, али мислим да сам у својој дисертацији *Сремски говор* и у раду *Прилог йроучавању йорекла шумадијско-војвођанског дијалекџа* (Наш језик XI, св. 1—2, стр. 44—56) доказао да та особина није у војвођанске говоре унета из динарских говора који је познају.

3) Повлачење акц. према крају у лок. јд. им. маск. *ојџо*-основа последно је у данашњем тршићком говору — у познатом случају — код типа *гџад* (*гџаду* и сл.) а код осталих типова може се јавити и неповучен акценат (*дџбичџају* и сл.). Тако је — или приближно тако — и у дру-

^{28а} СДЗб X 274—275.

²⁹ СДЗб X 377.

³⁰ Ковчежић III (1960) 183—185.

³¹ СДЗб X 187, 225—227, 303.

гим новоштокавским четвороакцентатским говорима. То је новија појава уједначавања акцента у парадигми према ном. синг.

4) У Даничића је *крајјеви* — *крајјева* — *крајјевима* (Срп. акц. 24). У данашњем тршићком говору је, као и у шумад.-војвођ. диј.³³, *крајјеви* — *крајјева* — *крајјевима*.

5) Код Даничића ном. пл. именице *вѣнац* гласи *вѣнци*, а у Тршићу, као и у Пиви и Дробњаку³³, *вѣнци*. У шумад.-војвођ. диј. је као код Даничића³⁴.

6) Код Даничића ном. пл. именице *мѣмак* гласи *мѣмци* и *мѣмци*, а у Тршићу, као и у Пиви и Дробњаку³⁵, *мѣмци*. У шумад.-војвођ. диј. је *мѣмци*³⁶.

7) У Даничића је *ѡрао* — *ѡрлови*, а у данашњем тршићком говору *ѡрѡ* — *ѡрлови*.

8) Као и у Пиви и Дробњаку³⁷, а супротно Даничићу, код плуралија тантум типа *вѣѣша* јавља се у вези с предлозима метатонијски акценат (*нѣ вѣѣша* и сл.). У Срему³⁸ и у Поцерини³⁹ само архаични облици инстр. и лок. пл. имају уз предлоге метатонијски акценат (*ѣред вѣѣши*, *нѣ вѣѣши*). Али ове две појаве не треба доводити у везу тако да овде у ствари ваља указати на повезаност данашњег тршићког говора са говором Пиве и Дробњака.

9) У данашњем тршићком говору акценат се и у множини *ѣ-*основа неутр. помера према крају (*ѡугмѣѣа*), док код Даничића то није случај. Тршић се слаже са говором постојбине Вукових предака⁴⁰ и са шумад.-војвођ. дијал.⁴¹.

10) У данашњем тршићком говору, у односу на Даничића, знатно је више двосложних придева који у неодређеном виду имају неки од силазних акцената (˘ или ˘) а у одређеном виду (˘) на првом слогу (*зѡрдѡѣ*, *лѡднѡ* и сл.). Тршић се по овој особини не разликује само од Вука и Даничића, већ и од говора Пиве и Дробњака⁴², а слаже са шумад.-војвођ. диј.⁴³.

11) Акцентатским односом код личних заменица *мѣнѣ* — *кѡѡ мене* данашњи тршићки говор се одваја и од Вука и од говора Пиве и Дробњака а слаже са шумад.-војвођ. диј.⁴⁴.

³³ М. С. Московљевић, *Акцентатски систем ѣоцерског говора*, 18. Б. М. Николић, ЗбМСФЛ IV—V 228; НЈ нс XIII 3—5, 249—251; СДЗб XIV 251.

³⁴ СДЗб X 191.

³⁵ СДЗб XIV 249.

³⁶ СДЗб X 189.

³⁷ СДЗб XIV 248.

³⁸ СДЗб X 249.

³⁹ СДЗб XIV 265.

⁴⁰ Московљевић, о. с. 12.

⁴¹ СДЗб X 260—262.

⁴² Московљевић, о. с. 34—35. Б. М. Николић, СДЗб XIV 269; НЈ нс XIII 3—5, 258.

⁴³ СДЗб X 282—289.

⁴⁴ СДЗб XIV 276—285. и тамо наведена литература. ЈФ XXIV 321—326.

⁴⁵ ЈФ XXIII 227—233.

12) Акценат показне заменице *двāj, днāj* одваја данашњи тршићки говор и од Пиве и Дробњака и од Вука а приближава шумад.-војвођ. диј.⁴⁵ где такође постоји ова појава.

13) Тросложни глаголи сложени од *ићи* код Вука у већини случајева имају (') на претпоследњем слогу (*изаћи* и сл.). У данашњем тршићком говору ови глаголи гласе *изаћи* = *изаћи* и сл. У Пиви и Дробњаку⁴⁶ и шумад.-војвођ. диј.⁴⁷ подједнако је *изаћи* и *изаћи*.

14) Према Вуковом *озејсџи* у данашњем тршићком говору је *озејсџи*. У Пиви и Дробњаку⁴⁸ и у шумад.-војвођ. диј. је *озејсџи* и *озејсџи* и сл.⁴⁹.

15) Као и у Пиви и Дробњаку.⁰ и у шумад.-војвођ. диј.⁵¹, и у данашњем тршићком говору акценат глаголског придева радног тросложних глагола сложених од *ићи* гласи двојако: *изишџ* и *изишџ*, док је код Даничића *ојишао* (о. с. 109).

16) Према Даничићевом *начињен* и сл. у данашњем тршићком говору је, као и у Пиви и Дробњаку⁵² и у Мачви⁵³, *учињена* и сл.

17) Као и у Пиви и Дробњаку⁵⁴ и у шумад.-војвођ. диј.⁵⁵, и у данашњем тршићком говору нема презентског Даничићевог акцента *ијечџмо, ијечџте*, већ се говори само *ијечџмо, ијечџте*.

18) Према Даничићевом *бџрем* у данашњем тршићком говору је *бџрем*. С обзиром на то да се у шумад.-војвођ. диј. говори и *бџрем* и *бџрем*⁵⁶, може се рећи да је тршићка ситуација ближа шумад.-војвођ. него Вуковој и Даничићевој.

19) Према Вуковом *иоздџем* у Тршићу је *иоздџем*. Овај акценат чешћи је и у Мачви⁵⁷. У Пиви и Дробњаку је као у Тршићу (СДЗБ X 322—323).

20) Према Вуковом през. гл. *давати*: *дајџем* (*дајџем*) у данашњем тршићком говору забележио сам *дајџем*. Тај сам акценат слушао и у Мачви поред *дајџем* и *дајџем*.

21) Према Вуковом и пивско-дробњачком⁵⁸ *кдијам* у данашњем тршићком говору је *кдијам*. У шумад.-војвођ. диј. постоје оба акц.⁵⁹.

404. У вези са м о р ф о л о ш к и м појавама ваља се задржати на овим питањима.

⁴⁵ Московљевић, о. с. 50. Б. М. Николић, СДЗБ XIV 276.

⁴⁶ СДЗБ X 306.

⁴⁷ СДЗБ XIV 295. З6МСФЛ VI 129. Московљевић, о. с. 57.

⁴⁸ СДЗБ X 304—305.

⁴⁹ СДЗБ XIV 288. Московљевић, о. с. 57—58.

⁵⁰ СДЗБ X 370.

⁵¹ СДЗБ XIV 295. З6МСФЛ VI 132. Московљевић, о. с. 78.

⁵² СДЗБ X 372.

⁵³ З6МСФЛ VI 132.

⁵⁴ СДЗБ X 321.

⁵⁵ СДЗБ XIV 288—289. З6МСФЛ VI 133. Московљевић, о. с. 84.

⁵⁶ СДЗБ XIV 296—297. З6МСФЛ VI 134—135. Московљевић, о. с. 84.

⁵⁷ З6МСФЛ VI 135.

⁵⁸ СДЗБ X 325.

⁵⁹ СДЗБ XIV 300; З6МСФЛ VI 136.

8) Као и у Поцерини⁶⁵ и у Мачви⁶⁶, и у данашњем тршићком говору постоје заменички ликови *са шебом*, *за себом*. Овом се особином данашњи тршићки говор одваја од Вука и Пиве и Дробњака.

9) Ни Тршићу, ни Вуку ни шумадијско-војвођанском дијалекту нису познати дробњачки ликови *ови*, *ша*, *они*.

10) У Тршићу је датив броја *двѐ*: *двѐма* = *двѐма*. И Вук је регистровао овај облик (П. Ивић, о. с. 134).

11) И у Тршићу, и код Вука (П. Ивић, о. с. 134) и у Пиви и Дробњаку (Ј. Вуковић, ЈФ XVII 20) срећу се ликови *чешворо* — *чешверо*.

12) У својој рецензији на *Усамљеног јуношу* Вук замера Видаковићу што употребљава 3. л. мн. на -у и од глагола *и/и*-основа (НС 1815, стр. 831). Иако се у данашњем тршићком говору код глагола VII и VIII Белићеве врсте у 3. пл. през. у већини примера чува наставак -е (*бџае*, *наградае*, *дџае*, *увере* итд.), ипак се у мањем броју случајева јавља и наставак -у (*дџлазу*, *дџносу*, *мџлу*). У 3. пл. през. гл. *хџџи* доследан је наставак -у: *дџу*, *нџу*. У шумад.-војвођ. дијал. такође се шири наставак -у⁶⁷. Вуковић за Пиву и Дробњак не наводи ширење наст. -у.

13) Код глагола I Белићеве врсте чија се инфинитивна основа свршава на *к* и *г* продрли су у 3. пл. през. сугласници *ч* и *ж* из осталих лица презента где су добивени I палатализацијом: *довучу*, *идчу*, *сечу*, *шучу*, *мџру* (< *можу*). Ова појава постоји и у шумад.-војвођ. диј.⁶⁸, али је нема ни у Вука ни у Пиви и Дробњаку.

14) Из 3. пл. аориста -и- се шири и на остала лица пл.: *ддошмо*, *погледашмо*. Ова појава, додуше, није доследна: *идосмо*, *идбегосмо*. Ове појаве нема ни код Вука ни у Пиви и Дробњаку, али постоји у шумад.-војвођ. диј.^{68а}.

15) Код глагола I Белићеве врсте чија се основа свршава сугласницима *с* и *з* у трпном придеву јавља се у Тршићу *ш* и *ж* аналогичном према глаголима VII Белићеве врсте: *донџен*, *извџене*, *идвџене* и сл. Овакве облике сретамо и у првим Вуковим радовима; исп. у рец. на I и II част *Љубомира у Јелисијуму*: *донџена* (НС 1817, стр. 456), *донџен* (НС 1817, стр. 495). Ова појава постоји и у Пиви и Дробњаку⁶⁹ и у шумадијско-војвођанском дијалекту.⁷⁰

16) У раним својим радовима Вук чешће употребљава облик *би* и за I. и 2. пл. потенцијала, али има и *бисмо* (*бисџе*). Карактеристична је ова реченица из рецензије на *Љубомира у Јелисијуму*: „Кадъ бы смо имали граматикалне школе, морали бы имати и Граматику“ (НС 1817, стр. 519). А у *Писменици* у глаголској парадигми наводи облике: *ми би били*, *ви би били* (55), *ми би бивали*, *ви би бивали* (59), *ми би ћели*, *ви би ћели* (62), *ми би карали*, *ви би карали* (66), *ми би карани били*, *ви би карани били* (69), *ми би орали*, *ви би орали* (77), *ми би орани били*,

⁶⁵ Московљевић, о. с. IV.

⁶⁶ ЗБМСФЛ I 166.

⁶⁷ СДЗб XIV 349—350. ЗБМСФЛ I 167. Московљевић, о. с. V.

⁶⁸ СДЗб XIV 354—355.

^{68а} ЗБМСФЛ I 167. СДЗб XIV 351.

⁶⁹ ЈФ XVII 73.

⁷⁰ СДЗб XIV 353. Московљевић, о. с. 80.

ви би орани били (80), ми би *шворили*, ви би *шворили* (89), ми би били *шворени*, ви би били *шворени* (93), ми би се карали, ви би се карали (99).

У Тршићу је такође: ми би *ишшали* и сл., у шумад.-војвођ. диј. исто тако (мој материјал). Вуковић ову појаву не наводи за Пиву и Дробњак.

405. Сводећи ово излагање о разликама између Вуковог језика и данашњег тршићког говора треба да нагласим да се данашњи тршићки говор, разликујући се од Вука, у великом броју случајева слаже са шумадијско-војвођанским диј. То су:

А) У вези са г л а с о в и м а случајеви наведени под 1г) (*ѵрб-*: *ѵри-*), 3) (контракција вокала), 40) (*ж > р* у през. *мдрѣм*).

Б) У вези са а к ц е н т и м а случајеви наведени под 1) (губљење дужина), 2) (дужине којих нема у Вука), 3) (ситуација у лок. синг. *о/ѵо*-основа), 4) (*крајевѵ, крајѣва, крајевѵма*), 9) (*дугмѣѵа*), 10) (акцентат придевског вида: *здрѣви, ладнѣ* и сл.), 11) (*мѣнѣ: кдд мене*), 12) (*дѣѣј*), 15) (*ѵзѵшѣ: ѵзѵшѣ*), 16) (*учињѣна*), 17) (*ѵчѣмо*), 18) (*бѣрѣм*) и 19) (*ѵдзовѣм*).

В) У вези с о б л и ц и м а случајеви наведени под 3) (*мѣшћом*), 5) (инстр. синг. *грѣжћом*), 8) (*сѣ шебом*), 12) (*ддлазу*), 13) (3. пл. *шѵчѵ*), 14) (аор. *ддошмо*).

406. Мање је особина данашњег тршићког говора којима се он разликује од Вука а слаже са Пивом и Дробњаком. То су акценатски случајеви наведени под 2) (у ствари само ситуација код присвојних придева типа *мѣмкѣв, дѣѣв, сѣсѵрѵн*, у чему се данашњи тршићки говор слаже и са шумад.-војвођ. диј.), 3) (ситуација у лок. синг. *о/ѵо*-основа), 5) (ном. пл. *вѣнци*), 6) (ном. пл. *мѣнци*), 8) (*нѣ врѣѵа*), 9) (*дугмѣѵа*), 15) (*ѵзѵшѣ — ѵзѵшѣ*), 16) (*учињѣна*), 17) (*ѵчѣмо*) и 19) (*ѵдзовѣм*).

407. Ако упоредимо све ове случајеве, видећемо да их има таквих који се јављају и у данашњем тршићком говору и у Пиви и Дробњаку и у шумад.-војвођ. диј., а нема их код Вука. То су

А) У вези са г л а с о в и м а случајеви наведени под: 3) (контракција завршне вокалске групе у глаголском придеву радном), 40) (*мдрѣм*).

Б) У вези са а к ц е н т и м а случајеви наведени под: 2) (кад је реч о Пиви и Дробњаку у питању су само придеви типа *мѣмкѣв, дѣѣв, сѣсѵрѵн*), 3) (ситуација у лок. синг. *о/ѵо*-основа), 9) (*дугмѣѵа*), 15) (*ѵзѵшѣ — ѵзѵшѣ*), 16) (*учињѣна*), 17) (*ѵчѣмо*), 19) (*ѵдзовѣм*).

В) У вези с о б л и ц и м а случајеви наведени под: 5) (*грѣжћом*).

То су дијалекатске појаве које повезују Пиву и Дробњак, данашњи тршићки говор и шумад.-војвођ. диј., издвајајући их од Вука.

408. Нешто је више појава које повезују данашњи тршићки говор и шумад.-војвођ. диј., раздвајајући их и од Вука и од Пиве и Дробњака. То су

А) У вези са г л а с о в и м а случајеви наведени под: 1г) (*ѵрб-*: *ѵри-*).

Б) У вези с а к ц е н т и м а случајеви наведени под: 1) (губљење дужина), 4) (*крáјевн-крáјевн-крáјевн*), 10) (акценат придевског вида *здравѝ, ладнá*), 11) (*менѐ — кòд мене*), 12) (*двáј*), 18) (*бѐрѐм*).

В) У вези с о б л и ц и м а случајеви наведени под: 1) (*Дрáго: (Дрáгѐ — Дрáгѝн)*), 3) (*мáшѝном*), 8) (*сá шебом*), 12) (*òдлазѝ*), 13) (*ѝѐчѝ*), 14) (*òдошмо*), 16) (*ми би ѝисали*).

409. Мање је појава које повезују данашњи тршићки говор и Пиву и Дробњак, раздвајајући их од Вука и шумад.-војвођ. диј. То су од наведених акценатских појава случајеви под: 5) (*вѐнци*), 6) (ном. пл. *мòмци*), 8) (*нá врáша*).

410. То све значи да је оним својим особинама којима се издваја од Вука данашњи тршићки говор ближи шумад.-војвођ. диј. него Пиви и Дробњаку.

411. Н а п о м е н а. У Јужнословенском филологу, књ. XXVI, св. 1—2, А. М л а д е н о в и ћ је објавио рад *Језичке особине Вуковог краја из 1861. године* (стр. 293—336). Материјал је црпао из приповедака које су записали 1861. год. ђаци лозничке основне школе. У закључку свога рада Младеновић упоређује језички материјал ових приповедака са данашњим тршићким говором и Вуковим језиком и долази до тачног закључка да — *in ultima linea* — језик ових приповедака логично представља једну етапу у развиту од Вуковог језика до данашњег тршићког говора.

Младеновић сматра да се за сада не може дати објашњење једино појави што се резултати друге палатализације у дат.-лок. јд. именица *a*-основе чувају код Вука и у данашњем тршићком говору а нема их у језику лозничких ђака из 1861 (о. с. 334).

Можда се, међутим, објашњење ипак може наћи. Познато је да је Вук често истицао како је говор варошког становништва искварен. Он је, додуше, првенствено мислио на војвођанске вароши, али вероватно ни у србијанским није било боље. Иако можда сви ђаци — скупљачи ових приповедака нису потицали из саме Лознице, треба узети у обзир то да су деца лако подложна утицају средине, тим пре сеоска деца утицају варошке средине. А можда су и сами казивачи хтели да свој језик учине мало отменијим и на тај начин што су уклонили резултате II палатализације у дат.-лок. јд. именица *a*-основе. Иначе, и сáм знам на основу теренског испитивања да је и данас језик мање образованог градског становништва у неким цртама (па и у овој о којој је реч) дијалекатски екстремнији од околног сеоског.

III. ОДНОС ДАНАШЊЕГ ТРШИЋКОГ ГОВОРА ПРЕМА ГОВОРУ ПИВЕ И ДРОБЊАКА

412. Неке сам разлике већ навео говорећи о гласовним, акценатским и обличким разликама између данашњег тршићког говора и Вука; то су:

А) У вези с а г л а с о в и м а случајеви наведени под 1г (*ѝрѝ-: ѝри-*).

Б) У вези с а к ц е н т и м а случајеви наведени под: 1) (скривање дужина), 2) (дужине којих нема код Вука, сем придева типа *мџкѡв, ѡчѡв, сѣсѣрѣн*), 10) (акцентат придевског вида *здрѡвѣ, лѡднѡ*), 11) (*мѣнѣ — кѡд мѣнѣ*), 12) (*ѡвѡј*), 21) (*кѡйѡм*).

В) У вези с о б л и ц и м а случајеви наведени под: 1) (*Дрѡго — Дрѡгѣ — Дрѡгѣн*), 3) (*мѡшѡм*), 8) (*сѡ ѡѡбѡм*), 13) (*сѣчѣ*), 14) (*ѡѡшѡ*), 16) (*ми би дошли*).

413. Има још особина, нарочито акценатских, којима се данашњи тршићки говор разликује од говора Пиве и Дробњака.

1) У Пиви и Дробњаку нема дужине у през. глагола типа *ѡрѣсѣи* (*ѡрѣсем*)⁷¹. У данашњем тршићком говору, као и код Вука и у шумад.-војвођ. диј., та дужина постоји.

2) У Пиви и Дробњаку постоје дужине у облицима типа *крѣшкѡма; гѡрѡв, кѣѣѣѡсѣи; гѣчѣѣи, ѣѡѡѡи, мѣслѣѣи*. У данашњем тршићком говору, као и у Вука и у шумад.-војвођ. диј., нема ових дужина. Објашњење војвођанског *крѣшкѡма* дао сам раније истакавши да га не треба доводити у везу са Пивом и Дробњаком.

3) У Пиви и Дробњаку више је примера са (") у проширеном ном. пл. именица типа *грѡд* него код Даничића и у данашњем тршићком говору⁷². У Вушовићевој источној Херцеговини уопштен је (")⁷³. Вук и данашњи тршићки говор ближи су шумад.-војвођ. диј. (У вези с повлачењем акцента према крају у ген. пл. (*градѡвѡ*), данашњи тршићки говор слаже се са Вуком, Пивом и Дробњаком и шумад.-војвођ. диј. где је такође ово повлачење живо, а разликује од Вушовићеве источне Херцеговине где је чешће *сѣнѡвѡ* а ређе *градѡвѡ*).

4) У дат.-инстр.-лок. пл. типа *грѡд* у херцеговачким говорима силазни акценат почетнога слога или је преовладао у сва три падежа (Вушовић⁷⁴) или је чешћи у 3. и 6. падежу (Вуковић⁷⁵) или је, у најбољем случају, равноправан с повученим акцентом према крају. У данашњем тршићком говору и у шумад.-војвођ. диј.⁷⁶ ово повлачење акцента живље је чак него код Даничића.

5) У пл. именица типа *нѡж* у Вушовићевој источној Херцеговини⁷⁷ доследно је *врѡчеви* а у Пиви и Дробњаку је⁷⁸ или *ѣѣѣѡви* или *дѣѣѡви — дѣѣѡвѡ — дѣѣѡвѡма* или *дѡѡѡви*. У данашњем тршићком говору, као и у Даничића, шумадијско-војвођанском диј.⁷⁹ и плѣвѡвѡлско-доследно је *кѣѣѡчеви* и сл.

⁷¹ СДЗб X 319.

⁷² СДЗб X 200.

⁷³ СДЗб III 41.

⁷⁴ СДЗб III 41.

⁷⁵ СДЗб X 200—201.

⁷⁶ СДЗб XIV 253. НЈ нс XIII 3—5, 251. Московљевић, о. с. 21.

⁷⁷ СДЗб III 41.

⁷⁸ СДЗб X 192—193.

⁷⁹ СДЗб XIV 249. НЈ XIII 252—253. ЗбМСФЛ IV—V 225—234. *passim*. Московљевић, о. с. 11.

⁸⁰ Г. Ружичић, СДЗб III 120.

6) У данашњем тршићком говору, као и у шумад.-војвођ. диј.⁸¹, нема повлачења акц. према крају у лок. синг. именица *о/џо*-основа неутр. (*злаџу*), што постоји у Пиви и Дробњаку⁸².

7) У Тршићу је, као и у Даничића и у шумад.-војвођ. диј.⁸³, *рџкџ*, а у Пиви и Дробњаку *рџкџ*⁸⁴.

8) У данашњем тршићком говору, као ни у Вука ни у шумад.-војвођ. диј.⁸⁵, нема појава у акценту неодређеног вида придева типа: *ндв — ндџа — ндџо*, *мџк — мџка — мџко*, *бџсџар — бџсџира — бџсџиро*. Ова појава постоји у Пиви и Дробњаку⁸⁶.

9) У данашњем тршићком говору, као и у шумад.-војвођ. диј.⁸⁷ нема заменичке ситуације типа *мџне — кџд мџне* што постоји у Пиви и Дробњаку⁸⁸.

10) Ни у данашњем тршићком говору, ни у Вука ни у шумад.-војвођ. диј.⁸⁹ нема преношења акцента типа *дџџ браџа*, које постоји у Пиви и Дробњаку⁹⁰.

11) У данашњем тршићком говору је, као већином код Вука, *дџдџџи*, а у Пиви и Дробњаку, слично шумад.-војвођ. диј.⁹¹, *дџдџџи* и *дџнџџи*.

12) Као у Вука и у шумад.-војвођ. диј.⁹², и у данашњем тршићком говору двосложни глаголи сложени од *џџи* гласе *наџи*, *уџи* и сл. У Пиви и Дробњаку је *дџџи* и *дџџи*⁹³.

13) У данашњем тршићком говору је као у Вука: *џџрџџџи*, а у Пиви и Дробњаку *џџрџџџи*⁹⁴. У шумад.-војвођ. диј. је као у Тршићу⁹⁵.

14) Као код Вука и у шумад.-војвођ. диј.⁹⁶, и у данашњем тршићком говору је *берџмо*, *чиџџџмо* и сл., док је Вуковић у Пиви и Дробњаку забележио и акценте *жџџџмо* (поред *жџџџмо*)⁹⁷.

15) Као код Даничића и у шумад.-војвођ. диј.⁹⁸, и у данашњем тршићком говору глаголи сложени од типа *џџџи* гласе у през. *исџџџџџ* и сл., тј. имају (') на основи. У Пиви и Дробњаку увек је *џџџџџџџ*⁹⁹, тј. с (') на префиксу.

⁸¹ НЈ XIII 256—257. СДЗБ XIV 264—267.

⁸² СДЗБ X 252.

⁸³ СДЗБ XIV 241. НЈ XIII 260. Московљевић, о. с. 4.

⁸⁴ СДЗБ X 231.

⁸⁵ СДЗБ XIV 276—285. ЈФ XXIV 321—326. Московљевић, о. с. 36—46.

⁸⁶ СДЗБ X 277, 278, 280.

⁸⁷ ЈФ XXIII 227—233.

⁸⁸ СДЗБ X 263—267.

⁸⁹ НЈ XII, св. 3—6, стр. 173. За колубарски в. т. 421 (9).

⁹⁰ СДЗБ X 300.

⁹¹ Московљевић, о. с. 57. Ј. Вуковић, СДЗБ X 305.

⁹² СДЗБ XIV 294. ЗБМСФЛ VI 129. Московљевић, о. с. 57.

⁹³ СДЗБ X 306.

⁹⁴ СДЗБ X 304—305.

⁹⁵ СДЗБ XIV 288. ЗБМСФЛ VI 130. Московљевић, о. с. 57—58.

⁹⁶ СДЗБ XIV 286—304. ЗБМСФЛ VI 133—137.

⁹⁷ СДЗБ X 320—325.

⁹⁸ ЗБМСФЛ VI 133. Московљевић, о. с. 84.

⁹⁹ СДЗБ X 321—322.

16) Презент глагола *иди* гласи у данашњем тршићком говору као у Даничића: *идѐм* — *идѐмо* — *идљ*. У Поцерини¹⁰⁰ и Шапцу¹⁰¹ је *идѐм*. У Мачви је *идѐм* (југозапад) и *идѐм* (исток)¹⁰² а у Срему се свугде чују оба акцента¹⁰³. У Пиви и Дробњаку је *идѐм* — *идѐмо* и *идѐмо* — *идљ*¹⁰⁴.

17) У данашњем тршићком говору је, као у Вука, *ийјѐмо* и сл. У шумад.-војвођ. диј. ¹⁰⁵ је *ийјѐмо* и *ийјѐмо*. У Пиви и Дробњаку је *ийјѐм* а само у Дужима *ийјѐм*.

18) У данашњем тршићком говору, код Вука и у Мачви¹⁰⁶ је *чешљаѝе*, а у Пиви и Дробњаку *чешљамо*¹⁰⁷.

19) Као код Вука и у шумад.-војвођ. диј. ¹⁰⁸, и у данашњем тршићком говору је *иуѝтају* и сл. а у Пиви и Дробњаку *ийѝтају* и *ийѝтају*¹⁰⁹.

20) Као код Даничића, и у данашњем тршићком говору је *сведѝм*, док у Пиви и Дробњаку *сѝдѝм*¹¹⁰.

21) Као и код Даничића и у Мачви¹¹¹, и у данашњем тршићком говору је *жѝрѝм*, а у Пиви и Дробњаку *жѝрѝм*¹¹².

22) У Даничића, данашњем тршићком говору и у шумад.-војвођ. диј.¹¹³ је *вдлѝ* (3. пл. през.), а у Пиви и Дробњаку *вдлѝм*¹¹⁴.

23) У данашњем тршићком говору је, као код Даничића и у шумад.-војвођ. диј. ¹¹⁵, *жѝвѝмо*, а у Пиви и Дробњаку још и *жѝвѝмо*¹¹⁶.

414. Сводећи ово излагање о разлици између данашњег тршићког говора и говора Пиве и Дробњака треба да нагласим да се данашњи тршићки говор, разликујући се од Пиве и Дробњака, готово увек слаже с Вуком а у највећем броју случајева слаже се и са шумад.-војвођ. дијалектом.

О разликама између данашњег тршићког говора и Вука говорио сам напред.

Пун паралелизам између данашњег тршићког говора, Вука и шумад.-војвођ. диј. постоји

А) У вези с а к ц е н т о м у случајевима наведеним под: III 1) (*иѝрѝсѐм* према *иѝрѝсѐм* у Пиви и Дробњаку), 2) (одсуство дужина типа

¹⁰⁰ Московљевић, о. с. 83.

¹⁰¹ З6МСФЛ IV—V 227.

¹⁰² З6МСФЛ VI 134.

¹⁰³ СДЗ6 XIV 293.

¹⁰⁴ СДЗ6 X 322.

¹⁰⁵ СДЗ6 XIV 298. З6МСФЛ VI 135. Московљевић, о. с. 83.

¹⁰⁶ З6МСФЛ VI 136.

¹⁰⁷ СДЗ6 X 325.

¹⁰⁸ З6МСФЛ VI 136.

¹⁰⁹ СДЗ6 X 326.

¹¹⁰ СДЗ6 X 325.

¹¹¹ З6МСФЛ VI 136.

¹¹² СДЗ6 X 326.

¹¹³ Мој материјал.

¹¹⁴ СДЗ6 X 325.

¹¹⁵ Мој материјал.

¹¹⁶ СДЗ6 X 327.

к^рушк^ама; г^др^ав, к^йш^на^ст; г^ну^ши, и^дд^аш^и, м^сл^лш^и), 3) (ситуација у проширеном ном. пл. именица типа г^рад), 5) (пл. к^лучеви), 6) (нема лок. синг. неутр. типа з^лашу), 7) (р^ук^у), 8) (нема појава у акценту неодређеног придевског вида типа н^дв — н^два — н^дво и сл.), 9) (нема заменичке ситуације м^ене — к^дд мене), 10) (нема преношења типа д^ва б^ра^ша), 12) (н^аш^и према д^бш^и (и д^бш^и) у Пиви и Дробњаку), 14) (ж^ел^лмо и сл. према ж^ел^лмо (и ж^ел^лмо) у Пиви и Дробњаку), 15) и^ст^еч^е према д^ил^еш^ем у Пиви и Дробњаку), 18) ч^еш^ла^ше према ч^еш^ла^мо у Пиви и Дробњаку), 19) и^ус^та^ју према и^йш^ај^у (и и^йш^ај^у) у Пиви и Дробњаку), 22) в^дл^е према в^дл^м у Пиви и Дробњаку) и 23) ж^ив^лмо према ж^ив^лмо у Пиви и Дробњаку).

Б) У вези с о б л и ц и м а случај наведен под II 16) (ми би и^шсали).

Мислим да се у овоме смислу може говорити о србијанској варијанти Вуковог херцеговачког говора.

415. Много је мање црта којима се данашњи тршићки говор слаже са Вуком а разилази не само од Пиве и Дробњака него и од шумад.-војвођ. диј. То су случајеви у вези с а к ц е н т о м наведени под: III 11) (д^дн^еш^и), 16) (и^дем), 17) (и^йјемо). Занимљиво је да се у случајевима наведеним под 11. и 17. шумад.-војвођ. диј. слаже са Пивом и Дробњаком (бар до извесне мере).

IV. ОДНОС ДАНАШЊЕГ ТРШИЋКОГ ГОВОРА ПРЕМА МАЧВАНСКОМ ГОВОРУ

416. И из досадашњег излагања може се закључити од колике је важности детаљно упоређивање данашњег тршићког говора са суседним говорима. И овога пута задржаћу се на гласовима, акценту и морфологији.

417. У вези са г л а с о в и м а треба говорити о овим питањима.

1) Тршићки говор представља слободну мешавину ијекавизма и екавизма. Мачвански је говор екавски. Али се и у мачванском говору могу срести трагови ијекавских насељавања. Ти спорадични мачвански примери поклапају се с тршићким (д^йјеш^е, ђе, ђ^војка, ђ^д, ђ^раш^и, — к^леш^ие, — м^еђед — како г^дђ).

2) У Мачви нема лика б^йж^али који се јавља у Тршићу.

3) У вези с односом префикса и^рв- и и^ри- прилике су овакве:

Тршић	Мачва
и ^р в- > и ^р е- (и ^р и-)	исто
и ^р и- : и ^р и- = и ^р е-	исто
адв. и ^р е = и ^р ије	и ^р е
предлог: и ^р ед = и ^р ид	и ^р ед (и ^р ид)
и ^р еко = и ^р ико	и ^р еко
и ^р ема = и ^р има	и ^р ема (и ^р има).

- 4) У вези са судбином јата код глагола типа *свѣтѣи* тршићке су прилике најближе приликама у Бадовинцима, месту у југозападној Мачви, што је и разумљиво.
- 5) У осталим случајевима у вези с рефлексима кратког јата испред *ј* мачвански се и тршићки говор поклапају (*сѣдариѣи, бијѣде, није*). Једино: у Мачви је *ди*, а у Тршићу *ђе*.
- 6) У Тршићу је углавном *видио* (*видео*). Приближно тако је и у Мачви.
- 7) У вези с односом рефлекса *Ѣ* и *и* у флексивним наставцима Тршић и Мачва се слажу.
- 8) У Тршићу је *гњѣздо*, а у Мачви *гњѣздо = гњѣздо*.
- 9) И у Тршићу и у Мачви је *сѣкира = сѣкера*.
- 10) У Тршићу је *синѣца*, а у Мачви *сѣнице*.
- 11) У Тршићу је *кдѣба*, а у Мачви *кдѣба*.
- 12) И тршићки и мачвански говор захваћени су и потпуним и делимичним редукцијама вокала.
- 13) И у Тршићу и у Мачви јављају се елизије вокала.
- 14) И у Тршићу и у Мачви јављају се ликови као: *вѣмо, вѣкѢ* и сл.
- 15) У вези с контракцијом завршне вокалске групе у глаг. прид. радном тршићки и мачвански говор се слажу.
- 16) И у Тршићу и у Мачви је: *сѣнице — рѣник, љнѣколо*.
- 17) У Тршићу реч *као* има ове ликове: *ко, ка, каѢ*, а у Мачви: *као, ко, ка, ки*.
- 18) И у Тршићу и у Мачви јављају се контракције типа *ѣдсѢ* и сл.
- 19) И у Тршићу и у Мачви доследно је: *јѣдѣнѣс* и сл.
- 20) У Тршићу нисам забележио лик *ноћос* који се јавља у Мачви.
- 21) У Тршићу је *лѣни (лѣне)*, а у Мачви *лѣне = лѣни*.
- 22) У Тршићу је *бѣгрѣн*, а у Мачви *бѣграм*.
- 23) У Тршићу нисам констатовао затворену артикулацију вокала *а* која се у Мачви може срести пре свега у вези с усненим сугласницима и сонантима.
- 24) И у Тршићу и у Мачви срећу се ликови: *догођај, долеко, чораѣа*.
- 25) И у тршићком и у мачванском говору губи се сугласник *х* у принципу с истим консеквенцијама.
- 26) И Тршићани и Мачвани радо сугласник *Ѣ* замењују сугласником *в*.
- 27) И у Тршићу и у Мачви постоје трагови алтернације *Ѣ : ѣ*, у Мачви нешто изразитији.
- 28) У принципу прилике су исте и у вези са сугласницима *в, ј, ш, ч, ж, џ, љ, њ, њ, њ, л, н, к* и *г*.

29) И у Тршићу и у Мачви звучни сугласници на апсолутном крају речи изговарају се као полувзвучни, али никад не постају дефинитивно безвучни.

30) И у Тршићу и у Мачви у през. глаг. *моћи* јављају се ликови: *мòрѐ, нѐ мору*.

31) Група **stj > шш* и у Мачви и у Тршићу.

32) И у Мачви и у Тршићу през. глагола *искати* гласи: *ѝскā = ѝшшѝ = ѝшѝѝ*.

33) У Мачви је *кѣшшѝен = кѣшѝен*, а у Тршићу *кѣшѝен*.

34) И у Мачви и у Тршићу јавља се аналошко *шћ* код неких итератива VI Белићеве врсте: *нāмешћайи* и сл.

35) И у Мачви и у Тршићу **skj > шш*.

36) И у Тршићу и у Мачви је: *дòћи*. Али сам у Мачви забележио и *изѝйи* (поред чешћег *изѝји/изāји* и сл.), што у Тршићу нисам могао констатовати.

37) И у Тршићу и у Мачви ново јотовање извршено је у истим категоријама у којима и у књижевном језику.

38) У вези с најновијим јотовањем треба узети у обзир чињеницу да тршићки говор представља слободну мешавину ијекавизма и екавизма а да је мачвански говор екавски, али да сам првенствено у говору старијих особа забележио и нешто ијекавских ликова. Могу рећи да мачвански примери *кљѝшѝѝе*, — *ћѝвòјка*, *ћѝрайи*, — *мѝћед* одговарају тршићким приликама и да и остали мачвански ијекавски случајеви не дају повода да се констатује било каква дубока принципска разлика између Тршића и Мачве.

39) И у Тршићу и у Мачви је *ѝòсѝ/једāнѝс*.

40) И у Мачви и у Тршићу је *ѝйѝца*, *чѝла*.

41) У Мачви је *шѝница/ѝшѝница*, *сѝјѝ/ѝсѝје* а у Тршићу *шѝница*, *сѝјѝ*.

42) И у Мачви и у Тршићу јавља се *-вш-/-ѝш-*, *-вч-/-ѝч-*.

43) У Тршићу је *гњѝздо* а у Мачви *гњѝздо/гњѝздо*.

44) И у Тршићу и у Мачви је *знāш/нāдѝш*.

45) И у Тршићу и у Мачви је *ш њѝм*.

46) И у Тршићу и у Мачви је *рāжљѝѝи*.

47) И у Тршићу и у Мачви је *кѝѝѝи*.

48) У Тршићу је *вдѝ'њāк*, а у Мачви *вдѝњāка*.

49) У Тршићу је *ѝвайио* а у Мачви *ѝвайѝ (ѝфайѝ)*.

50) И у Мачви и у Тршићу је: *башча/башѝа*.

51) И у Мачви и у Тршићу је у принципу *рāвна/дāмно*.

52) И у Тршићу и у Мачви је *гѝмно (гѝвно)*.

53) И у Тршићу и у Мачви је *млòго/млòго*.

54) У Тршићу је *млāда* а у Мачви *млāда/млāд*.

55) И у Тршићу и у Мачви је *зѝмља/зѝмња*.

56) И у Тршићу и у Мачви је *-вљ-/-љ-*.

57) И у Тршићу и у Мачви је *вл/л*.

58) И у Тршићу и у Мачви је *ѝддне*.

59) У Тршићу је *ддма* а у Мачви *ддма/дма*.

60) И у Тршићу и у Мачви је *йāнићим*.

61) У вези с односом *шић/ћ* и у Тршићу и у Мачви је *двйићина/дйићина*.

62) У Тршићу је *брез* а у Мачви *брез/йрез*.

418. У вези с а к ц е н т о м треба говорити о овим појавама.

1) И у мачванском и у тршићком говору губе се Даничићеве неакцентоване дужине; у мачванском говору у већем броју категорија него у тршићком, али су услови у оба говора исти.

2) Принциписки у истим случајевима и у тршићком и у мачванском говору јављају се неакцентоване дужине којих нема код Даничића.

3) У лок. јд. именица м. р. *о/јо*-основа са старим акцентом на почетном слогу прилике су исте и у Мачви и у Тршићу.

4) Слично је и у ном. мн., ген. мн. и дат.-инстр.-лок. мн. Од разлика у детаљима забележимо да је у Мачви, као и код Даничића, *снѣгови*, а у Тршићу *снѣгови*. Али мислим да овим појединостима не треба придавати особит значај при проучавању порекла данашњег тршићког говора.

5) И у Тршићу и у Мачви је: *крајевѝ* — *крајѝвѝ* — *крајевѝма*.

6) У Тршићу је ном. мн. *мѝмѝци* а у Мачви *мѝмѝци*.

7) У Мачви нема појаве *на вѝраћѝа/вѝраћѝима* која постоји у Тршићу. У Мачви је: *на вѝраћѝа/вѝраћѝима*.

8) У осталим појавама у вези с акцентом именица средњег рода *о/јо*-основа мачванске и тршићке прилике принциписки су једнаке.

9) У множини именица средњег рода *ић*-основе и у Мачви и у Тршићу акценат се помера према крају: *увѝиѝа* — *увѝиѝѝа* — *увѝиѝѝима*.

10) Појаве у акценту у парадигми именица *а*-основе исте су и у Тршићу и у Мачви.

11) Исто важи и за акценат у парадигми именица *й*-основе.

12) У вези с акцентом придева тршићки и мачвански говор слажу се у две веома значајне појаве:

а) ни у Тршићу ни у Мачви нема појаве која се може представити формулом *вѝсео* — *весѝла* — *вѝсело*;

б) и у Тршићу и у Мачви акценат се у одређеном виду придева повлачи према крају у много већем броју категорија него код Вука.

13) И у Тршићу и у Мачви постоји акценатска појава код заменица која се може изразити у формули:

мѝнѝ, кѝд мѝне: *мѝни, о мѝни*.

14) Показне заменице *овај* и сл. у Мачви гласе: *дѝвѝј* = *дѝвѝј*, *дѝ овог* (*дѝ овог*). У Тршићу је: *дѝвѝј* (*дѝвѝј*), *дѝ овог*.

15) Акценат бројева и прилога не даје повода за посебне напомене.

16) У Мачви је *дѝнѝићѝи* (*донѝићѝи*) а у Тршићу само *дѝнѝићѝи*.

17) У Мачви је *йѝмѝрѝићѝи* (*умѝрѝићѝи*) а у Тршићу само *йѝмѝрѝићѝи*.

18) И у Мачви и у Тршићу је *йѝзѝићѝи/изѝићѝи*.

19) И у Мачви и у Тршићу је *дѝћѝи*.

20) У Мачви је *дѝвѝсѝићѝи* (*йѝрѝвѝсѝићѝи*), а у Тршићу *дѝвѝсѝићѝи*.

21) У Мачви је *ићѝућѝи, изѝућѝи, озѝићѝи* а у Тршићу *ућѝи, уѝућѝи* = *дѝзѝићѝи*.

22) Аориски акценат принципски је исти у Тршићу и у Мачви.

23) Ни у Мачви ни у Тршићу нема у акценту глаг. прид. радног појаве која се може изразити у формули *идчео* — *идчела* — *идчело*, већ су прилике као у књиж. јез.

24) У Мачви је: *изшѣб* = *изшиб* (*изшило*), а у Тршићу *изшѣб* = *изшиб*.

25) Ни у глаг. прид. трпном ни у Тршићу ни у Мачви нема појаве која се може изразити формулом: *идчѣи* — *идчѣша* — *идчѣшо*, већ су прилике као у књиж. јез.

26) И у Мачви и у Тршићу је: *учињѣна*.

27) И у Мачви и у Тршићу само је *идчѣмо*, *чишѣмо* и сл.

28) И у Мачви и у Тршићу само је *извѣзѣм*, *исидѣчѣ*.

29) У Мачви је *донѣсѣм* = *дднесѣм* а у Тршићу *дднесѣш* = *идре-несѣмо*.

30) У Мачви је *идѣм/идѣм* а у Тршићу само *идѣм*.

31) И у Мачви и у Тршићу је *идѣмо/идѣмо*.

32) У Мачви је *берѣ* (*бѣрѣ*) а у Тршићу само *берѣмо*.

33) У Мачви је *идозѣвѣ/идозѣвѣ* а у Тршићу само *идозѣвѣ*.

34) У Мачви је *идѣјѣм* (*идѣјѣ*) а у Тршићу само *идѣјѣмо*.

35) У Мачви је: *идѣјѣм* (*идѣјѣм*) а у Тршићу само *идѣјѣм*.

36) И у Мачви и у Тршићу је *идѣшѣм се*.

37) И у Мачви и у Тршићу је: *идѣм*, *идѣмо*.

38) У Мачви је: *идѣшѣ*, а у Тршићу: *идѣшѣ*.

39) И у Мачви и у Тршићу је: *идѣ ваља* = *идѣ ваљѣ*.

40) И у Мачви и у Тршићу је: *идѣ вајѣ*, *идѣ рајѣ*.

41) И у Мачви и у Тршићу је: *идѣ јѣ*.

42) И у Мачви и у Тршићу је: *идѣ је* = *идѣ је*.

419. У вези са морфологијом треба говорити о овим појавама.

1) Наставци „тврдих“ основа у већем се броју категорија шире на „меке“ основе у мачванском говору него у тршићком. Ево схеме:

Тршић	Мачва
<i>идѣном</i>	<i>идѣном</i>
<i>идѣшеви</i> (<i>идѣрѣви</i>)	<i>идѣшеви</i> (<i>идѣрѣви</i>)
<i>идѣшег</i>	<i>идѣшег</i> (<i>идѣшег</i>)
<i>идѣшем</i>	<i>идѣшѣм</i> (<i>идѣшем</i>)
<i>идѣшѣ</i>	<i>идѣшѣ</i> (<i>идѣшѣ</i>)
<i>идѣшо</i>	<i>идѣшо</i> (<i>идѣше</i>)

2) И у Тршићу и у Мачви инстр. јд. именице *идѣшѣ* гласи: *идѣшѣм*.

3) И у Тршићу и у Мачви јављају се множински ликови као *идѣшѣви*.

4) И у Тршићу и у Мачви постоји ген. мн. *идѣшѣ*.

5) И у Тршићу и у Мачви јавља се архаични ак. мн. *идѣшѣ*.

6) У Тршићу нема архаичних инстр. мн. и лок. мн. именица м. р. који се спорадично могу срести у Мачви.

7) У Тршићу је: *Драго* — *Драгѐ* — *Драгѝн*. Оваква се промена јавља и у Бадовинцима, у југозападној Мачви (поред ређег *Аца* — *Ацѐ*). На осталом делу мачванске територије је: *Бџа* — *Бџѐ*.

8) И у Тршићу и у Мачви тросложна и вишесложна лична имена на *-ија* задржавају ту варијанту : *Вићѝнија*.

9) Суфикс *-ин* чува се у јд. и у Тршићу и у Мачви: *чџанин* и сл.

10) У Тршићу је *ћџд*, *ћџдови*, а у Мачви *дџда* = *ћџд*, *дџдови*.

11) И у Тршићу и у Мачви је: *вџче*, ген. јд. *вџчера*.

12) И у Тршићу и у Мачви јавља се у мн.: *јаја* = *јајцѝта*.

13) Измена сугласника *к*, *г* и *х* испред *и* у *ц*, *з* и *с* у дат.-лок. јд. именица *а*-основе у Тршићу је доследнија него у Мачви.

14) И у Тршићу и у Мачви вок. јд. тросложних женских личних имена на *-ица* гласи: *Мѝлица*.

15) И у Тршићу и у Мачви чест је наст. *-и* у ген. мн. именица *а*-основе.

16) У Тршићу нисам чуо примере с архаичним лок. мн. именица *а*-основе који се могу спорадично срести у Мачви.

17) И у Тршићу и у Мачви ном. мн. именице *свиња* гласи: *свиње*.

18) У Тршићу је *наћве*, а у Мачви *наћуве*.

19) У Тршићу је инстр. јд. *маѝти* = *маѝћу* = *маѝћом*, а у Мачви: *маѝћом* = *глаћу*.

20) У Тршићу нема ном. мн. типа *јѝнеди*, који се среће у Мачви.

21) И у Тршићу и у Мачви именица *маѝти* једнако се деклинира.

22) У Тршићу нема дат. јд. *менѐ*, *ѝџџѐ* који се спорадично може чути у Мачви поред чешћег *мени*, *ѝџџи*.

23) У Тршићу нема енклитичког дат. јд. *је м. јој* који се спорадично јавља у Мачви.

24) И у Тршићу и у Мачви јављају се, поред чешћих књижевних, и ликови: *ѝџџом*, *сеџом*.

25) И у Тршићу и у Мачви јавља се лик: *јаџи*.

26) И у Тршићу и у Мачви јављају се ликови типа: *Јџвањџан*, — *џрмињски*.

27) И у Тршићу и у Мачви је: *вѝшѝли*.

28) И у Тршићу и у Мачви постоје компаративи типа: *лџѝшији*.

29) У Тршићу је *дѝљи* — *дѝџџ*, а у Мачви *дѝљи*, *дѝљи*.

30) У Тршићу је *дѝљѐ*, а у Мачви *дѝље* = *дѝље*.

31) И у Тршићу и у Мачви је: *њѝн* и *нѝѝн*.

32) У Тршићу је *њѝџ* и *њѝџ*, а у Мачви *њѝџ*, *њѝџ*, *њѝџој* и *њѝн*.

33) И у Тршићу и у Мачви је: *каџав* = *каџи*.

34) И у Тршићу и у Мачви је: *чѝѝрѝ*, — *јџџѝнѝс*, — *ѝџѝѝѝ*.

35) И у Тршићу и у Мачви је: *јџџѝрџџ* = *јџџѝнѝѝѝѝ*.

36) У Тршићу сам записао *јџџѝѝѝ*, а у Бадовинцима *јџџѝѝѝѝѝ*.

37) И у Тршићу и у Мачви је *нѝѝѝ* = *нѝѝѝ* = *нѝѝѝм*.

38) У Тршићу је *с* = *са*, а у Мачви *с* = *са* = *сас* = *су*.

39) И у Тршићу и у Мачви јавља се предлог *увџче* у значењу „уочи“.

76) У Тршићу је императив *брџ* а у Мачви *брџи*.

77) У Тршићу је *бѣжати* (*бѣжати*, *бижати*) = *бѣгати* (*бѣгати*), а у Мачви *бѣжати* = *бѣгати*, што је принципски исто кад је реч о глаголским основама.

78) У Тршићу је *ћушати*, а у Мачви *ћушати* = *ћушати*.

79) У Тршићу је *бѹдѣ* а у Мачви *буде* = *будне* = *бидне* = *биде* = *бине*.

80) У Тршићу је *идзнајѣм* а у Мачви *идзнајѣм* = *идзнѣм*.

81) У Тршићу је *зайсуиѣ*, *заграћују*, *казујѣмо*, *дарују*, а у Мачви *доцѣкуиѣм* = *изграћивѣ се*.

82) И у Тршићу и у Мачви је *јушати* = *јусати*.

83) И у Тршићу и у Мачви има појава т. *јрислошати*.

84) И у Тршићу и у Мачви јавља се аналошко *-шћ-* код неких итератива VI Белићеве врсте: *намешћати* и сл.

V. ОДНОС ДАНАШЊЕГ ТРШИЋКОГ ГОВОРА ПРЕМА ГОВОРУ ВАЉЕВСКЕ КОЛУБАРЕ

420. Током августа 1959. год. проучавао сам говор Ваљевске Колубаре и Ваљевске Тамнаве. У монографији *Мачвански говор* (СДЗБ XVI 179—314) изнео сам само неке важније одлике говора Ваљевске Колубаре и Ваљевске Тамнаве а у Зборнику Матице српске за филологију и лингвистику, књ. IX (1966) објавио сам рад *Главније акценатске особине у говору Ваљевске Колубаре* (стр. 77—95).

421. Зато је најбоље да најпре говорим о односу а к ц е н т а у тршићком говору с једне и колубарском (и тамнавском) говору са друге стране. Треба говорити о овим појавама.

1) На самом почетку ваља указати на две крупне разлике између тршићког и колубарског говора:

а) У колубарском говору (не, додуше, на целој његовој територији) јављају се, у познатој позицији, дужине типа *дѣнуши*, *нацршати*, *чидшиши*, — *гѣрѣв*, *кѣињѣси*, — *кућѣма*. У Тршићу тога нема. С Тршићем се слажу Мачва и Тамнава.

б) У колубарском говору (али опет не на целој његовој територији) спорадично се јавља инфинитивни акценат *јрѣћи*, поред чешћег *дѣћи*. У Тршићу тога нема. С Тршићем се слажу Мачва и Тамнава.

2) И у тршићком и у колубарском говору губе се Даничићеве неакцентоване дужине. Услови за губљење исти су у оба говора, али је у колубарском говору овом појавом захваћен већи број категорија него у тршићком.

3) Принципски у истим категоријама (кад се изузму појаве о којима је овде било речи у т. 421. 1) а) и у тршићком и у колубарском говору јављају се дужине којих нема код Вука и Даничића.

4) Ни у вези с акцентованим дужинама нема принципских разлика између тршићког и колубарског говора.

5) У вези с преношењем акц. на проклитику с именица не могу да укажем на принципске разлике између тршићког и колубарског говора.

30) Ни у глаг. прид. трпном ни у Тршићу ни у Колубари нема појаве која се може представити формулом $\bar{y}d\check{c}ei\bar{y}$ — $\bar{y}o\check{c}ei\bar{y}$ — $\bar{y}d\check{c}ei\bar{y}$, већ су прилике као у књижевном језику.

31) И у Тршићу и у Колубари је *учињена*.

32) И у Тршићу и у Колубари је *иџемо, чишамо*.

33) У Тршићу је: *извезем, исидече*, а у Колубари: *доведѐ = ддведѐ*.

34) И у Тршићу и у Колубари је *дднесџи = иренесемо*.

35) У Тршићу је *идѐм*, а у Колубари: *идѐм = идѹ*.

36) И у Тршићу и у Колубари је *ддђѐм = идђѐм*.

37) У Тршићу је *беремо*, а у Колубари *бѐремо*.

38) У Тршићу је *идзовѹ*, а у Колубари *идзвѐ = идзовћ*.

39) И у Тршићу и у Колубари је *ишјемо*.

40) У Тршићу је *кдйѐм*, а у Колубари *кдйѐ (кдйѐ)*.

41) У Тршићу је *чџшѐиџе*, а у Колубари *чџшѐамо = чџшѐамо*.

42) И у Тршићу и у Колубари је *имамо*.

43) У Тршићу је *не ваљѐ = нѐ ваљѐ*, а у Колубари *не ваљѐду = нѐ ваљѐду*, што је исто.

44) И у Тршићу и у Колубари је *чувајѹ, сѹремају*.

45) У Тршићу је *није = није*, а у Колубари *није*.

46) И у Тршићу и у Колубари је *ајдемо*, што одговара Вуку.

422. Када је реч о односу данашњег тршићког говора према говору Ваљевске Колубаре, сем о акценту, треба говорити још о овим појавама:

1) Данашњи тршићки говор представља слободну мешавину ијекавизма и екавизма. Говор Ваљевске Колубаре припада шумад.-војвођ. диј. Али је важно истаћи да сам у Колубари слушао на месту јата глас између *e* и *u*.

2) У Тршићу је *сиџео = љео = шџео*. Лик *сиџео* забележио сам и у Ваљевској Колубари; у Мачви га нема.

3) И тршићки и колубарски говор захваћени су разним вокалским редуцијама. Њих познаје и мачвански и источнобосански.

4) И тршићки, и колубарски и мачвански захваћени су разним вокалским контракцијама и елизијама.

5) И у тршићком и у колубарском губи се *x*.

6) И у Тршићу и у Ваљевској Колубари постоје појаве *вљ > љ* и *вл > л*.

7) Заменички облик *зѐ иџебом* познат је и у Тршићу и у Ваљевској Колубари.

8) У Тршићу је *њџов = њџв*, а у Ваљевској Колубари *њин*.

9) У Тршићу је *изићи = изаћи*, а у Ваљевској Колубари много чешће *изићи*, а знатно ређе *изаћи*.

10) У Тршићу је *вршији*, а у Ваљевској Колубари *врџи*.

11) И у Тршићу и у Ваљевској Колубари јавља се през. *ириџе*.

12) У Тршићу нема наст. -ду у 3. л. мн. през., а у Ваљевској Колубари постоји.

13) 3. л. мн. през. типа *иџраје* постоји у Ваљевској Колубари и Мачви (разуме се, поред *иџрају*), а нема га у Тршићу.

14) Употреба ген. уз глаг. *ийиайи* особина је и тршићког и колубарског говора.

15) Употреба ген. с предлогом *за* у случајевима типа *ориљају за лејшине* постоји и у Тршићу и у Ваљевској Колубари.

423. Говорећи о становништву западне Србије (у студији *Мешанасијазичка креињања, њихови узроци и последице*, СЕЗБ XXIV, 67—68) Ј о в а н Ц в и ј и ћ указује на разлику између *йодринског* и *ваљевског* становништва. Мислим да ову Цвијићеву констатацију нарочито потврђују ове језичке чињенице.

1) Ни у Тршићу ни у Мачви нема дужина типа *дѣнѣи*, *црѣи*, *чѣи*, *кѣи*, — *гѣрѣв*, *кѣи*, — *кућама* које постоје у Ваљевској Колубари (не, додуше, на целој колубарској територији). Тамнава се слаже с Мачвом и Тршићем.

2) Ни у Тршићу ни у Мачви нема акцента типа *йрѣћи* који се спорадично може чути у Ваљевској Колубари. И овде се Тамнава слаже с Тршићем и Мачвом.

3) Ни у Тршићу ни у Мачви не може се на месту старог јата чути глас између *е* и *и*, а у Колубари може. Ж и в о ј и н П. С и м и ћ (*Предавања из српског језика на йрактичним учѣиљским йредавањима у Негојину* 1882, Бгд 1882, стр. 55. *Српска грамајика за основне школе у краљевини Србији*, Бгд 1887, стр. 177) и С т о ј а н Н о в а к о в и ћ (*Неговање језика српског*, Глас X, Бгд. 1888, стр. 66) кажу да су ову појаву слушали у ондашњем тамнавском срезу.

VI. ОДНОС ДАНАШЊЕГ ТРШИЋКОГ ГОВОРА ПРЕМА ГОВОРУ СЕЛА БИОСКЕ (УЖИЧКИ КРАЈ)

424. У Годишњаку Филозофског факултета, књ. IV (Нови Сад, 1959) др Павле Ивић објавио је *Извештај о дијалектолошкој екскурзији йо ужој Србији* (стр. 397—400). Заједно с Александром Младеновићем и групом студената проф. П. Ивић је, између осталог, посетио и село Биоску, западно од Ужица. На стр. 399—400. овога извештаја приказане су најважније особине у говору села Биоске. На тај начин у могућности смо да тршићки говор упоредимо с ужичким.

1) И Тршић и Биоска имају четвороакценатску систему млађих новоштокавских говора.

2) И у Тршићу и у Биоски у сложеницама могућно је чути силазни акценат у средини речи.

3) Биоска по свој прилици боље чува Даничићеве неакцентоване дужине од Тршића, али је важно истаћи да су услови за факултативно скраћивање које се почиње јављати и у ужичком крају у суштини исти као и у Тршићу и у шумадијско-војвођанском дијалекту.

4) И у Биоски се „под утицајем књижевног језика“ почињу јављати и екавски ликови, иако је и ово говор источнохерцеговачког типа (стр. 397).

5) И у Биоски је код рефлекса дугог јата други део дуг.

6) У Биоски „рефлекс кратког јата јогује дентале (*л, н, њ, д, с, з*; ту је и тип *седок*), али не и лабијале“. У Тршићу најновијим јото-

вањем захваћени су само *л, н, њ* и *џ*; нису, дакле, захваћени *с* и *з*, а такође ни лабијали.

- 7) И у Тршићу и у Биоски рефлекс кратког јата иза *р* увек је *е*.
 - 8) Према тршићком *нисам, њим*, у Биоски је *нијесам, њијем*.
 - 9) Ликови типа *живили, бјжало* јављају се и у Тршићу и у Биоски.
 - 10) И у Тршићу и у Биоски постоје појаве контракције вокала.
 - 11) И у Тршићу и у Биоски постоји супституција *ф* са *в*.
 - 12) И у Тршићу и у Биоски изгубљен је сугласник *х*.
 - 13) У Тршићу нема појаве *-х > -к* (код *њик* и сл.) која постоји у Биоски.
 - 14) У Биоски је *њшњро*, а у Тршићу *-њро = -њро*.
 - 15) И у Тршићу и у Биоски јавља се през. *море = може*.
 - 16) И у Тршићу и у Биоски постоји појава *њ > в* пред спирантима.
 - 17) У Тршићу нема лика *дојем = дођем* који је проф. П. Ивић забележио у Биоски.
 - 18) У Тршићу нема инстр. јд. типа *сџлим* који је проф. П. Ивић забележио у Биоски.
 - 19) У Тршићу нема енклитике *њага* (у *њага* и сл.) коју је проф. П. Ивић забележио у Биоски.
 - 20) Партикуле се очевидно употребљавају и у Тршићу и у Биоски.
 - 21) И у Тршићу и у Биоски глаголи на *-а* имају у 3. л. мн. през. *-ају*.
 - 22) У Тршићу је *награде (долазу)* а у Биоски само *-њ*.
 - 23) И у Тршићу и у Биоски чува се инфинитивни наст. *-и*.
 - 24) И у Тршићу и у Биоски аорист је у живој употреби.
 - 25) У Тршићу се од облика имперфекта чува једино лик *бијаше*. За Биоску П. Ивић каже да се имперфекат употребљава ређе од аориста па одмах у загради додаје: „... забележено свега неколико пута *бијаше*“.
 - 26) Ни у Тршићу ни у Биоски у вези с употребом енклитика очевидно не владају строго књижевне прилике.
 - 27) У Тршићу нисам забележио употребу акузатива у случајевима као: *њуре га виш вњру*, коју П. Ивић засведочава за Биоску.
- Из свега овога се види да је говор Биоске динарскији од тршићког, што је и природно.

VII. ОДНОС ДАНАШЊЕГ ТРШИЋКОГ ГОВОРА ПРЕМА ИСТОЧНОБОСАНСКОМ ГОВОРУ

425. Најпре ћу говорити о односу данашњег тршићког говора према тузланском. Као што је познато, И в а н Б р а б е ц објавио је у Питањима књижевности и језика (књ. IV и V, св. Б) расправу *Glavnije fonetske osobine govora u tuzlanskom kraju* (стр. 43—68).

После тога упоредићу данашњи тршићки говор и шире, тј. с источнобосанским говором уопште. Као што је познато, Д а л и б о р Б р о з о в и ћ објавио је у II књ. Hrvatskog dijalektološkog zbornika

студију *О проблему ијекавшоћаканског (истоћнобосанског) дијалекта* (стр. 119—208).

А) Однос данашњег тршићког говора према тузланском говору

426. Тузлански је говор ијекавски (Брабец, стр. 48. и даље); тршићки говор представља слободну мешавину ијекавизма и екавизма.

427. Рефлекс дугога јата у тузланском је говору овакав:

а) *ријџка*;

б) *сијџено* = *сиџено*.

То значи да је тршићки говор по рефлексу дугог јата ближи тузланском него Вуковом језику и дробњачком говору.

428. О јотовању сугласника у вези с кратким јатом треба рећи ово:

а) дентали *џ* и *џ* доследно се јотују у Тршићу. Примери као *џед*, *џерајџи* и сл. чешћи су у источном делу тузланске области: „ . . . највише се јотовање чује уз Дрину, а идући према западу мање“ (Брабец, о. с. 61);

б) радни придев м. р. јд. од гл. *хиџиџи* гласи у Тршићу *сиџо*, *џо*, *шџо*. У тузланском је: *сиџио*, *џио*, *џео*, *шџео*, *џјео*; у ж. р. јд.: *џела*, *сџела*, *сиџела*, *шџела*, *џјела*; у ж. р. мн.: *шџеле* (Брабец, о. с. 61);

в) спиранти *с* и *з* не јотују се у Тршићу. Брабец је у тузланској области констатовао *џ*, у примерима типа *осџам*, па и *џуџра* (Брабец, о. с. стр. 61);

г) У Тршићу се никад не јотују *џ*, *б*, *в* и *м*. Из последњег пасуса на стр. 61. излази да тога нема ни у тузланском говору. Међутим, идући према истоку и југу тузланске области у облицима од инф. основе гл. VII Белићеве врсте могу се срести и ликови као *живџиџи* (Брабец, о. с. 52), чега у Тршићу нема.

429. У Тршићу је рефлекс кратког јата иза *р* доследно *е*: *врџмена* и сл. (изузимам ликове као *џрџела* = *џрџила*). У тузланском говору *р* + кратко јат дају *ре* = *рје* (Брабец, о. с. стр. 52).

430. У Тршићу је:

а) *џрџациџиџи* = *џрџациџиџи*;

б) *џрџимају* = *џрџеџиџио*;

в) *џрџје* = *џрџе*;

г) *џрџед* = *џрџид*, *џрџеко* = *џрџико*, *џрџема* = *џрџима*.

У тузланском говору је:

а) *џрџиџ*;

б) *џрџид*, *џрџико*;

в) код православаца источно од Тузле је екавски рефлекс, док је код католика и муслимана, нарочито у средини и на западу области икавски рефлекс (Брабец, о. с. 51);

г) *џрџје* (о. с. 52).

431. Брабец је у тузланском говору забележио изванредан број икавизма од којих је неке покушао и да објасни (стр. 50—54).

Овде ћу само приказати источнобосанске прилике.

Уопште, икавизама је више на западу (стр. 51).

а) Утицајем непчаних сугласника Брабец тумачи ликове: *бижши*, *бижи*, *биже*, *бижали*, *бижише*, — *смиј*, — *лије*, — *Недиљко*, *недиља*. За лик *йосику* сматра да је настао према *йосичем*.

б) Утицајем суседног вокала и тумачи ликове *невистйице*, *сикирйица*, *йроневирио*, *йријовидио*; тако свакако треба схватити и ликове *зайовидио*, *зайовидили*.

в) За ликове *сидјели*, *сиде*, *сйаросидјелица* сматра да су настали или под утицајем палаталног елемента или дисимилацијом.

г) За итератив *ливайи* сматра да је настао према *лийти*.

д) За број *двй* сматра да је настао према *йри*.

ђ) За лик *свидок* сматра да га је тешко објаснити.

е) Лик *чоик* не објашњава.

ж) Сем тога, у тузланском је говору још:

α) *ди је*, *дикоји*, *негди*;

β) *овде*, *овдек*, *овдекаре* = *овди*, *ноде*;

γ) *гори*, *горикар*, *доли*, *доликар*.

з) У придевско-заменичкој промени јављају се у тузланском говору и ијекавски и икавски ликови: *овијем* = *својим* (Брабец, о.с.51).

и) У инф. осн. у тузланском је говору *лейтила* и сл., али је према истоку и југу и: *живјели* = *живљела* (стр. 52).

ј) Муслимани и католици говоре: *њейко* и сл. (loc. cit.).

к) Изворно *ир* често даје *ијер* = *јер* (Брабец, о. с. 53).

Тршићки се с тузланским говором слаже у овоме:

а) познаје лик *биже* и сл., али има и *б(ј)егайи*, *б(ј)ежайи*;

б) и у Тршићу је *лија*;

в) у Тршићу је *сйкира* = *сйкера*;

г) доследно је: *овде*, *воде*, *ноде*.

О осталоме в. одељак о јату.

432. У тузланском постоји затворено дуго *а* (И. Брабец, о. с. 62), а у тршићком га нема.

433. У тузланском је *мињи* (Брабец, о. с. 64), а у тршићком *мдњи*.

434. У Тршићу је *деветйоро* = *деветйеро*, а у тузланском „готово увијек“ *-еро*, *-ерица* (loc. cit.).

435. У Тршићу нема појаве типа *еви ђевер* м. „овај девер“ која постоји у тузланском (Брабец, о. с. 64).

436. У Тршићу је *шйай*, *ушйай*. У тузланском је тако на истоку, а на западу код католика и муслимана је *шћай* (Брабец, о. с. 58).

437. У Тршићу је *йска* = *йшић* = *йшћ*. У тузланском „већином“ *ишћем* (loc. cit.).

438. У Тршићу је *мљдшћ*, *йршћ*. У тузланском је *йљешћем*, *сйишћем* (loc. cit.).

439. И у тршићком и у тузланском говору (loc. cit.) такође је *кршићен*.

440. И у тузланском (loc. cit.) и у тршићком јавља се аналошко *шћ* код итератива типа *кршићавā* и сл.

441. Ново јотовање извршено је и у тузланском (Брабец, о. с. 63) и у тршићком говору. Али је Брабец ипак забележио „неколико изузетака“: *дјаци, родјак, судје, влаије* (о. с. 63) и топоним *Трсије* (о. с. 60).

442. На западу тузланске области јављају се ликови типа *йојдемо* (Брабец, о. с. 62—63). Тога у Тршићу нема.

443. Код муслимана и католика през. гл. *ићи* гласи у тузланском *ићем*. Изгледа да православци у целој области имају облике са *д* (Брабец, о. с. 63). У Тршићу је доследно: *идѐм*.

444. У Тршићу је: *лѣвша = лѣишā, лијсала, кдвчи, двишиина = дйишиина, — цѣвиѓ, — цѣвке = цјѣвке*. Сличних појава има и у тузланској области: у *овћини* и сл. (Брабец, о. с. 65).

445. У тршићком говору не губи се *д* испред *н* и зубних спиранихата и африката, што је карактеристично за тузланску област (Брабец, о. с. 64—65).

446. У тршићком говору спиранти *с* и *ш* не прелазе испред зубних африката и назала у *х*, што је особина тузланског говора (Брабец, о. с. 65).

*Б) Однос данашњег тршићког говора према
источнобосанском говору уошћије*

447. Ослањајући се, пре свега, на излагање П. Ивића у *Дијалектологији*, а затим допунивши то излагање, Далибор Брозовић је у својој студији *О прблеми ијекавскоšћакавског (истоћнобосанског) дијалекта* у 24 тачке табеларно приказао однос северозападног и југоисточног дела источнохерцеговачког дијалекта а затим показао какве су прилике у источнобосанском говору у вези са те 24 тачке (HDZb II 122—128).

Хоћу да табеларно покажем однос данашњег тршићког говора према источнобосанском говору уопште на тај начин што ћу на левој страни табеле приказати како у вези с те 24 тачке изгледа источнобосански а на десној тршићки говор.

Брозовић с правом истиче да у ове 24 тачке нису обухваћене све и то веома значајне одлике говора у источној Босни (даље у раду он потанко даје и друга важна обавештења). За наш посао, међутим, довољно је да тршићки говор упоредимо с оним што о тузланском говору износи И. Брабец у своме раду и с ове 24 тачке које је побројао Д. Брозовић.

Ево, дакле, табеле.

источнобосански	тришњки
чешће двосложан изговор дугог јаџа	<i>џџа, џџе, џџеџ</i>
вокалске редукције	вокалске редукције
чување <i>-си</i>	чување <i>-си</i>
нема промене <i>-x > -к, -г</i>	нема промене <i>-x > -к, -г</i>
нема примера т. <i>седочии</i>	нема примера т. <i>седочии</i>
старији или уопште нестандардни мн. наставци у именица	књижевне прилике + <i>у гosci</i>
<i>Буро — Буре</i>	<i>Буро — Буре</i>
нема енклитика <i>ни, ви</i>	нема енклитика <i>ни, ви</i>
имперфекат у процесу губљења	чува се једино облик <i>бијаше</i>
футур II несврш. глаг. = <i>будем</i> + инфинитив	књижевне прилике
<i>чијџмо, чиниџе</i>	<i>чијџмо, чиниџе</i>
ген. јд. <i>мџне</i> , дат. јд. <i>мџни/мџни</i>	ген. јд. <i>мџнџ/кџд мене</i> , дат. јд. <i>мџни</i>
нема дат. јд. <i>мене, џебе, себе</i>	нема дат. јд. <i>мене, џебе, себе</i>
<i>вџсео — вџсџла — вџсело</i>	књижевне прилике
<i>чџивџро</i>	<i>-џро/-џро</i>
нема узлазног акцента испред инфинитивног наставка	<i>дџнџи, мрџи/џмрџи, џзџи/џзџи, нџи, дџвџи, џвџи, џвџи/џзџи</i>
<i>џлџџџмо, џрџџџмо (џрџџџмо, џрџџџмо, џрџџџмо)</i>	<i>џлџџџмо, џрџџџмо</i>
<i>џџжџџџм, џзџџџџм, џџвџџџџм, џџжџџџџмо, џџжџџџџм, џџжџџџџм</i>	као код Вука
<i>џџрџџџџен, џџрџџџџџна</i>	као код Вука
претежно инф. без <i>и</i>	инф. са <i>-и</i> .
<i>џџвџџџџла, дџџџџла</i>	<i>џџвџџџџла, џџџџџџла</i>
тенденција к уопштавању акц. промене у 2, 3. јд. аор. није изразита	приближно као код Вука
нема дужине на ултими у 2, 3. јд. аор. с повученим акц.	као код Вука
нема дужина т. <i>џлџџџџи, џнџџџџла</i>	нема дужина т. <i>џлџџџџи, џнџџџџла</i>

VIII. РАЗВИТАК ДАНАШЊЕГ ТРШИЋКОГ ГОВОРА И МЕСТО ВУКОВОГ ЈЕЗИКА У ТОМЕ РАЗВИТКУ

448. У својим радовима *Сремски говор* и *Прилог истраживању јо-рекла шумадијско-војвођанског дијалекта* покушао сам да прикажем раз-витак ових говора који се налазе северно од јадарског. Установио сам *ири* фазе у развиту шумадијско-војвођанског дијалекта. У првој фази неизмењено јат имало је вредност гласа између *e* и *и*. Благодаря тој вредности и суседству са босанским икавским говорима, на терену шумадијско-војвођанског дијалекта јат се развило у *и* у познатим позицијама (*нисам, ди је, гњиздо, гњиван, сикира* и сл., мешање префикса *ире-* и *ири-* и сл.). Основна особина друге фазе јесте утврђивање екавизма помоћу средњовековним становништвом Србије. У трећој фази херцеговачко динарско становништво доноси систем од четири акцента и упућује развиту деклинације у вуковском правцу.

Мислим да се може указати такође на *ири* фазе у развиту тршићког односно у једном одређеном смислу и јадарског говора. Покушаћу да прикажем основне карактеристике сваке од ових фаза посебно. Из даљег излагања видеће се и разлика између фаза у развиту шумадијско-војвођанског дијалекта и фаза у развиту јадарског говора.

449. Прва фаза: период пре динарских досељавања. С обзиром на то да је тршићко становништво досељеничко, сам Тршић није могао одржати непрекинут континуитет са предмиграционим слојем. Али, као што сам рекао у уводу, Боривоје Ж. Милојевић наводи да у Јадру има и старинаца из ранијих времена. Рекао сам и то да Тршић треба гледати у светлости јадарског говора као целине. А у том реду мисли треба рећи и ово: Када су се прилике смириле после миграција, нема сумње да су и извесне предмиграционе говорне црте почеле да заузимају своје место приликом формирања онога што би се могло назвати савременим јадарским одн. тршићким говором.

450. Које су то црте? Ту пре свега долазе оне појаве у којима се данашњи тршићки говор не слаже ни са Вуком ни са Пивом и Дробњаком а чија је старина утврђена у радовима из историјске дијалектологије.

1) О односу префикса *ирѣ-* и *ири-* дао сам објашњење у претходном излагању.

2) У својој дисертацији *Сремски говор* указао сам на старину некојих неакцентованих дужина које постоје у шумад.-војвођ. диј. а нема их код Вука и Даничића¹¹⁷. Како оне постоје и у данашњем тршићком говору, јасно је да је и овде њихова старина неоспорна.

3) У своме раду *Придевски акценат у мачванском говору*¹¹⁸ а и у дисертацији *Сремски говор*¹¹⁹ показао сам старину појаве која се манифестује тако што је у Мачви и у Срему знатно више двосложних придева који у неодређеном виду имају неки од силазних акцената (^ или *) а у одређеном виду добивају (^) на првоме слогу. Ова појава, као што је напред речено, постоји и у данашњем тршићком говору где је њена старина такође неоспорна.

¹¹⁷ СДЗБ XIV 394.

¹¹⁸ ЈФ XXIV 321—326.

¹¹⁹ СДЗБ XIV 390.

Та се старина може утврдити на овај начин. Код придева типа *ндв* акценат *ндвѣ* — стари је акценат одређеног вида. С овог акценатског типа такав акценат одређеног вида пренео се аналогично и на придеве типа *здрав* (*здравѣ*). Из напоредне употребе акцената *здравѣ* и *сѣдѣри* дошло је и до појаве акцената *сѣдѣри а*, у даљој консеквенцији, и до акцената *младѣ* и др. Но, како је однос *сѣдѣри* — *сѣдѣри* у штокавским говорима о којима је реч одавно престао бити продуктиван, јасно је да се цео овај процес могао одиграти само у додиру двају говора: једног, западнијег, ближег чакавском (где је нпр. и однос *здрав* — *здравѣ* још морао бити жив) и другог, источнијег где тај процес није био продуктиван. А да би поменути процес могао у западносрбијанским говорима добити тако широке размере какве има, то укрштање морало је бити врло старо датума.

4) У акценатском односу *мени* — *кѣд мене* у питању је акценатска разлика створена деловањем Сосировог закона, што је јасан доказ дубоке старине ове појаве која постоји и у данашњем тршићком говору и, самим тим, указује на предмиграционе трагове у Јадру¹⁰⁰.

451. Разумљиво је што су малобројне појаве које говоре о предмиграционој ситуацији у јадарском говору: старинаца у Јадру нема много а досељеници су ову област дословно преплавили. Важно је истаћи да све четири наведене предмиграционе јадарске појаве постоје и у шумад.-војвођ. диј., што несумњиво указује на предмиграциону блискост јадарског и шумад.-војвођ. терена.

452. Друга фаза: динарска досељавања. Њу потврђују појаве у данашњем тршићком говору у којима се он слаже са Пивом и Дробњаком.

453. Потребно је, најпре, рећи коју реч о самој четвороакценатској системи, једнакој, дакако, и Тршићу, и Вуку и Пиви и Дробњаку. Б е л и ћ за шумад.-војвођ. диј. с правом претпоставља¹²¹ да је четвороакценатска система у њему раширена динаризацијом. Не би било оправдано тврдити да је апсолутно тако било и у Јадру. Можда је ипак боље, попут Белића, допустити могућност да је близина Јадра динарским жариштима у којима је настала четвороакценатска система омогућавала зачињање сличних процеса и у самом јадарском говору. Но и у томе случају ваља истаћи плодотворан утицај динарске имиграције у ширењу и учвршћивању књижевне четвороакценатске системе у Јадру.

454. Иначе, и међу појавама које постоје и у данашњем тршићком говору и у Пиви и Дробњаку има неколико категорија.

То су најпре оне појаве у којима се данашњи тршићки говор слаже и са Пивом и Дробњаком и са Вуком и са шумад.-војвођ. диј. У питању су несумњиво појаве које су донели ранији досељеници, чим су могле да се тако широко распрострају. То је, у вези са акцентом, ситуација у ген. мн. им. *ојѣо*-основа маск., затим ситуација у глаголском придеву радном типа *дѣровѣла*, *држѣла*, *дѣвѣла*. Овде бих навео и глаголски придев радни глагола *чѣпѣи* — *чѣпѣ*, који тако гласи и у Пиви и

¹⁰⁰ СДЗб XIV 270—275.

¹²¹ Глас 78, стр. 116—117.

Дробњаку¹²², и у Даничића, и у данашњем тршићком говору и у Мачви¹²³, иако је у Поцерини *чйшб*¹²⁴.

455. Има извештан број појава којима се данашњи тршићки говор слаже с Пивом и Дробњаком и шумад.-војвођ. диј. а разликује од Вука односно Даничића.

У вези с г л а с о в и м а треба, најпре, навести контракцију завршне вокалске групе у глаголском придеву радном — појаву, иначе, општесрпскохрватску, чије сам одсуство код Вука раније објаснио. Промена, пак, *ж* у *р* у *мдрѣм* свакако показује да су је донели Динарци који су дошли касније од Вукових предака и који нису били од утицаја на војвођанске говоре.

У вези с акцентима ваља, најпре, указати на придеве типа *мдм-кбв*, *бчѣв*, *сѣсйрин*. О њима в. мој рад *Дужина суфиксовог вокала код йрисвојних йридева на -ин,-ов (-ев) у Вука и у данашњем йршићком говору*¹²⁵. — Ситуација у лок. синг. именица *ојџо*-основа маск. вероватно је плод новијег развитака. — Можда се то може рећи и за пл. именица неутр. *ш*-основа типа *дугмѣша*. Али ће свакако дублетски акценат глаголског придева радног од тросложних глагола сложених од *йћи* бити из периода ране динаризације (*йзишб* — *изйшб*) а исто се може рећи и за 1. и 2. пл. през. типа *йѣчѣмо* (Даничићево *йѣчѣмо* производ је новијег уједначавања акцента у свим лицима през.). — За глаголски придев трпни глагола типа *учиניים* Даничић не наводи акценат *учињѣна* какав је у Пиви и Дробњаку, данашњем тршићком говору и у Мачви. Но ако је тако код Даничића, ми још увек не знамо није ли код Вука било као што је данас у Тршићу.

456. Има, затим, појава којима се данашњи тршићки говор слаже са Пивом и Дробњаком и Вуком а разликује од шумад.-војвођ. диј. Њих су свакако учврстили они познији Динарци који нису могли у шумад.-војвођ. диј. дејствовати на начин и у мери како су то чинили у Јадру. Тако се може објаснити што у данашњем тршићком говору, баш као и у Пиви и Дробњаку и у Вука, постоје само акценти *умрѣши*, *исйѣкла*, док се, као што је познато, у шумад.-војвођ. диј. јављају дублети: *умрѣши* — *умрѣши*, *исйѣкла* — *исйѣкла*.

457. Постоје, даље, у данашњем тршићком говору појаве којима се он слаже са Пивом и Дробњаком а разликује и од Вука и од шумад.-војвођ. диј. Њих су свакако донели Динарци који су дошли у Тршић касније од Караџићевих, вероватно у другој половини 18. века, када је и дошао највећи број досељеника из Херцеговине, Дробњака и Пиве. Такав је, нпр., акценат ном. пл. *вѣнци*, *мѣнци*, метатонијски акценат *нѣ врѣша* и акценат през. *йџзовѣ*.

458. Има, најзад, појава за које је, мислим, оправдано тврдити да су их у данашњи тршићки говор (и у шумад.-војвођ. диј.) донели босански досељеници. То је, најпре, промена личних имена *Драго* — *Драгѣ* — *Драгѣн*; затим, заменички акценат *двѣј*, *днѣј*, познат данаш-

¹²² СДЗБ X 366.

¹²³ ЗБМСФЛ VI 132.

¹²⁴ Московљевић, о. с. 79.

¹²⁵ Ковчежић, књ. III (1960), стр. 183—185.

њем тршићком говору, шумадијско-војвођанском диј., фојничком¹²⁶ и посавском славонском¹²⁷.

459. Т р е ћ а ф а з а : п о с т д и н а р с к и р а з в и т а к . Већ сам истакао да су, пошто су се примириле прилике после динаризации, приликом формирања данашњег јадарског говора понова почеле да, као острвца после опадања набујале реке, искрсавају преддинарске одлике говора овога краја. Говорио сам које су гласовне и акценатске појаве у питању. Но није само то карактеристика развитка тршићког односно јадарског говора после снажних динарских имиграција. У ослобођеној Србији тршићки се говор нашао под утицајем шумад.-војвођ. диј. У вези са гласовним појавама ту је пре свега ширење екавизма, о чему сам раније говорио. Тај утицај није остао без последица и на тршићку акценатуацију. Њиме сам протумачио губљење дужина у данашњем тршићком говору. С обзиром на то да није у питању велики број категорија у којима се у данашњем тршићком говору губе дужине, не може бити говора о преддинарском континуитету између источнијих србијанских говора и овога терана, какав је иначе случај у шумад.-војвођ. диј., већ је у питању баш утицај северних србијанских говора који припадају шумад.-војвођ. диј.

460. У целокупном овом излагању одређен је и однос Вуковог језика према данашњем тршићком говору и место Вуковог језика у развитку тршићког говора. Вуков језик, да то поновим још једном, представља ону етапу у развитку тршићког говора када су овај терен заплуснули Динарци и учинили га засићеним херцеговачким (тачније: источнохерцеговачким) језичким особинама. Доцније, када су се прилике смириле, иако нису нарушени суштински односи створени динаризирањем, ипак су поново почеле да искрсавају и понеке раније говорне црте овога краја, а, разуме се, дошло је и до даљег развитка.

С друге стране, чињеница што и код Вука има нарочито акценатских особина једнаких данашњем тршићком говору али различитих од Пиве и Дробњака несумњиво говори да је и код Вука већ у питању бар зачетак формирања србијанске варијанте динарске акценатуације.

461. Из целокупног овог излагања, најзад, виде се сличности и разлике у појединим фазама развитка шумадијско-војвођанског дијалекта и јадарског говора. У првој фази оба ова терена била су у ближем контакту са западнијим, икавским говорима. Карактеристика друге фазе у развитку шумадијско-војвођанског дијалекта јесте ширење и дефинитивно утврђивање екавизма у овоме дијалекту. Јадарски говор у својој другој фази преплављен је динарским досељеницима који су овде, разуме се, утврдили ијекавизам. У трећој фази шумадијско-војвођански дијалекат претрпео је динаризирање чиме су на овоме терену раширени четвороакценатска система млађих новоштокавских говора и књижевни облици деклинације. Трећу фазу у развитку јадарскога говора представља постмиграциони развитак са постепеним продирањем екавизама онако како то показује данашњи тршићки говор.

30. X 1967.

Београд

¹²⁶ Далибор Брозовић, Ljetopis JAZU 62, стр. 379.

¹²⁷ Стј. Ившић, Rad 197, стр. 38.

Резюме

Берислав М. Николич
ГОВОР ТРШИЧА

В основах современного говора Тршича лежит языковая система Вука, в смысле фонетическом, акцентном, морфологическом, синтаксическом и лексическом. Всё-же существуют и известные различия между языком Вука и теперешним говором Тршича.

Прежде всего, Вук является настоящим иекавцем, а в современном говоре Тршича мы находим свободное смешение иекавизмов и экавизмов. Кроме того, в нынешнем говоре Тршича существует известное число икавизмов, которых нет у Вука.

Далее, и в области акцента есть некоторые различия, которые следует считать принципиальными. Самое важное то, что в современном говоре Тршича не сохранены все неакцентированные долготы имеющиеся у Вука, и что, кроме того, существуют долготы которых у Вука не было.

Наконец, замечается ещё известное количество фонетических, морфологических и синтаксических разниц между современным говором Тршича и языком Вука.

Автор устанавливает три сукцессивные фазы в развитии говора Тршича [1) период до динарского заселения; 2) динарское заселение; 3) постдинарское развитие] и показывает основные характеристики каждой из этих фаз.

Принимая во внимание тот факт, что говор Тршича в настоящее время представляет сводобную смесь экавского и иекавского произношения, и что в более ранних трудах Вука и в его переписке есть заметные следы экавизма, автор допускает возможность, что экавская инфильтрация началась в Ядаре ещё в эпоху Вука, не исключая и несомненное влияние экавской среды, в которой он вращался.